

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: *Oláh János*
E-mail: foszerkeszto@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Olvasószerkesztő, tanulmány: *Rosonczy Ildikó*
E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Vers, könyvkiadás: *Szentmártoni János*
E-mail: vers@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Próza: *Biró Gergely*
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Nyitott Műhely: *Ekler Andrea*
E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Európai Figyelő, Lapszemle: *Falusi Márton*
E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Könyvszemle: *Erős Kinga*
E-mail: kritika@magyarnaplo.hu

Tördelőszerkesztő: *Molnár Csenge-Hajna*

Borító: *Zách Eszter*

Ügyintézők: *Cech Vilmosné, Nagyné Paládi Judit*

Terjesztés: *Zsiga Kristóf*
E-mail: elofizetes@magyarnaplo.hu

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)
1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím:

1450 Budapest, Pf. 77.

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil:

(70) 388-7034

Elektronikus levélcímünk:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Nemzeti Hírlap-kereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknel, emailen (hirlapelofizetes@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3865 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címén. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a HVB-Bank Hungary Rt. (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekkben elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Mackensen Kft. 1139 Bp., Frangepán utca 12-14.

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Muta-
tópéldány kérhető, megrendelés leadható a szerkesztőségben.*

A címlapon:

**Kő Pál Szent István szobra
(Oláh Katalin felvétele)
és Somogyi György**

Sorsdöntő választás

„...mi történt volna, ha a magyarság abban a korszakban, amikor feladta a pogányságot és felvette a kereszténységet, nem a nyugati, római, hanem a keleti, a bizánci Egyház felé optál?” – tűnődik Márai Sándor 1945 kora tavaszán. Válasza: „Egy nép, irtózatossá magányban, társtalanságban a világ népei között, már eltűnt volna a szláv olvasztótengelyben, ha országalapító István király ezer év előtt nem II. Szilveszter pápától kér hittérítő papokat és koronázási jelvényeket, hanem attól a Bizánctól, amelyet a szláv jelleg már akkor is áthatott.”

Nem véletlenül, akkor töpreng el az író a magyar történelem ezer évvel ezelőtti sorsfordító pillanatain, amikor szorongva tapasztalja, hogy éppen ennek a Nyugattal világnézeti, szellemi és politikai szövetségkötést jelentő Szent István-i döntésnek az érvényessége válik kétségessé. A népi történetírásról szerzett tapasztalatok birtokában szemléli és próbálja megérteni annak az új, kiszámíthatatlan, nem is ellenszenves, mégis „más”, „félelmetesen idegen” erőnek a természetét – Kelet, szlávtság, kommunizmus? –, amelynek „hadi szerkezete” keresztüljár Magyarországon, s amelynek sokszor jókedvű, esetenként gyerekszámúba menő, az erőszakot mintegy csínyként elkövető katonái azért nem hozhatnak szabadságot, mert az nekik sincs. S amelyről hamarosan kiderül, hogy nemcsak a disznóra, a búzára, az olajra, a szénre és a gépekre tart igényt, hanem az emberek lelkére és személyiségére is (aztán rabszolgamunkára is elhurcolja őket). Az író ekkor még azt latolgatja, vajon a Nyugat hogyan válaszol ennek a különös erőnek a térfoglalására; nem tudja, hogy a válasz már megszületett. Hazájáról a Nyugat Jaltában lemondott.

A történettudomány a gyakran egymásnak ellentmondó forrásokat vizsgálva, analógiákat kutatva, számot vetve az elpusztult emlékek hiányával is, nem ítélkezik olyan sommásan, mint az író, Györffy György, a Szent István-i mű történész-monográfusa mégis joggal szögezheti le, hogy Istvánról szólva a legnagyobb magyar államférfiről beszélünk: válságos történeti korban élt, és úrrá tudott azon lenni. Népének a legtöbbet: a fennmaradást biztosította.

A középkori Magyar Királyság a térség legerősebb állama lett. Viszonylag stabil hatáiraival nemcsak a magyar népeket mentette meg a jövőnek, hanem az ország északi megyéiben élő kis szláv etnikumot is, amely a magyar állam keretein belül megmenekült a szomszédos szláv népek – csehek és lengyelek – hódító, asszimilációs hatásától, s amelyből a szlovák nemzet született meg. Edvard Beneš az első világháború idején nyugat-európai propagandájában, Csehszlovákia megteremtésének indokaként egységes csehszlovák nemzetet vizionált, s azt hangsúlyozta, hogy a „cseh-szlovákok, vagy egészen egyszerűen a csehek két elemből állnak (...), de ez a két ág ugyanazon nemzethez és civilizációhoz tartozik”. Ezzel a cseh politikus a szlovákság létét kérdőjelezte meg.

Rosonczy Ildikó

Rosonczy Ildikó: <i>Sorsdöntő választás</i>	1
---	---

LÁTHATÁR

Csontos János: <i>Változatok művészetre</i>	3
Barabás Zoltán: <i>A halálnak halálára;</i>	4
<i>Szárszó felé visz</i>	5
Somogyi György: <i>Magyar tenger magyar ecsettel (A Balaton ábrázolása)</i>	6
Apostagi Zoltán: <i>Augustinus-átiratok</i>	14
Pósa Zoltán: <i>Fanyalgás</i>	16
Hárs Ernő: <i>Temetők; Kései Pygmalion</i>	27
Barna T. Attila: <i>Dal a Dióhéj presszóról</i>	28
<i>Felhő Artúr éneke a Margit körútról</i>	29
<i>Ellenfényben (Gyarmathy Liviával Zalán Vince beszélget)</i>	30
Luzsicza István: <i>Két impresszió</i>	32
Mezey Katalin: <i>Találkozások Galgóczi Erzsébettel</i>	33
Ayhan Gökhan: <i>Menetrend; Mielőtt még; Melanzs</i>	37
Adonyi Sztancs János: <i>A csipésrend élén</i>	38

KÖNYVSZEMLE

Alföldy Jenő: <i>Bella István arca (Bella István – Zsille Gábor: Aki ivott az ég vizéből)</i>	45
Szőllősi Mátyás: <i>Terepváltozás (Borbély András: Hidegség, állat)</i>	47
Urbán Péter: <i>Isten Barázdájától a hatfejű emberig (Czakó Gábor: Beavatás a magyar észjárásba)</i>	48
Zs. Major Ágota: „A magyar költészet vele érkezik meg az európai mába” (Közelítések... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján)	50
Egedy Gergely: <i>Az ökológiai politika esélye (Lányi András: Porcelán az elefántboltban)</i>	52
Ujváry Gábor: <i>Mindennapi Trianon (Legyen hited és léssen országod! A trianoni Magyarország kordokumentumai)</i>	54

NÉZŐPONT

Tringli István: <i>A várispánságtól a megyei önkormányzatig (A magyar megyék története a XVI. századig)</i>	56
Horváth Attila: <i>Áttekintés megyerendszerünkről</i>	64
<i>Szerzőink</i>	70

Lapszámunk illusztrációi (Somogyi György válogatása)

- 5. old.: Vitorlások. Hány Gyula festménye után készült fametszet, 1896
- 6. old.: A füredi öböl. Fametszet, 1896
- 9. old.: A Sió torkolata. Hány Gyula festménye után készült fametszet, 1896
- 10. old.: Szépkilátó. Hány Gyula festménye után készült fametszet, 1896
- 13. old.: A tihanyi templom 1890 körül. Fametszet Sziklay János *A Balaton és vidéke* című könyvéből
- 15. old.: Tihany. Libay Károly Lajos körája 1870 körül
- 26. old.: Szigliget. Ligeti Antal festménye után készült fametszet, 1880 körül
- 29. old.: A Balaton öble Badacsonynál. Szerelmey Miklós körája, 1848
- 31. old.: Tihany. Libay Károly Lajos körája, 1870 körül
- 36. old.: A Balaton a világosi pusztánál. Dörre Tivadar festménye után készült fametszet, 1896
- 53. old.: Fayl Frigyes tollrajza, 1930 körül

A magyar vármegyerendszerről szóló tanulmányok megjelenését Pest Megye Önkormányzata támogatta

CSONTOS JÁNOS
Változatok művészetre

I.

*Mégsem csak tudomány, elmélet, fád bizonyítás,
dogma-katedrális foszló tények televényén.
Mégse csak emberi ész, a megismert térnek a képe;
mégse csupán sivatagja a karcos-kvarcos anyagnak.
Hát akkor mi? Talán akarása az éteri szintnek,
hol türelemp próbálón bújócskázik az Isten?
Párhuzamos, titkos magyarázata egyke-világnak?
Közgazdász vallásalapítók játszi legója?
Vízöntő-hadovák? New Age? Asztráldrog az agynak?
Piár? Pusztá nihil? Vagy művészet, csakazértis?*

II.

*Az vagyok én, ki lehetnék: gyommal növe a mezsgye,
nincs többé kontúr. Ha az érzetek empiriáját
és az alázott szellem gyöngyeit egybeborítom,
kész is a furcsa kevercs. De a lelkemnek ki parancsol?
Mily csodafegyverrel harcoljak a fátumom ellen?
S megmenekít a szabályzat, hogyha fürödve a gőgben
blaszfém programozó felülírja az isteni kódot?
Állok a semmi határán, tölgynek vetve a hátam,
egykedvűn potyogó makkok sorsát strigulázva:
ebből hajtás lett; ebből megújult az enyészet...*

III.

*Nincsen művészet, csak a művész álmaiban font
lengé liánt a valóság fái köré a rebellis
anti-világ. A teremtést nap mint nap befejezni:
mint Sziszifusz szikláját termelné ki a láger,
melyben a kápó képzelt, s nem fut a drótban az áram.
S mégis leng a lián, s munkától izzad a bányá,
mégis porlad a kőhegy, mégis él a reménység,
mégis az érzet, a sejtés titkán lebben a fátyol.
Úgy siklunk hullámvonaton a világfi időnek,
mintha a vektora nem csáklázná át a szívünket.*

BARABÁS ZOLTÁN
A halálnak halálára

A Nietzsche-dagerrotípiákból

*Költő,
ki láttad az embert
mint istent s mint bárányt –,
hogy széttépd az istent az emberben,
széttépd a bárányt az emberben,
most engem
büntetsz?*

*Ocsmány ipar,
mely hatra-vakra
halált hoz
szócskákra
s szavakra.*

*Éveimet én nem
kértem. Éltem,
ahogy a mégszem.
Szerettem,
nyűttem,
féltem*

*s a versben
estelente
haza-
tértem.*

*Halld
most kurázsiss,
megvetkezett
szómat:*

*sok kis tavaszt
hagyok hátra
a halálnak
halálára.*

Szárszó felé visz

*Ötvennégy esztendeje
Ötvennégy esztendeje*

*odaátra készülök
odaátra készülök*

*génhibásan, fülkefényben,
génhibásan, fülkefényben,*

*kismagyarosan átfűzve
kismagyarosan átfűzve*

*hült hazugságok tűfokán.
hült hazugságok tűfokán.*

*Minden belső világhoz
Minden belső világhoz*

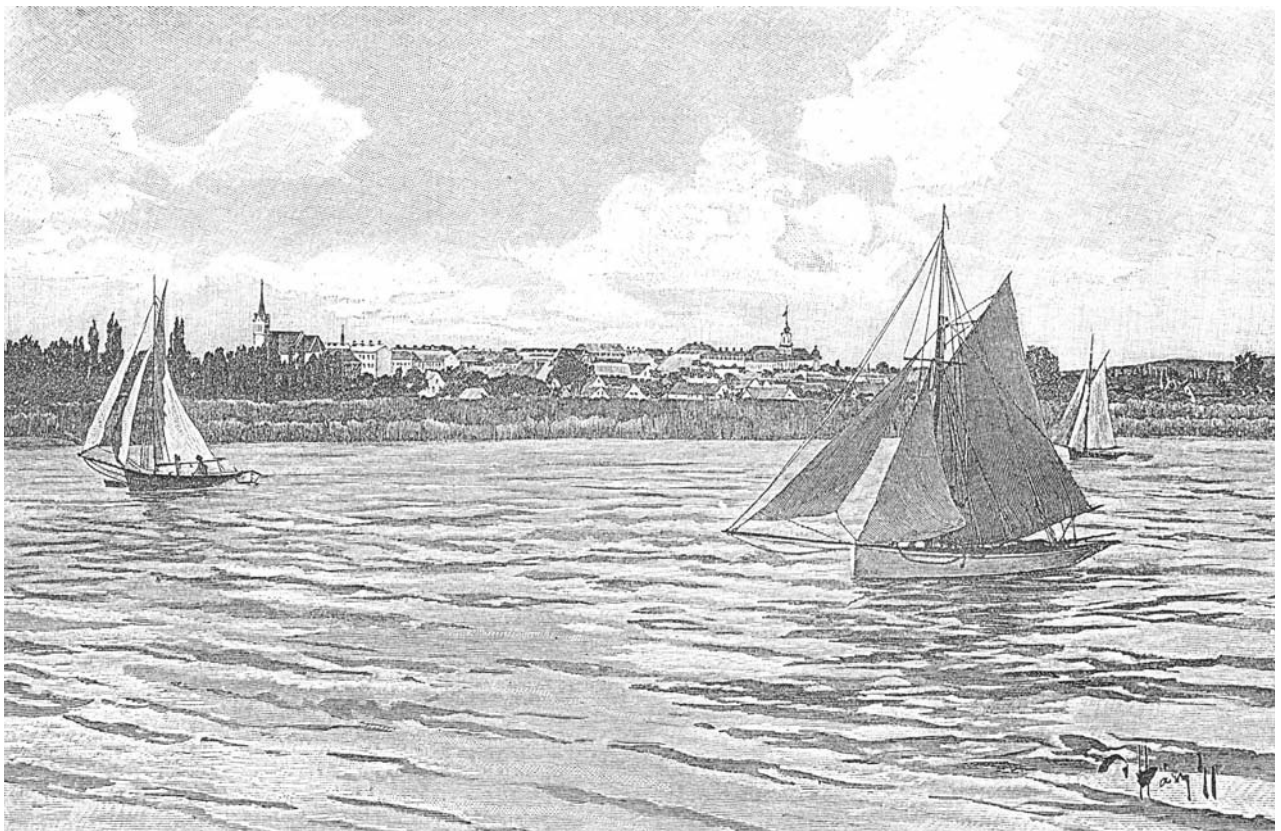
*vezet egy öreg út.
vezet egy öreg út.*

*Most engem is
Most engem is*

*Szárszó felé visz
Szárszó felé visz*

*egy istenverte
egy istenverte*

*rossz vonat.
rossz vonat.*

SOMOGYI GYÖRGY Magyar tenger magyar ecsettel

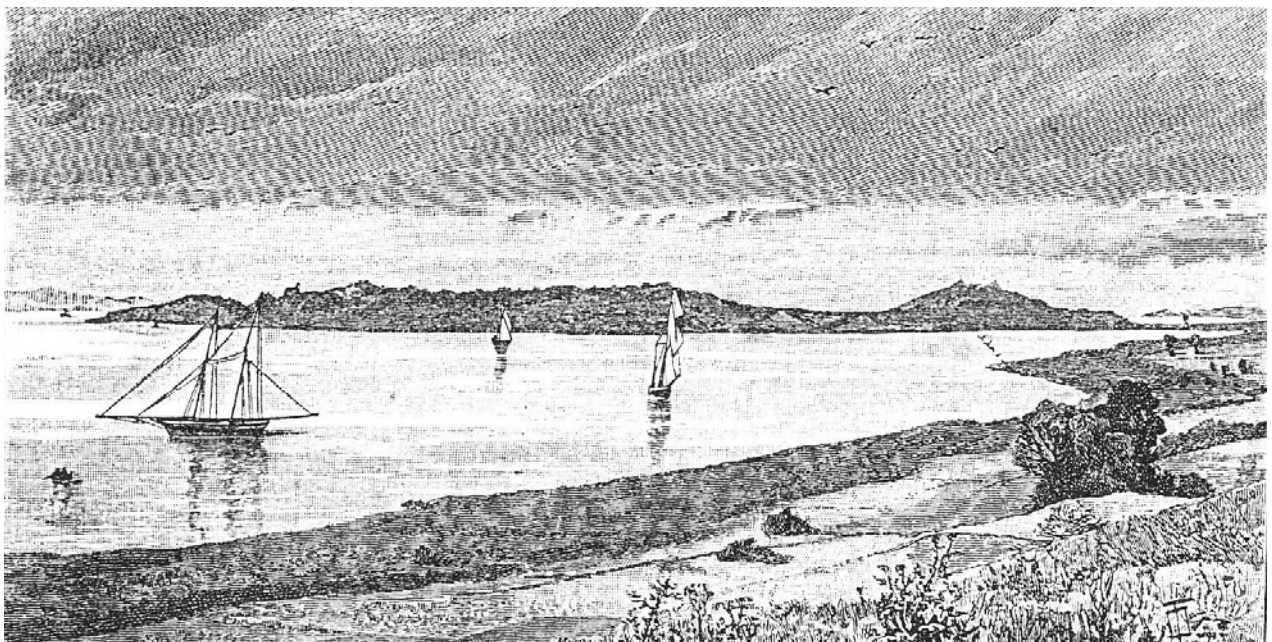
A Balaton ábrázolása

„Meotisi emlék”

A Balaton pusztán természeti jelenségként is a hazai táj egyik meghatározó eleme, kultúrtörténeti jelentősége pedig saját földrajzi öntudatunkban és a rólunk idegenben alkotott fogalomkörben is az Alföldével vetekszik. *Magyar táj magyar ecsettel* című szonettjét írva, Juhász Gyula ugyanúgy Tisza menti szülőföldjének ismérveit kereste, ahogy később József Attila *A Dunánál*, vagy korábban Petőfi *Az Alföld* „tengersík vidékin”, ahol a magyarokkal leginkább társított földrajzi alakulat található: a *puszta*. Abban jelenik meg a többi lovas néppel közös őshaza, *Hunnia* képe. Ám a Duna jobb partján fekvő *Pannónia* illír eredetű, „mocsárvilág” jelentésű, latin neve – meg a föltehetően hasonló értelmű és szláv gyökerű *Balaton* szó is – eredetmondánkból ismerős tájat idéz: a Meotiszt, vagyis az Azovi-tengert. Azt a helyet, ahol Hunor s Magyar szeme elől a Csodaszarvas – Arany János szavával – „elenyésze”. Pannónia beltengerét Eötvös Károly a századfordulón ugyanúgy „napkelet felől” szemlélte, ahogy fél évszázaddal később Cs. Szabó László, aki azt nem átallotta „ösmocsár”-nak és „meotisi emlék”-nek nevezni, amely „úgy játszik a színnel, mint egy perzsa szőnyegszővő”, s amelynek „tükrét esténnként megérinti Seherezáde”. Herczeg Ferenc szerint a Balaton lényegét „a Meotis-tó felől kell megközelíteni”, mert „a Balaton a Kelet nyelvén, tehát az ősi magyarság nyelvén dicséri Teremtőjét”. Bartucz Lajos antropológus a XIX.

század végén a Jankó János által fényképezett „balatoni embertípusok” tanulmányozása, továbbá „testtani” (koponya- és csontváz-) vizsgálatok alapján jutott arra a következtetésre, hogy „a Balaton-vidéki lakosságban is jól felismerhető az ázsiai leszármazás”. Kosztolányi pedig nemcsak az *Alföldről* állította azt, hogy „Ez itt kelet... S a föld is Ázsiáról álmodik”, hanem a Balatonról is azt, hogy „a színek legyezője” itt „majdnem *napkeleti* pompában ragyog”. Nemes Nagy Ágnes *Balaton* című versébe kétszer is beleírta azt, hogy „mocsári tó”.

Mészöly Géza, a *paysage intime* nagy mestere (Szász Károly szerint „a magyar festészet”, Marjai Ödön – a *Szépművészet* című folyóirat szerkesztője – szerint „a paletta” Petőfije) a Mezőföld szittyós-zsombékos partvidékén, Akarattya és Szántód között ezt a keleti ösmocsárt örököltte meg. Követői közül Aggházy Gyula, Kovásznai Kovács István, Mesterházy Kálmán és mindmáig sokan ábrázolták a Balatonnak ezt a mocsár arcát. Mocsári vonások fedezhetők fel a nádasokban és a fűzesekben zajló népelet – később a vadkacsa-vadász- és a horgászélet – ábrázolásában is. Fisch Jenő, Koszkol Jenő, Valentiny János és Pörge Gergely századvégi életképein vagy például Marastoni Józsefnek a német Adolf van der Venne festményéről akkoriban készített kőrajzán a bődönhajó, a halászok és a nádvágók is egy lápvilág kellékei. A Pásztor János füredi szobráról ismert szigonyos halász marcona külseje is ezt a világot idézi. Ősképét (1887-ben, *A magyar halászat könyvében*) Herman Ottó alkotta meg, és évtizedeken át számtalan másolatban terjedt. Az 1930-as években, többek között a keszthelyi Balatoni Múzeum jeles igazgatója, Dornyai Béla is ilyen „őshalászt” ábrázoló (rovásírásos) *ex librist* ragasztott a Balaton-ábrázolások általa összeállított jegyzékébe.

„Temérdek síkság”

Pannónia és Hunnia képét azonban nemcsak közös, „meotisi” emlékek mossák össze, hanem a *puszta* és a Dunántúl közepén álló víz síkja közötti képzetársítás is. Garay János már 1845-ben eljátszott *róna* szavunk kettős („lapály” és „víztükör”) értelmével, mikor a Balaton vizének „dús rónáját” „egy évezreden át ugarul állott”, majd a „hullámzabolázó” Kisfaludy gőzös által felszántott földdarabhoz hasonlította. Alig néhány esztendővel korábban mind az erre utazó angol John Paget, mind Kossuth és Széchenyi, mind a *Honderű* „Vidéki futár” rovatának tárcaírója még azon kesergett, hogy e roppant víz „pusztán” hever. Néhány évtizeddel később viszont Endrődy Sándor már látni vélte, hogy „mit lehet e roppant parlagból csinálni”. A „fölszántandó ugar” képzetét az a sajátságos körülmény is élte, hogy a tó medrét – vagy annak legalább egy részét – elég sokan akarták ténylegesen is fölszántani. A gondolattal már a rómaiak is eljátszottak, mikor a víz szintjét (292-ben, Galerius császársága idején) Siófok táján először szabályozták, 1764-ben pedig a tó térképét Krigel Sámuel már egy lecsapolási terv mellékleteként rajzolta meg. Richard Bright angol utazó 1814-ben értesült olyan elképzelésekről, hogy a tó közepének mélyítésével a víz szintjét számottevően lehetne csökkenteni, miáltal „130 000 holdra becsült” termőföldhöz lehetne hozzájutni. De még az 1800-as évek végén is léteztek olyan „vízelbáno” és „lecsapoló” társulatok, amelyek partbirtokos tagjai a tó kiszáritásához fűztek vérmes reményeket. Az országgyűlés fél évszázadon keresztül vitatkozott azon, hogy a víz alól kikerülő „futóhomok” alkalmas lesz-e földművelésre, s mikor a vízszint mindössze „5 és fél lábnyi” csökkentése mellett döntöttek, és az ennek megfelelően mélyített Sió gátját (1863-ban) ünnepélyesen átvágták, az eseményről a *Vasárnapi Újság* mégis azzal a címmel tudósított, hogy „A Balaton lecsapolása”.

A tudósítást egy – Újházy Ferenc vázlata alapján készült – szépen barázdált fametszet illusztrálta. A Balaton ábrázolásával azokban az évtizedekben legtöbbször ilyen fametszetek formájában találkozhattak, ez lévén az egyetlen magasnyomású eljárás, amelyet a könyvek és az újságok szöveg közti képeinek sokszorosításához alkalmazni tudtak. A fametszők pedig a vizet párhuzamos vonalak barázdáival érzékeltették. Így – Pollák Zsigmond, Ruzs Károly, Morelli Gusztáv és sok kiváló tanítványuk keze nyomán – „felszántva” váltak országszerte ismertté Greguss János, Keleti Gusztáv, Vágó Pál és mások balatoni tájképei, többek között a *Vasárnapi Újság* meg a *Hazánk és a külföld* hasábjain, *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*

című könyvsorozat dunántúli kötetében, Simonyi Jenő *Népiszkolai földrajz-könyvében* és *A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei* című szakkönyvben is. Ugyancsak barázdálva lett híres Mészölynek az a *Balatoni halásztanya* című festménye, amely aztán még 1926-ban, egy húszpengős bankjegyen is így köszönt vissza. Akkoriban gróf Apponyi Albert a Balatont már egyenesen „ösi termőföld”-nek, „a magyarság tősgyökeres talajá”-nak nevezte.

Akik viszont a „haszontalan vizet” éppen nem gazdasági szempontból méregették, azok a víztükör pusztá látványától is mindig el voltak ragadtatva. A látóhatár „végtelenségében” – a nagy „alföldi rónaság”-hoz hasonlóan – a szabadság jelképét ismerték fel. Ez nemcsak jelentős költők, írók és festők, hanem tudósok, politikusok és hétköznapi emberek látásmódját is befolyásolta. Jókai (1858-ban) szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy még „az alföld végtelen rónáinál” is jobban megragadta a Balaton-vidék. Az *Aurora Hazai Almanach* 1862-ben fogalmazott úgy, hogy „egészen elragadja a nézőnek figyelmességét a Balaton vizének temérdek síksága”. 1894-ben a *Balaton* című képes újság egyik tárcaírója Petőfinek *Az Alföld* című versét, egy másik pedig Arany *Toldijának* a „tenger pusztaság”-ot említő sorait idézte úgy, hogy a sík víztükörre vonatkoztatta. Mindezt a vízben és a parton – olykor savanyúvizet adó, „hosszú gémű kútnál” – delelő gulyák és ménesek, „szomszéd nádasokból” idejárom vadludak és „dölt kéményű csárdákat” látogató, „szomjas betyárok” is indokolták, amiről például az osztrák Emil Adam *Die Gulya* című (1888-ban készült) festménye és a Balatonnál készített, legrégebbi fényképfelvételek – meg feljegyzések – java tanúskodik. Eötvös Károly minderre utalva írhatta azt, hogy a Balaton „szebb..., mint az Alföld”, majd – ötven évvel később – Rubinyi Mózes azt, hogy „a Balaton az én hazámnak, a délibábos Alföldnek vize”. A délibábot – és saját „szikes hortobágyi hazáját” – a Balatonnál írt és a *Jelenkor* hasábjain 1966-ban közölt jegyzeteiben Veres Péter is emlegette. A „délibábos ég” maga is kapcsolatot teremtett a Balaton és az Alföld között. 1892 májusában a *Természettudományi Közlöny* számolt be arról, hogy márciusban *fata morgana* volt látható a keszthelyi parttól, miután „a különböző hőmérsékletű és párában dús légrétegekben megtört fénysugarak fölemelték és csaknem a Balaton közepére vetették a somogyi partot”. A Balatont fél évszázadon át tanulmányozó Sziklay János szerint „Csöndes vízen gyakori tünemény a délibáboshoz hasonló légtükörözés. Különösen az alsó Balatonon járó hajókról láthatjuk ezt a tüneményt, amikor a víz kiáradni látszik, és a beláthatatlan messzeségbe vész, a

Nagyberek és a keszthelyi part fölött a boglári, a fonyódi hegyek képe mintegy úszik a levegőben”. Mikor egy másik jeles Balaton-kutató, Zákonyi Ferenc (harmadmagával) az 1940-es évek elején a Balaton méltatására kért fel neves, közéleti személyeket, azok ritkán mulasztottak el valamilyen párhuzamot vonni az Alföld és a Balaton, a pásztor és a halász között, s rendre „a víz rónáján” vélték felismerni a Balaton „magyar arcát”. Közülük ifjabb Gonda Béla (vízügyi szakíró, a *Magyar Hajózás* és a *Tenger* című szaklapok szerkesztőjének fia) írásából tanulságos bővebben is idézni: „Az ősi magyar, bölcselkedő, messze horizontokba tekintő, nyugalmas és derűs magyar léleknek két ősforrása, két őseredetű telephelye van: a Hortobágy és a Balaton. Mind a kettő egyaránt messze elterülő pusztá. Az egyik vízen, a másik szárazon. A Balaton és a Hortobágy adták meg a magyar léleknek ... a messze távlatot. Az egyik nyugat, a másik kelet felé. Nincs különbség, ahogy a balatoni halász vagy a hortobágyi pásztor várja a vihart, és szembenéz vele. Nincs különbség, ahogy a nyugodt vízű, tükörsima Balatonról felénk száll a csend ... (s) ahogy az ősi magyar puszták is a csendet ... sugározzák felénk. ... Az ősmagyar az ősidőkben a lova nyergében, majd később a botjára támaszkodva, végigtekintett a nagy és széles magyar rónákon. A balatoni halász és a balatonparti ősmagyarok is nagy és széles, a szárazföldi pusztákét messze felülmúló ... színjátékban ... gyönyörködve legeltethették tekintetüket végig mindig a legnagyobb magyar vízpusztán: a Balatonon.” Marjai Ödön szerint kár, hogy Petőfi nem járt a Balatonnál, mert „ez a Tó valahogy vízi-kifejezése az Alföld lelkületének, nyugalma és hirtelen haragja annyira magyar, hogy éppen olyan örökszép verseket válthatott volna ki nagy poétáinkból, mint a síkság, mint a pusztá”.

„Ornamentum Regni Hungariae”

A kiadásra csaknem hat évtizedet várt, majd 1999-ben *A Balaton dicsérete* címmel – „régiek” és külföldiek élményeivel kiegészítve – megjelent gyűjtemény egészére jellemző a *magyar* szó feltűnő halmozása, ugyanúgy, ahogy szülőföldjéhez való ragaszkodását – 1918 körül írt, említett szonettjében (*Magyar táj magyar ecsettél*) – Juhász Gyula is ezzel a kézenfekvő eszközzel hangsúlyozta. A hazai táj dicsérete értelemszerűen hazafias cselekedet. De még akiket legkevésbé lehetne hazafias túlbuzgósággal vádolni – például átutazó idegeneket is beleértve, – azok is, ha a Balatont elkezdték dicsérni, előbb-utóbb annál a két szónál kötöttek ki, hogy *magyar tenger*. Vagyis annál a meghatározásnál, amit Földváry

Miksa (1941-ben az Országos Természetvédelmi Tanács ügyvezető igazgatója) úgy fogalmazott meg, hogy a Balaton egyaránt „nemzeti és természeti kincs”. Tengernek nevezhető természeti kincse sok nemzetnek van, de *ilyen* csak nekünk. A külföldiek ezt vérmérsékletüknek megfelelően nyugtázták. Joseph Lister, az 1800-as évek végén Balatonfüreden járt brit sebészorvos például „angol hidegvérrel”, olyanformán, hogy „nagy magyar tó”. Juliette Lambert, francia író nő ugyanakkor figyelte meg, hogy nálunk „nemzeti büszkeséggel mondják ki: magyar tenger!”, és hozzáfűzte: „miért ne lehetne magyar tenger a szép Balaton, ha 525 négyszög-kilométer kiterjedésű tükörrel lehet sváb tenger a Bodeni-tó?” A németek is észrevették, hogy *Der Ungar ist stolz auf ihn und nennt ihn gern „das Ungarische Meer”* (*Die Österreichisch–Ungarische Monarchie in Wort und Bild, 1896*) – vagyis, hogy a magyarok büszkék rá, és szeretik úgy nevezni: magyar tenger. A hazai dicshimnuszokba pedig másfél évszázadon át nem titkolt nemzeti öntudat vegyült. A *magyar tenger* szókapcsolatban – és bármelyik elemének halmozásában – rejlő, nyilvánvaló (költői) túlzás eszközei egy valóságos „Balaton-kultusz” szertartásnyelvét alapozták meg. Batsányi János szemében a Balatonon megjelent Phönix vitorlás „a magyar föld nagy népe újulásának képe” volt, Kisfaludy Sándor pedig úgy érezte, mintha „a nemzeti lélek a Balatonnak körét szállotta volna meg”. Garay *Balatoni kagylók* című versciklusának egyik darabjában „hazánk tengere” piros-fehér-zöld színekben tündököl. Jókai Balatonfüredről nem mulasztotta el megjegyezni, hogy ott „nemzeti dallamok” hangjait hordozza „az alkonyi lég”. Hazafias lelkesedés vezette Petrich András tollát és ecsetjét is, mikor (az 1820-as években) a Balaton környéki várakat és Festetich herceg balatoni flottilláját hadmérnöki pontossággal megörökítette. Egy másik világot járt hadmérnök „természet után rajzolt” *Balaton Albuma* sem véletlenül jelent meg éppen az 1848-as szabadságharc évében, miután alkotója, Szerelmey Miklós – mint pesti „műkönyomda intézet tulajdonos” – nevét Liebe-ről magyarosította. A víz siófoki „lecsapolásakor” a nemzeti zászlók (amint erről a Vasárnapi Újság említett tudósítója és Újházy Ferenc egyetlen ismert, Balatont ábrázoló festménye is beszámolt) „zöld ágakkal bevont piramisok” csúcán lobogva üdvözölték az érkezőket, és a hullámok moraja „a Rákóczi induló viharos hangjait” zúgta túl. Lyka Károly szerint az Országház ebédlőtermében lévő két freskón Körösfői Kriesch Aladár „ősi magyar foglalkozások képeit” festette meg: (egy bölényvadászatot és) egy balatoni halászatot. Bodnár Éva Mészöly Gézáról 1985-ben kiadott könyvében Jalsoviczky Károly negyvenegyhány évvel korábbi írásából idézve állapította meg, hogy

Mészöly „színei magyar színek, levegője magyar levegő”. A Balatonnál Kosztolányi szerint is „magyarabbnak érezhetjük magunkat”. *A Balaton dicsérete* pedig azzal a – József nádornak tulajdonított – bókkaal kezdődik, hogy a Balaton „Ornamentum Regni Hungariae – a magyar királyság díszé”, és tele van olyan kifejezésekkel, mint „a nemzet közkincese ... az egész országnak szemefénye” (Rott Nándor vespéremi püspök), ahol „a természeti kincseket a századok ... magyar patinával vonták be” (Preszly Elemér, nyugalmazott főispán, államtitkár), „mindenek felett: magyar” (Kun Andor újságíró), „az benne a legszebb, hogy magyar” (Hegyaljai Kiss Géza református lelkész, költő), „a magyar eget ... tükrözi” (Halápy János festőművész), „nagyon magyar” (Bókay János író), „magyar tó... benne a magyar lélek” (Schöpflin Aladár), benne „a magyar lelkület egyik életereje” (Ripka Ferenc, a Fonyód-bélatelepi Fürdőegyesület elnöke), benne „a magyar tájnak minden szépsége” (Kárpáti Aurél), vagy mint „mágikus medence, melyből erőt, szépséget, ifjúságot merít a nemzet” (Herczeg Ferenc). Van, aki szerint „fő értéke, hogy a miénk”, és a Magyar Vitorlás és Yacht Szövetség egyik alapítója szerint még „a magyar tenger vitorlásainak vetélkedése” is „nemzeti sport”.

„Tengerre, magyar!”

Más rajongók a *magyar tenger* szókapcsolatnak inkább a második (természeti) elemét hangsúlyozták – és hangsúlyozzák ma is. Pálóczi Horváth Ádám 1787-ben foglalta versbe hajkait „országunk kised tengerének”, majd a balatoni vihar élményét prózában is úgy elevenítette fel, hogy „a tihanyi partok aljában már kezdett a tenger dagadozni”. Három évvel később Baróti Szabó Dávid verselte meg reményét, miszerint „már Magyarországnak tengeré fényre kelend”. A reformkor negyedik századát megélt folyóirata, a *Tudományos Gyűjtemény* nemcsak azt állapította meg, hogy „a Balatont sok tudós férfiak nevezik Magyar Országai Tengernek”, s hogy „a Balaton Tava

nagyságára nézve méltán Magyar Tenger”, hanem azt is, hogy vize „szüntelen mozog, tengerképpen áradni és apadni látszik”, hogy „Tengerre emlékeztető vitorlás hajók viszik itt az utast”, s hogy a gardával, „ha bésóztatik, héring gyanánt lehet élni”. A sajtó a Balaton hullámain, hajóit és halait egyaránt a tengeréhez hasonlította. 1839-ben a *Regélő* tárcáírója is egy balatoni hajóútert lelkesedett így:

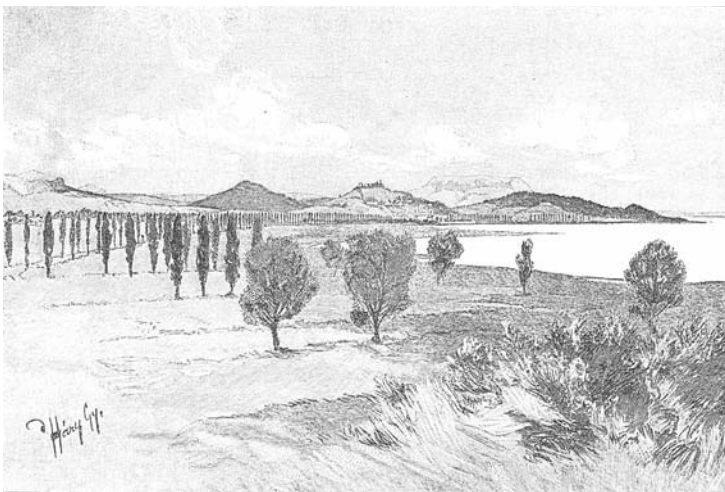
„szép volt... mint ifjúságom álmai! Tengeren képzeltem magam...” Jókai 1845-ben az *Életképek* hasábjain közölte, hogy „a Balaton méltán igényli a magyar tenger nevet, mert picziny alakban a hullámzó tengert varázsolja vándora elébe”, 1858-ban pedig a *Vasárnapi Újságban* írta, hogy hála „a mi kis magyar tengerünk-

nek... még egy kis, szelíd tengeri betegséget is érhetünk”. A századvégen a *Pesti Napló* „magyar tengeri fürdő”-nek nevezte Siófokot, és „a tengeről” küldött tudósításként jelentette meg Makai Emil beszámolóját balatoni utazásáról. Eötvös Károlyt „Bakonynak, Tihanyinak, tengervíznek édes öllekezése” kápráztatta el. A *Pesti Hírlap* „A magyar tengeren és partján” címmel közölte Sziklay tárcalevelét, a *Balaton* című „társadalmi és közművelődési közlöny” pedig váltig állította, hogy Siófok – ahol akkor már a második Magyar Tenger Fürdőház ékeskedett – „a mi tengervidékünk igaz gyöngye”, és hogy a közlöny névadója valójában „legendákkal átszótt tenger”. Ez a hosszú életű, vasárnapi képes újság 1909-ben még a Nagyberek nevét is „Magyar Kistenger”-re változtatta, és a befagyott Balatont is „magyar jégtenger”-nek nevezte. (Petőfi *A puszta télen* megfigyelt látványáról számolt be úgy, hogy „Mint befagyott tenger, olyan a sík határa”.) A Balatoni Szövetség 1911–1915 között kiadott, hivatalos idénylapjának fejlécén természetesen az állt, hogy *Magyar Tenger*. Pekár Gyula szerint Mészöly „a magyar tenger rejtett, parti zugaihoz” vonzódott, Marjai szerint pedig az ő palettája „érelte meg azokat a színeket..., melyek teljesen fejezték ki a magyar tenger vizének és partjainak bűbáját...”

A hullámokkal küzdő, evezős balatoni halász irodalmi és festői alakja – meg a révészé, akit legtöbbször már csak Pásztor János füredi szobra alapján tudnak elképzelni

– egyenesen a népmeséinkből és a *János vitéz*-ből ismerős Óperenciás-tenger habjaiból bukkan elő. Jókainak *A rémhalász* és *A Balaton völgyénei* című „beszélyei” a halászt ugyanúgy a természet gigantikus erőivel viaskodó tragikus hősként mutatják be, mint az utóbbinak a Vasárnapi Újságban közölt, Morelli által metszett illusztrációja vagy a fiatal Benczúr Gyula 1865-ben készült festménye, a *Baltoni halászhajó*.

De hasonlóan tengeri horderejű viharok bárázdálják Rezes Molnár Lajos (1949-ben festett) vagy Boromisza Tibor (1950-ben, rovásírásal jelzett) balatoni öreg halászánc homlokát is. A Balaton vizének „végtelen szövetjén” „örök evezőket” mozgató révészeket pedig Krúdy Gyula írta le (1921-ben) olyanoknak, „akik már

Jézust a tengeren hajókázták”. Szerelmey az első balatoni gőzhajó első (angol) kapitányát is olyan, „viharedzett férfiú”-ként jellemezte, aki mielőtt „a magyar tengerre jutott volna, ... bejárta a föld számos, nagy tengerét”. A balatoni gőzhajón a XX. század eleji magyar gyerekek Sebők Zsigmond által megálmodott kedvence, Mackó úr is „tengeri medvévé” vált, és a „hidegfürdő”-ben azzal a kossuthi szállóigével szállt vízre, hogy „Tengerre, magyar!”

A földtan tudósai sokáig vitakoztak azon, hogy „tengermaradvány-e a Balaton”, és a fürdőorvosok is sokáig tengeri klímát, hullámverést és fővenyt, sókat és árpályt, „a tengerszintével majdnem egyenlő” légnyomást meg hasonlókat emlegettek. A *Balaton* című (említett) folyóirat – Mészöly Gyula Balatonfüreden, akkoriban kiadott, *A Balaton-kultusz és a kisemberek* című könyvét idézve – 1909-ben azt közölte: „A Balaton tenger tulajdonságát mutatja, hogy nyári, nagy viharokkal víztölcsér képződik rajta”. Egy ilyen, 1863-ban észlelt víztölcsért – amely Tihany irányából „mértföldre elhangzó zúgással haladt az akaratyai és aligai partok felé” – „elbeszélés nyomán Provitinszky F.” meg is festett, s a képet a lap be is mutatta, majd a következő számban egy az év augusztus 29-én, sokak által látott víztölcsérről tudósított. A következő évben Vutskits György Keszthelyen egy *A Balaton és a tenger élete* című könyvet jelentetett meg. Krúdy 1914-ben „a magyar tenger partján” töltött, holdas estéről áradozott. A köröshegyi művésztelepet alapító Boromisza ugyanakkor azon méltatlankodott,

hogy a Balatonból egyesek „fenyvesekkel körített tavat” igyekeznek csinálni, pedig éppen „legkarakterisztikusabbak a rálátások”, ahogy „lebeg az ezer szint váltó víztükör, a végtelenségbe nyúlva, tenger hatással”. Móricz Zsigmond még 1940-ben is ilyenformán csapta össze a tenyerét: „Ekkora tenger – amit a hal szeret!”. Sziklay ekkortájt írta le, hogy a Balatonnál „képzeletünk... végtelenségbe vesző tengerképet láthat”. *A Balaton dicsérete*

csupa változat arra témára, hogy a „magyar tenger”. Költők, írók, festők és politikusok hányatott évtizedeken át nevezték „beltenger”-nek, „fiatenger”-nek, „löszenger”-nek és „tündérvölgygyé varázsolt Holttenger”-nek. Mondták és írták róla, hogy „tengerről álmodik”, hogy „egy óceán itt rekedt fürge- tege”, hogy „tükre szí-

nekben pompásabb a tengernél”, hogy „az elveszett magyar tengert pótolja”, meg hogy „Pannontó”, mely „tengert tud játszani”, s amelyben „benne él a tenger végtelensége” és „a végtelenség harmóniája”. Takáts Gyula 1955 táján – *Egry József* festészetével összefüggésben – írta azt, hogy „Napalkonyán a tó Sárga Tenger”, Fodor András 1958 körül azt, hogy „reflektorok kéréje hull a vízre, s tengert növeszt köré a vak világ”. Pilinszky János is akkortájt vélte hallani a szigligeti alkotóház szobáiban: „mintha a mezítlábas tenger bolyongana a falaikban”. Keresztury Dezső 1960-ban tette közzé, hogy „a Balaton tenger-panorámája ember-szabású”, s hogy a tó fölé szálló, tihanyi libák „a Balaton albatroszai”. Tüskés Tibor pedig Hunfalvy Jánostól vett XIX. századi idézettel címezte egyik XX. század végi könyvét, ilyenformán: „Gyönyörű magyar tengerke”.

„Magyar Paraditsom”

Am rajongásban valamennyiükön túltett a török Evlija Cselebi, mikor XVII. századi útleírásában megállapította, hogy a Balaton vidéke „valóságos földi Paradicsom”. Vagy Vörösmarty, mikor kétszáz évvel később észrevette, hogy a Balaton „a legtisztább szem, mely valaha egekbe tekintett”. Egry József újabb száz esztendő elteltével döbönt rá, hogy a Balaton „a természet örömkönnye”. Halász Gyula

pedig, aki az 1921. évi *Balaton évkönyv*ben Lóczy Lajost meg *A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei* című kiadványt dicsőítette, úgy vélte, hogy „a Balaton ma a földkerekség legtökéletesebben ismertett területe”. A már idézett Garay a Balaton mellékét (1845-ben) ugyanúgy „tejjel mézzel folyó Kánaán”-nak, a *Balaton* című társadalmi és közművelődési közlöny pedig (1893-ban) „európai Kánaán”-nak nevezte, ahogy Fazekas Mihály akkor már évtizedek óta népszerű dalában „áldott Kánaán” volt a „Hortobágy mellyéke”. Veres Péter – említett balatoni jegyzeteiben – a sárgabarack hortobágyi becsületére utalva írta, hogy Akarattyán azért vett telket, mert ott, a sok gyümölcsfa láttán, „Kánaán-élménye” volt. A „Balatonról és Balaton mellyékről” 1826-ban „néhány levelet” írt Hrabovszky Dávid szerint az „megérdemli a Magyar Paraditsom nevezet”. Kossuth Lajos azt írta, hogy „aki a Mindenható mosolyát egy földi képben látni sóvárog, ezt nézze meg”, Jókai pedig ugyanezt a vidéket „magyar Tempe-völgy”-nek, „a világ legszebb panorámájá”-nak és „édeni táj”-nak nevezte. Amit „a rónák végtelenjén” Petőfi úgy vetett papírra, hogy „szép vagy, alföld”, azt itt Berzsenyi úgy foglalta össze, hogy „valamerre veted szemeid, szép minden előtted”. Ebben kortársa, Kis János sem kételkedhetett, amikor a Balaton mellékét a Paradicsomkert görög és zsidó képét idézve szólította meg úgy, hogy „Hol van az a Tempe, az az Éden, Hol valami hozzád fogható?”

Ez minden bizonnyal nemcsak akkortájt volt költői kérdés, hanem már századokkal korábban is: mikor az itt élőket a (rejtélyes eredetű) római kori *Seuso-kincs* részeként megismert, IV. századi *Pelso-* (azaz Balaton-) *tál* készítője ugyancsak valóságos földi Paradicsomkert lakóinak ábrázolta, s őket vizet idéző díszítménnyel, kettős futóhullámmal vette körül. Hasonló képzet társul a Balaton-vidéki pásztorművészet vízfolyásos (más néven „ökörhúgyos”) mintával díszített termékeihez, amelyek a világot mintegy víztükörben ábrázolják. Az éltető víz paradicsomi – aranykori – állapotokat idéz. A Balatonnál Berzsenyi „döbbsent elméjét” is „a fényes előkor” nyelte el:

*Jer: nézd a Balatont, mikor a nap reggeli lángja
Tükrözetén reszket, s mikor a hold fénye alatt ég;
[...]*

*Itt meredek sziklák tetein sok régi erős vár
Omladozó falain lebeg a mult hajdani képe,
S elnyeli a döbbsent elmét a fényes előkor;
Itt a századokat látott vadonok feketednek,
Nézd, valamerre veted szemeid, szép minden előtted.*

Kisfaludy „keble, agya” is „az Előkor nagy képével” telt meg:

Mély csendben a Balatonnak [...]
sima, fényes tüköre, Elmémet ti ragadtátok
S annak egén hegyhullámos, A képzelet szárnyain
Erdőbodros, szép köre. A költészet országába
[...] *[...]*

Ti, lelkesebb ősök lakta, S az Előkor nagy képével,
Százados váromlékok! S elhunyt ősink emlékével
Te, Bakornak rengetegje, Keblem, agyam megtelvé:
Borzasztó vad árnyékok! Éneklőtök lettem én

Az *idill* szó eredeti (Theokritosz *eidüllion*jainál is régebbi) „előkép, öskép” jelentésének megfelelően a balatoni idill költői és festői – de a Balaton legközönségesebb rajongói is – mindig a földi lét és a történelem kezdeteit idézik és a múltnak a tájban való jelenlétét hangsúlyozzák. A víz számukra *őselem*, amelynek bűvös tükörében a part föld- és társadalomtörténeti arcuata megszépül és nem múlandó értékek hordozójává válik. Az európai – így a balatoni – tájfestészet is egykor abban a meggyőződésben fogant, hogy a táj ember és természet mitikus kapcsolatának szövevénye, s benne a víz, a hegyek és az égbolt múltja sem vész homályba, hanem hitregék fényében ragyog. Ezt igyekeztek részben legendás, történelem előtti, részben történelmi képzetársításokkal – várakkal, templomokkal, életképekkel – hangsúlyozni, és ezt a „stílust” nevezték el *ösi, rege* szavunk nyelvújítási származékával „regényes”-nek (amit aztán túlélt a német eredetű „romantikus”). Ligeti Antal, Brodszky Sándor és Telepy Károly balatoni tájképein az idő járására figyelmeztető képelemek – az előtérben málló kövek, korhadó farönkök és tátongó szakadékok vagy a háttérben tornyosuló fellegek és fenyegető viharok – pusztán a kiemelés hasonló eszközei, mint Kisfaludynál „a Balatonnak sima, fényes tüköre” mögött leselkedő „borzasztó vad árnyékok”, vagy Berzsenyi idézett versében a „fényes előkor” mellett feketedő „vadonok”. Még a német ajkú s inkább a Balaton környéki hegyekhez és várromokhoz vonzódo festők, rézmetszők és kőrajzolók (Rudolf Alt, Ludwig Rohbock, Johann Martin Schärmer, Rudolf Swoboda, Jacob Waltmann, később a magyarrá lett Reissmann Károly Miksa és mások) balatoni képein is magára vonja tekintetünket a távoli víztükörben megcsillanó fény. Ez a zenében *kontrapunkt*, a festészetben *chiaroscuro* vagy *clair-obscur* szakkifejezéssel illetett eljárás is nyilvánvalóan az eszményítés kelléke volt. Hasonlóképp, mint Barabás Miklós 1846-ban, menyeg-

zói szerencsekívánatként festett, Fortuna a Balaton felett című képén az *allegória*. Az eszményt a végtelenbe nyúló víztükör testesítette meg. A Balaton festőit legjobban a víznek egy magaslatról eléjük táruló képe bővölte el, és ebben két meghatározó földtani alakulat játszott közre. Egyik a Mezőföld peremén – Aligától Keneséig – emelkedő „magaspart”, másik a Szépkilátó. Az előbbiről nyíló kilátást Molnár József, Keleti Gusztáv és más „hivatásosok” mellett olyan kiváló „műkedvelők” is megfestették, mint a miniszteri tanácsos Than László – Morelli és Ruzs pedig fába metszve, műnyomatok, újság- és könyvillusztrációk formájában népszerűsítették. Az utóbbiról Brodszky, Telepy, Spányi Béla nyomdokain ugyancsak számtalan festő, metsző (és fényképész) legeltette szemét a „tanúhegyeknek” a Balatonban tükröződő ábrázatán. Panorámaképeik nemcsak – értelemszerűen – vízszintes szerkezetűek, hanem alaptémájuk is a víz. A part csupán olyasmi, aminek Kisfaludy tekintette: „A hosszan nyúlt víztükörnek zománcos földrámája”. Herczeg Ferenc a XX. század közepén joggal vonhatta le azt a következtetést, hogy „a balatoni tájképnél nem a parton, hanem a vízen van a hangsúly”. A köröshegyi művésztelepet alapító Boromisza nem hiába méltatlankodott, mint szó volt róla, hogy a Balatonból egyesek „fenyvesekkel körített tavat” igyekeznek csinálni, pedig éppen „legkarakterisztikusabbak a rálátások”, ahogy „lebeg az ezer szint váltó víztükör, a végtelenségbe nyúlva, tenger hatással”.

„kusza eleven semmi”

Ezt a hatást – és a Paradicsomkert képzetét – már sem fenyőfákkal, sem idegenforgalmi propagandával nem lehetett fokozni. Akik ezt – főleg gazdasági érdekekre hivatkozva – megpróbálták, azok a *kultusz* fogalmát a feje tetejére állították. A Keszthelyi Hírlap már 1893-ban diadalittasan közölte, hogy „a Magyar Tenger kultusza ... nem eszmény többé..., hanem nemzetgazdasági program”. Ez a program aztán – a halászat, a borászat és a bányászat nagyüzemi módszereivel meg az idegenforgalom növelésével – nemcsak a szemlélhető tájat, hanem a szemlélődők szemléletét is alaposan megváltoztatta. Vegyes érzelmeiket Keresztury Dezső (1940-ben) azzal jellemezte, hogy „a romantikus Balatonképet egyre jobban elhomályosítja az új valóság”, és hogy Vajda János 1884-ben, *A Balaton partján* írt versoraiban „már a modern ember töprengő bánata lebeg a tünékeny habok felett”. Vajdának ez a verse az impresszionista, vagyis pillanatnyi benyomásokra hagyatkozó szemlélet iskolapéldája: benne minden „illanó”,

„játszi”, „tünő” és „elmúló”, vagyis a költőnek a természetbe vetített, magányos énjéről árulkodik.

*És a ringó, kergetőző Váltakozva majd egy bölcső
Millió hab a tavon Majd meg egy-egy sírhalom.*

A Balaton modern festői hasonlóképpen magányosodtak el. A táj mint maradandó – történelmi és közösségi – élmény helyére saját, illékony benyomásuk került. A természeti jelenségek kezdtek elveszíteni jelképes értelmüket, és pusztán az anyagvilág törvényszerűségeiként bukkantak fel. A hetvenéves Szinyei Merse Pál tíz képet festett a fonyódi hegyről, de vásznain az élénk színű természet nem kevésbé lakatlan, mint Csók Istvánnak az aligai partokat minden méltóságuktól megfosztó képén, vagy a *Balatoni vihar* és a *Szivárvány a Balaton felett* című festményein. A szivárvány – jöllehet azt a tihanyi apátság távolba vesző képe még többé-kevésbé értelmezi – majdnem olyan közömbös, kérlelhetetlen tényként jelenik meg az embertelenül haragos hullámok fölött, mint a közéjük csapó, a szivárványával ellenkező jelentéstartalmú villám.

Az 1925-ben kiadott *Balatoni kalauz* festőművész szerzője, Bosznay István a „korszerű” felfogásnak megfelelően állapította meg, hogy a Balaton „állandóan változtatja arculatát”. Az írónak (de semmiesetre sem a „másvilág” hittudós szakértőjének) tekinthető Nári Szabó Gyula sem állt egyedül azzal a nézetével, hogy a Balatonnál még a „másvilág” sem lehet szebb, mert itt „millió és millió festő lakik”, és azok „minden pillanatban... más és más színekkel festik be a vizet”. Miközben a földrajztudósként, szakmai érdeklődésből festő Cholnoky Jenő a *Szép művészet* című folyóiratban a „száz kilométeres sebességgel röpködő ecsetekkel” hadonászó „zeniket” kárhóztatta, a légtükrözéssel kapcsolatban már idézett Sziklay éppen Cholnokynak *A Balaton színeiről* írt tanulmánya nyomán iparkodott ezt a sietséget tudományosan is megalapozni. A víz színváltozásainak okait elemezve, (1941-ben) „egy festő”-re hivatkozva állította, hogy a Balatonnál „csak pasztellal szabad színvázlatokat csinálni”, mert az ecset ehhez túl lassú, ráadásul „a festő fantáziája szabadon csaponghat a való kép sérelme nélkül, mert... nincs az a fantázia, mely utolérhetné a Balaton szintobzódásait”. Ezt – balatoni pasztellképeiből ítélve – már korábban igyekezhetett megszívlelni Nagy István is, Móricz Zsigmond pedig úgy fogalmazott, hogy „a Balaton elegáns színeskréta árnyalatokban fekszik” és merő „szemkápráztatás”. A tó partján Kunffy Lajos – saját szavaival – „a gyorsan változó

színárnyalatok megrögzítésére” készített vázlatokat. Herczeg Ferenc is írt olyat, hogy a tó legszembe-tűnőbb vonása „káprázatos színjátéka”, és hogy még várat magára az, aki – mint angol tájképfestők a londoni ködöt – „festőecsettel a kezében megmagyarázza a Balaton tündérjátékait”.

Ezt a festőt sokan Egry József személyében vélték megtalálni. A Balaton legjelentősebb modern festőjének számító Egry képein azonban maga a táj köddé vált és felszívódott, vagy színfoltok darabjaira hullott szét. Saját maga ezt azzal indokolta, hogy „a látott dolgokkal” ő csak addig foglalkozik, amíg „a lényeg... fel nem szívódik” emlékezetében, s „a fény, a pára *formát nyer*”. Csánky Dénes szerint viszont (aki 1942-ben, Heincz Katalinnal együtt összeállította a Balatonról festett képeket addig kiállító magyar művészek névsorát, és *A balatoni tájképfestészet*ről tanulmányt írt) a formák Egrynél éppenséggel „megszűnnek, és csupán a víz és a levegő nagy, távlati síkjai élnek”. Egry kétségtelenül magát az elvont teret, időt és fényt – vagyis „az Isten lábát” – igyekezett megragadni, és követői is arra vállalkoztak, amit Halápy János, a Balaton víztükrére célozva, kiáltványként fogalmazott meg: „Festők! Ha ennek a tükörnek a szélére álltok, erősen tartsátok az ecsetet a kezeitekben, mert a legnagyobb dologra vállalkoztatok: a végtelenség magyarázatára, a megfoghatatlan megragadására...” Ez a nagy, modern vállalkozás valóban azt próbálja érzékeltetni, ami a festészet lehetőségeit meg-

haladja. Az eredményt Weöres Sándor (Egryről 1957-ben írt versének foglatatában) így összegezte:

„fönn egy nagy semmi [...]

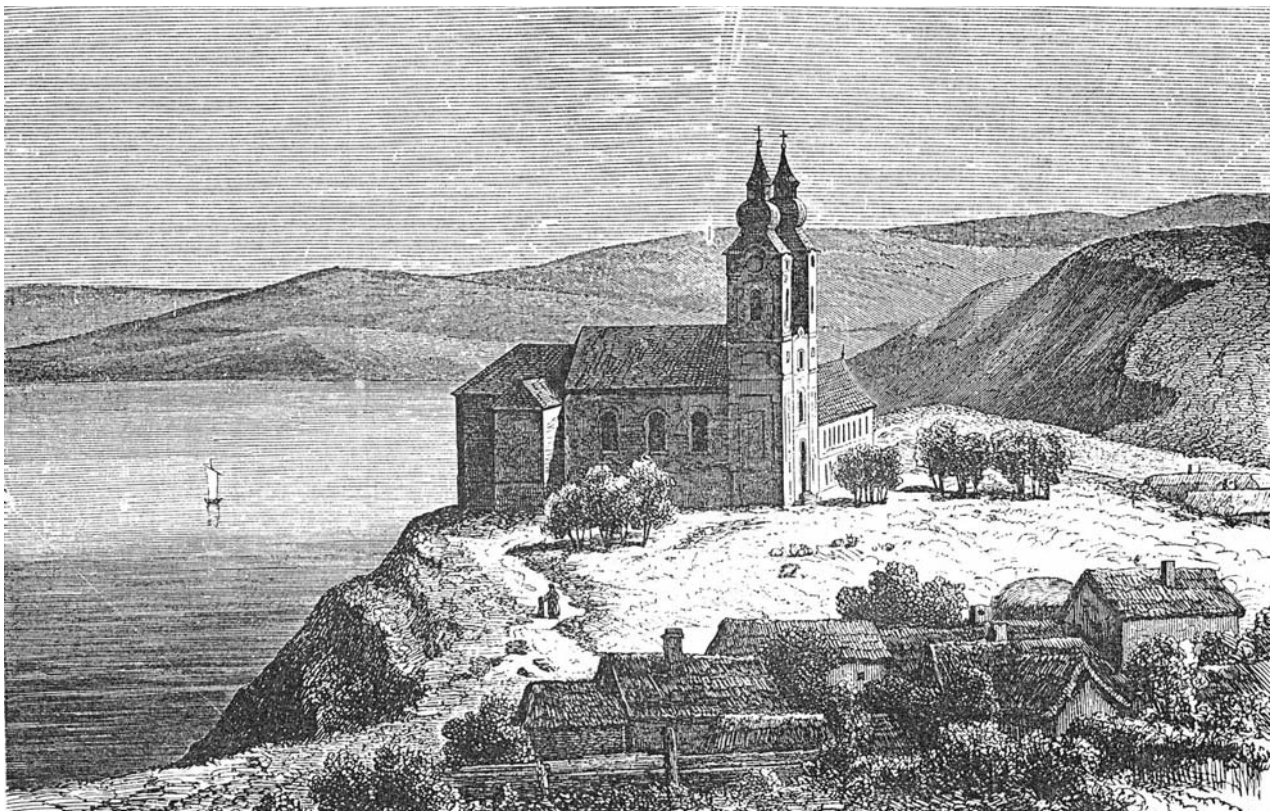
lenn egy nagy semmi fénybe-mossa termetét

köztük a kusza eleven semmi” aztán elolvad az ember

Ezzel a vállalkozással a festészet átlépte a tájbrázolás határait, és érdeklődése elvontabb látványelemek felé fordult...

„A Balatonnál sok festő nyaral, de még több nyaraló fest”

Ezt a hírlapíró Rákosi Jenő még azelőtt állapította meg, hogy a fürdőhelyek vendégeknyveiben a tó körül vándorló, Balaton-ösztöndíjas festőkről szóló bejegyzések – az 1930-as évek végén – megjelentek volna. 1942-ig harmincnegyzet ilyen állami ösztöndíjas mutatkozott be a Nemzeti Szalon Balaton-kiállításain, és a Csánkyék-féle említett névsor velük együtt négyszázhatvanhárom festőre duzzadt. Ez a szám azóta többszörösére növekedhetett, a fenti, mindmáig érvényes megállapítást azonban azzal is kiegészíthetjük, hogy *legtöbben mégis fényképeznek*. Az igényesebbek nemcsak önmagukat és saját fürdőélményeiket, hanem az emberlakta kultúrtáj történelmi örökségéről visszaverődő fény képét is igyekeznek megörökíteni.

APOSTAGI ZOLTÁN
Augustinus-átiratok

Rajtad kívül (*)

*Rajtad kívül
 Mindig rajtad kívül
 Mintha volna valami rajtad kívül
 Mindig csak rajtad kívül
 Mintha csak a rajtad kívül volna
 Pedig nincs semmi rajtad kívül
 Mégis, mindig, újra meg újra
 Űzve, égve, gyötretve
 Önnön vágyainkra fölfűzve
 Gyönyörúségre hangolt halálos lázban
 Őlésben, ölelésben, csókos mázban
 Akár arénában edzett pengébe
 Életbe-halálba beledőlve
 Rajtad kívül
 A gyönyörúséget keressük
 Rajtad kívül
 Mindig és mindenütt
 Bármilyen áron
 De ahol azt megtalálom
 Semmit sem találok, Uram
 Rajtad kívül*

Kategóriák ()**

*Magánvalóbb minden magánvalónál
 Alakja nemcsak szolgáló formáság
 Arc, melybe mennyei fényt van írva
 Akiben az Atya, mint izzó pecsétet
 Szívére tette e tébolyult világot
 Új Ádám, a teljesség születése
 Az idők is benne fókuszálnak
 S mégis, mint másokban látott bűneinktől
 Irtani vágyva undorodunk tőle
 Tövissel glóriázva, áll, helyettünk
 Kiforgatott köpönyegünkkel fölruházva
 Ő, a Bárány, miközben a vágóhíd
 Fotószalagja kompjuterizálva pörög
 S a húsdarálószerű sírbolt nyitva...
 Jaj, az állítmányok nem segítenek –
 Atyám, ó jaj, hunyd be szemed, és Rá nézz*

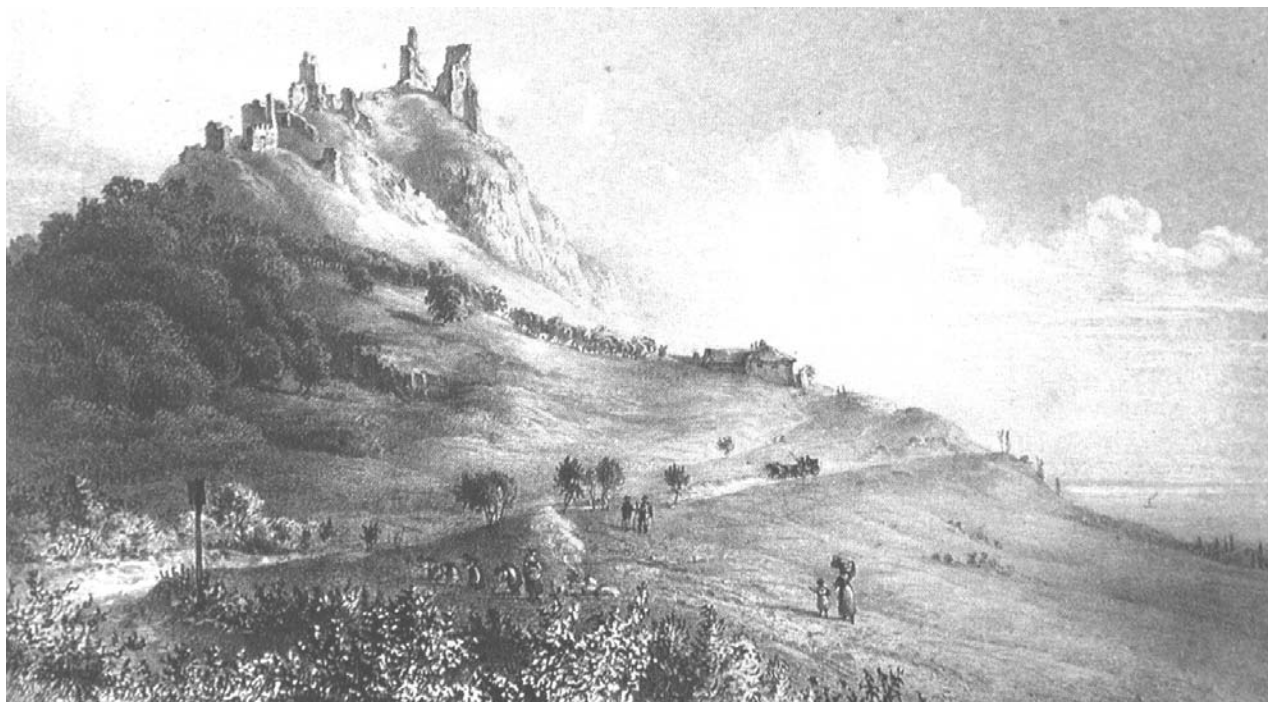
(*) *Mindig velem voltál (...) csakhogy a gonoszságtól mentes gyönyörűség keresésére kapjak. És ahol ezt megtalálhatom, ott semmit sem találok rajtad kívül, Uram. Igen, rajtad kívül. II/II/4.*

(**) *Tehát csalódás és nem igazság volt mindez a rólad elgondolt dolog. IV/XVI/29.*

Isten mosolya (***)

*A por és hamu szól hozzád
 Talán csak éppen úgy, mint egy
 Animációs filmben
 Az egész talán csak gögicselés
 Vagy még az sem, csupán
 Fortyogó sár apró pukkanásai
 Fölvizezett por- és hamunyelv
 Talán megmosolyogsz
 Mint aki tudja a nyelvtant
 De nem szólsz, csak vársz, csak vársz
 Míg fölbúg a gége, mint lány oboa
 A por és hamu kiált föl hozzád
 Bár a hangoknak csak lüktetésük van
 Mint verőerek falán súrlódó lemezeknek
 Te fönről is hallod
 S értelmet hozzájuk te rendelsz
 Mint isteni ráadást
 És mégis, engedj megszólalnom
 Bár tudom, a meg nem írt
 Verset is pontosan érted
 Sőt, szemet hunyva mosolyogsz
 Mert szeretsz
 Mert könyörülsz rajtam*

(***) Talán majd mosolyogsz magad is,
 de rám tekintesz és megkönyörülsz
 rajtam. I/VI/7.

PÓSA ZOLTÁN
Fanyalgás

Gábor monológja

Milyen volt szókesége? Tessék, vagy idézetek, vagy untig ismert analógiák. Már önmagammal is csak irodalmi panelekben társalgok, dejszen a kimondott szavak nem szállnak el, súlyos koloncaimmá válnak...

Egyszerű havernak néz, ha komolyan venne, nem engedte volna meg magának a kedvesen bizalmaskodó gesztust, mit akarhat mást egy úgyszólván felnőtt medika egy infantilis bölcsészgólyától. Ah, a józan szemlélet meghamisítja a tényeket, s ennek igazán zsácutca lesz a vége. Mert nem az a baj, hogy egy leendő csóró tanár, költő stb. vagyok, ő meg már most előkelő doktorkisasszony, hanem az, hogy megretten attól, hogy Istennőként imádod és kezeled, szerinte nyilván túl sokat képzelsz róla, így túl sokat is vársz tőle. Az emberek önéretesek, s a magaslatot, ahová a csapongó képzelet helyezi őket, előbb-utóbb önként hagyják el, megszöknek a becsvágy nagylelkűségében is önimádó ragaszkodása elől, leugranak a meg nem érdemelt piedesztálról, s ha nem is tudják megnevezni, miért, de meglógnak házi oltárainkról, nem lesznek sokáig sem a csecsebecséink, sem a fétiseink, akiket csodálnak. Eleinte ugyan a környezetüket is bera-gyogják a nekik tulajdonított fénykör-glóriával, de mindenkinek vannak éjszakái, s ilyenkor először reájuk árnyék borul, majd maguk is árnyakká, hívságos, élő, megtestesült gondolatokká válnak, akik elvonják tekintetünket az örökkévalóságtól.

Hülye, ne hagyd, hogy ez legyen a vége, neked is szükséged van egy kis kikapcsolódásra, életedben először élelmes voltál egy kicsit, s kihasználtad a tízhetes füredi idill lehetőségét, nem bugyutáskodtad, nem ügyetlenkedted el, nem borított el tetőtől talpig a cselekvésbénító fanyalgás – no persze, Laci határozottságának köszönhetően. A jórészt tiszántúli falusi parasztfiúkból és fővárosi káderyerekekből álló debreceni évfolyamok a nagy távolság miatt jóval kevésbé tülekszenek a balatonfüredi szívkórházban adódó szakmai gyakorlatlehetőségért – valójában ingyenes nyaralásért, mint amennyire látszólag logikus volna. A karriervadász dögészek, ahogy én csúfolom őket nagy előszeretettel, már az első év elvégzése után olyan kórházakban, intézményekben próbálnak famuluskodni, ahol reményeik szerint öt év múlva állást is találnak. Így közönyösek a világ egyik legszebb üdülővárosának vonzereje iránt. Mindig van öt-hat üres hely a campingben, ahová a medikusok magukkal hozzák ügyeletes szeretői-

ket vagy nyaralni vágyó haverjaikat, akiket mint ál-orvos-tanhallgatókat fölcsempésznek a campingbe küldött egyetemi listára. Én is ott vagyok a meghamisított listán, a flúgos bölcsész és költő, az írói ambíciókkal megáldott-megvert orvos-írónak készülő Laci nagy barátja és társa a „zsenik titkos klubjában”, hezitálással és némi szorongással az új élmények és a féllegális helyzet miatt, de hagy-tam magam rábeszélni a tízhetes potyázásra. Csóró debreceni tanár szüleim egy kis kötelező álagályoskodás után rámondták az áment, még szerény, de biztos zsebpénzzel is elláttak, hiszen ilyen olcsó és hosszú balatoni nyaralást ők az életben nem biztosíthatnának nekem, elkényeztetett, de túlságosan óvott, pátyolgatott csemetéjüknek, aki alapjában véve jól vette az elsőéves vizsgaakadályokat, így megérdemli, hogy lazítson. Jellemző erre a hazug, képmutató világra, hogy – valljuk be – csalással szerezted meg életed eddigi leghosszabb és legolcsóbb nyaralását, de kihagyni akkor sem lehet, mert többször nem kapsz talán az életedben ekkora lehetőséget. Mit számít, hogy eljátszod azt, aki nem vagy, a medikust, nyugtatnád magad, de nem olyan egyszerű ez, hiszen magad számára is észrevétlenül, de életed természetes részévé válik az örökös svindlítés – de hát ezen alapul az egész, te is tudod, hogy csak úgy teszünk, mintha elhinnénk, hogy szabadon élünk. S ők is úgy tesznek, mintha nem hallanák, hogy mi néha kimondjuk az igazságot bizonyos kincstári keretek között. S úgy teszünk, mintha mindez együtt természetes lenne.

Mégis jól döntöttél, mert ki nem hagyhatod a tízhetes lebegés élményét, ebből költőként is profitálsz, élelmeséget tanuló diákként is, de maradj is az élelmeség nyomvonalán. Válaszd azt a változatot, hogy kalandot keresel, s a Balaton mellett életbevágóan szükséges egy alkalmi partner, de sajnos az akarat itt nem segít. Én már eleve másként terveztem a kapcsolathoz fűződő viszonyomat, bár még mindig nem akarom elhinni, hogy ez a gyönyörű, szőke, érett medikatünder engem, a nyamvadt, „gizda”, gimnazistaképű, vékony zsebpénzű, éppen hogy nem gólya filoszt tüntet ki rokonszenvével, miközben itt van a kövér, de jó svádájú divatos, jó módú debreceni ügyvédfia Csuhas, a ravasz jogászyerek, valamint a vidéki bonviván mosolyú, leendő negyedéves medikus-amorózó, fekete hajjú, mézszavú Lulu, a milliomos, menő debreceni orvosprofesszor közepesen tanuló fia, aki Laci szerint is csak azt a nőt nem hódítja meg, akit nem akar. Korban is jobban illik Judithoz, mint én, és utál engem, mert belőlem még kifejlődhet hozzá hasonló szépfiú, de ő soha nem lesz igazi költő és bölcselő. Mégis komoly veszély fenyeget, hogy megint marad ebből az egészből egy nosztalgizálni való, félbe maradt emlékfoszlány a nőről, akivel majdnem elkezdődött valami. Látom

magam, amint megint elzokogom barátomnak a bajomat, születik is belőle legalább három szonett, ha egy is közölhető, már ötven forint, na, ahhoz képest, hogy megjelent egyetlen versed a helyi napilap vasárnapi rovatában, ráadásul A szellem inasai című egyetemista gettószámban immár egy éve, „meglehetősen (és folyamatosan) nagyképű vagy”, mint Aldous Huxley ellenszenves irodalmi szerkesztőfigurája, Burlap A végzet bábjátékából. De jó lenne holnap a szokásos nyüzsgés, öndomborítás helyett egy jó nagyot piálni, most nyugodtan berúghatsz, anyád nem látja, nem sopánkodik, hogy „kisfiam, ez méltatlan hozzád”, pedig igaza van ráadásul. Ámítom magam, mit akarok a szesztől, felejtést pár órára, néhány önfeledt perccet, utána kétnapos katzenjammert, ami semmit sem old meg. Mindenesetre Judit meg tudná határozni, miért válnék majd számára előbb-utóbb szörnyeteggé, tudná, hogy önhibámon kívül használati tárgyat látnék benne, s vagy tömegemberré degradálna, vagy érzékeinek rabjává, fűjod a tiltott Heideggert. Beszabadultál az egyetemi könyvtárba adjunktus nagybátyád K, azaz kutatói olvasójegyével, haza nem vihetted, de helyben olvasásra megkaptad Sartre, Camus, Heidegger műveit, de a renegát marxista Fischer Művészet és koegzisztencia című munkáját németül nem merted odaadni a csinos, fekete könyvtáros lány, ezeket sem szabadna neked – súgta, s könnyedén hozzám simult, nem mertem észrevenni, pedig tesszik, s ráadásul úgy könnyebb lenne akár a nagy tiltott csemegét, Roger Garaudy Parttalan realizmusát kikönyörögni, ha járnátok a lánnyal, na ne már, te most Juditot szereted, csélsap, szörnyzseni, aki eszköznek tartja még a szerelmet is az alkotóvá váláshoz. Eh, megint nagyképű vagy, ehhez nem kell zseninek lenni, ugyanez a sors várhat rá egy igazi nyárspolgár mellett is, de mellettem ellensúlyozná a pokoli élményt az örökkévalóság, csodás verseimben vigaszt találhatna, ami persze, mint ahogy említeni kegyeskedtem, mellékessé tenné őt, s én figyelmen kívül hagynám, hogy ő autonóm lény. Hm, nem is vagyok beképzelt. Én, Barna Gábor, a szörnyeteg, „magyarból jeles, tornából fölmentve” à la Karinthy Frigyes. Az viszont tény, hogy a szörnyetegek juttatnak a legtöbb embert a viccosztályra. Hehe. Szeretem, de vajon mit értek én a szeretni fogalmon?

Lulu és csuhás dialógusa

A savanyú kút lágy boltívénél beteg bácsikák, nénikék állnak sorban, merítenek egy-egy pohárral a hosszú élet és a jó gyomor titkából, majd a parkon át eléjük táruzó balatoni panorámába felejtkeznek. A sétány mögött valószínűtlen kék ég, kék tó ikerpárja sokszo-

rozza a napfényt. A félsziget magasából fenségesen uralja a tájat a tihanyi apátság kettős csibor fekete tornya. A padon ülő szőke, tejfelképű fiú gyönyörködve bámészkodna, de mellette ül egy hiperaktív, izgága fickó, fekete haja, mintha paróka lenne, vékony szemöldijét ceruzával húzta ki egy láthatatlan sminkes. Bronzbarna arca, lapított, formás orra, huncut mosolya fölélénkül, ahogy elviselhetőbb küllemű nők kerülnek szemhatárába, nyomban játszani kezd egy láthatatlan publikumnak. A táj szépsége iránt közönyös, ami kissé zavarja hóka-képű, szőke kövér cimboráját, de nem akarja megbántani a bonvivánt, aki számára izgalmas témába vág bele:

– Holnap végre kitúrázzuk, majd aztán kibulizzuk magunkat a klinika kontójára.

– Mi duplán potyautasok vagyunk.

– Ugye, most jól jön az álmedikus szerep. Ha megmaradtok becsületes mérnöknek, bölcsésznek, jogásznak és a lumpenproletariátus egyéb válfajának, minden pénzetek kajára ment volna el.

– Azt hiszed, nem tűnt föl már nekik, hogy az ebéd-őben lényegesen több orvosjelölt van, mint a kórtermekben? Teljesen a dokik és a kiszolgáló személyzet jóindulatától függünk. Gondolod, az öreg prof is ilyen simán belenyugszik?

– Már előkészítettük, s megígérte, hogy a kirándulás, a bál és lényegében az egész tíz hét alatt is elfelejt számolni.

– Pont holnap este leszel szalma, Éva hazautazik pár napra.

– Ne hidd, a vadászat szele már elkapott. Éva már a könyökömön jön ki. Különben is, nem gondolod, hogy Jutka sokkal csinosabb?

– Ejnye Lulu. Egyrészt inkább szebb, vagy csak izgalmasabb, Éva sokkal csinosabb. Másrészt Jutka már félig a poétáé.

– Sajnálom, Gábor úgyis elügyetlenkedné. Amúgy sem árt, ha letörik a szarva.

– Gábor rendes gyerek.

– Nem ismered még eléggé. Egy felfuvalkodott hólyag. Ráadásul komikus, egy nyálás képű pubika jár egy bár koravén, de gyönyörű nővel. Jutka nemcsak idősebbnek látszik, hanem tényleg öregebb is nála vagy két-három évvel. Olyan ez a Gábor, mint egy gimis.

– Intelligens krapek.

– Aláírom. De sznob is. Annyira ismered, hogy tudod, más kedvéért visszavonulót fűjnek, de Gábor tulajdonjogát nem ismerem el. Neki különben sincs semmi keresnivalója a nők körül, olvasson, írjon, hülye könyvmoly.

– Ne becsüld le. Hallgattam, hogyan beszélgetnek. Jutka tiszteli benne a humán zsenit.

– Akit tisztelünk, nem biztos, hogy elfogadjuk partnernek.

– A srác pszichológiája lenyűgöző, s előbb-utóbb megtalálja Jutkával a hangnemet.

– Valóban, ő felkelti a Jutkában nem is túlságosan lapangó homo sapienset, s a Jutka előbb-utóbb rájönne, hogy olyan szálak kötik össze őket, amik elegendők talán egy életre szóló kapcsolatra is. Én ehhez valóban nem értek. Én a nőstényt tudom benne csupán ingerelni, ez talán nem fakaszt belőle mély érzelmeket irántam, csak a kant fedezi föl bennem. Ha hagynám Gábort zavartalanul működni, a gyakorlat végére talán már oltárhoz is vezetné Jutkát, a számomra untig elég ösztönöket pedig egy órácska alatt fel lehet borzolni, bizony, Csuhiám, a harc egyenlőtlen, mintha a nyúl és a teknősbéka futna versenyt. A fiatal költők rosszabbak a szobatudósnál, Gábornak még annyi gyakorlati érzéke sincs, mint a mi jólelkű intézetvezető profunknak, akinek a világ a füredi kórház műtőjénél kezdődik, s a portájánál végződik.

– Lulu, játszod magad, de primkó vagy. Hiába próbálsz eredeti lenni, az előző eszme-futtatásodban is legalább kétszer vétettél a magyar nyelvhelyesség szabályai ellen. Határozott névelőt nem használunk személynév előtt, s amik helyett amelyeket kellett volna használnod. S már megint tartogatsz valami kellemetlen meglepetést a társaság számára.

– Nem is tudtam, hogy a jogi egyetemen nyelvészeket képeznek, csak te kellestél ide, te csodabogár kettő, illetve Lacival együtt három. Ne félj, nem bántom a hülye barátodat, nem verem meg, csak elvarjúzom a nőjét, megmentem Jutkát egy nagy szerelemtől a világ-fájdalom bajnokával. Attól nem leszek rosszabb orvos, hogy névelőt vagy mit használok személynév előtt.

A két barát nem veszi észre a Tagore sétány felől közelítő langaléta, kis híján kétméternyi, rokonszenvesen majomképzű fickót, aki így észrevétlenül hallgatja végig az épületes párbeszéd utóbbi részét, s fölényszerűen közbevág:

– Igaza van Csuhiának, primkó vagy, és az mindenél többet mond, hogy még a legjobb barátodnak is herótyja van tőled, mert megint kellemetlenkedni akarsz.

– Haverom, mintha te is orvostanhallgató lennél, mégis örökké a vendégek pártját fogod.

– Jaj, jaj, Lulu, nincs annál komikusabb, mint amikor egy rossz katona védi nagy böszén a mundér becsületét. Azt hiszed, nem tudom, hogy nem valami fényesen tanulsz? Azért nem húznak el soha, mert tekintettel vannak az apádra, tudják, hogy majd benyom valami elméleti intézetbe, ahol nem okozhatsz közvetlen kárt, de ezért, a magadfajták miatt megy tönkre a tudomány a Magyar Népköztársaságban, az agyatlan szocialista

herék országában. Igenis, hiába beszélsz, téged a kisebbrendűségi komplexus akaratlanul is gonosszá tesz. Belőled hiányzik a jóindulat, mindenkit nyírnod kell, hogy elfelejtsd, nálad fecseg a felszín, hallgat a mély.

– Ha már a komplexusoknál tartunk, ne felejtse el, hogy Freud utóbb maga is elismerte, hogy ezek bele-magyarázások.

– Tipikus félművelt dilettáns... Arany János szerintem félreértett, inkább csak jópofaságból megejtett széljegyzete: Gondolta a fene. Pedig honnan tudja a költő, hogy mire gondolt az ihlet pillanatában? De ez most nem is lényeges, csupán annyit, hogy Freud csak a gyermekkori szexuális élmény elméletének vereségét ismerte el. Azt hiszem, jeleztem már, hogy ne üsd bele az orrod abba, amihez nem értesz, pedig elég szegény, hogy lassan negyedéves orvostanhallgató létedre ennyire felületesen ismered Freudot.

– Te meg kezdesz olyan nagyképzű lenni, mint Gábor, madarat tolláról, embert barátjáról. Igenis, Gábor fertőzött meg a fellengzős lilaságával. Korábban egészen ember formájú alak voltál, most meg medikus létedre örökké bölcsész halandzsát löksz. Egyébként mindegy. Freud ide, Freud oda, Jutka tudja, hogy „addig fürdünk, amíg nyár van, meleg van”. Hadd legyen én is sznob. Ezt egy Szakonyi Károly nevű novellistától vettem át, na mit szólsz, ettől Gábor is hasra esne.

Laci legyint, nem hatódik meg különösebben Lulu irodalmi idézetétől, s bevonul a kórház előcsarnokába. Csuhas, a kövér jogászgyerek megpróbál objektív lenni.

– Persze ebben sincs egészen igazad. Mivel magyarozod azt, hogy velem Laci soha nem beszél olyan nagyképzűen, mint veled szokott, és hogy Gáborral is olyan jól elbeszélgetek? Te piszkálsz és provokálsz őket örökké. Na, gyere, menjünk be mi is az előcsarnokba, a világon schol ilyen jó kávét nem ittam még, mint itt, Füreden.

Ircsi és Laci

A tágas, pazar előcsarnokban dagadó fotelek mélyén ül egy formás, szeplős, duci, izgatóan töltött galamb lány, szőke kontyától nagy darab, formás lábfejeig minden szexi rajta, pedig nem is szép, de annyira rokonszenves, hogy az érzékeny férfiember megőrül tőle. Szemben terpeszkedik vele az előbb megismert Mikó Laci. Tűnődve nyújtja át a pici csészécskéből párolgó dupla feketét Ircsinek, s közben idézi a félmondatot Gábortól:

– A poéta azt szokta rólad mondani: annyira rokonszenves vagy, hogy az már szexuális értelemben is vonzó.

– Ahhoz képest alig mer hozzám szólni, a kis mulya.

Az egyetértőn beszélgető vegyes-kettős szemhatárára érkezik Lulu és Csuhas. Ircsi rájuk mosolyog, Laci nem is titkolja, hogy az előbb azért hagyta ott őket, mert elege van belőlük. Igen, nehezményezi, amiért megint mellette vannak, s őszintén megkönnyebbült, amiért fölbaktatnak a kórterem felé vezető lépcsősoron. Ircsi kérdőn-szemrehányón néz a fiúra:

– Miért fokozod még te is a feszültséget? Jól akarom érezni magamat, annyi vonzó, jóvágású srác van itt. Én szeretem ezt a pacsuli szagú szépfíút és a széplelkű cimborádat. Ahogy téged is. Mi közünk nekünk ahhoz, hogy ezek marják egymást?

– Talán magyarázatra szorul, hogy én azóta vagyok nyíltan Lulu-ellenes, amióta Gábor itt van. Gábornak is van sok hibája, de ennek mind értelme, helye van Gábor személyiségének sajátos logikai rendszerében. Lulunál, ha úgy vesszük, már az alaptétel is hibás. Úgysem lesz belőlünk semmi, igyunk hát – vallja, aztán lesz belőle egy rossz kutató, mert gyakorló orvosnak alkalmatlan. Így megy ez nálunk, pártunk és kormányunk nagy dicsőségére.

– Pssst – néz idegesen jobbra-balra Ircsi. – Én szeretnék majd itt dolgozni, mire végzek, s a közönséges Ircsiből dr. Kovács Irénne előlépni, reményeim szerint 1972-ben. Apámék téliesítik az arácsi villájukat, oda költözöm, a kórháztól kocsival öt-, busszal tízpercnire. Ha csak el nem baltázza valaki, úgyhogy Laci, kérlek, mérsékelj magad. Különbösen is, nekem bőven elég, hogy meglesz a diploma, az elegáns szanatóriumi állás meg az arácsi házikó, a jól szituált, rendes férj, a két gyerek, a szerény jólét, és békében hagynak. Ha nem fíngatnak minket úgy, mint 1963 előtt, megmaradhatok a magam kis köreim belül, megmondom őszintén, sza... pardon, tojok a nagypolitikára. Így van vele az ország nagy része. Ha a hatalom nem pisztergál bennünket, hagyjatok minket békességben élni ti is, örök izgágák. Mi se bántunk senkit. Verd a csalánt a saját... izé, ormányoddal. Látod, én a kedvedért nem trágárkodok, nem malackodok, pedig nekem ez nem könnyű – neveti el magát Ircsi. – Te meg a kedvemért, bármilyen nehéz is, ne hőzöngj a jelenlétemben. Tarts nyugodtan gyávának, konformistának, de értsd meg, anyám is, apám is csóro egyetemi tanárok a debreceni bölcsészszkaron, majd Gábor harmadikban vizsgázik lélektanból apunál, anyunál meg ötödévesen, angol szakmódszertanból. Boldogok, amiért én nem csóro bölcsész leszek, hanem jól kereső orvos. Minden vágyuk, hogy a szívzanatóriumba kerüljek. Meg is van a kapcsolatunk az öreg profhoz, már kicsit úgy kezel most is, mint leendő kollégát. Ne basz... pardon, tudom, most ígértem meg, többször nem mondom: te nem szereted, hogy szabad szájú vagyok, tisztelem a hülye prudériádat, de te se szúrd el

azzal az én kis karrieremet, hogy nyilvánosan szidod előttem a rendszert. A falnak is füle van, te meg olyanokat mondasz néha, amiknek a hallgatásáért is minimum két év jár. Próbáld már te is kellemesen eltölteni ezt az ajándék két és fél hónapot.

– Ha irodalmi analógiát keresünk – folytatja Laci zavartalanul, mintha Ircsi mit sem szolt volna – rá és barátaira, a peer gynti manó elnevezés a legmegfelelőbb, tudod, van egy nagy norvég író.

– Henrik Ibsen Peer Gyntjére gondolsz. A trollok, vagy más fordításban manók filozófiája: legyél magadnak való, de soha ne légy önmagad. Ne lepődj meg, nem vagyunk azért annyira hülyék és műveletlenek mi, többiek sem. Téged néha emlékeztetni kell: te sem vagy bölcsész, hanem az általad is megvetett dögészek közé tartozol, akár tetszik neked, akár nem. Jó tanárnóm volt gimnáziumban, Ibsen volt a mániája. Etelka néni óva intett minket az Ibsen által megfogalmazott élethazugságtól, csak hogy lásd: képben vagyok, vágom a témát.

– Ha ilyen művelt vagy, azt is sejtet: téves alaptételekből is lehet, ha nem is zseniális, de okos, sőt nagy művet létrehozni, lásd Ernst Mach, az 1838. február 18. – 1916. február 19-ig élt osztrák fizikus és filozófus, a XIX. századi pozitívista tudományfölfogás egyik legnagyobb hatású elméletének megalkotója, kinek fölfogása szerint a bizonytalan metafizikai spekulációk kizárásával csupán annyit állapíthatunk meg, hogy a világ azokból a semleges – se nem ideális-szellemi, se nem materiális természetű elemekből, színekből, hangokból, nyomás-, tér-, időérzetekből, hangulatokból, érzelmekből, emlékképekből, akarati folyamatokból épül föl, amelyek érzeteink, benyomásaink, lelki élményeink tovább nem bontható alkotórészei. Szerinte az elemeken kívül nem létezik semmi.

– Már elnézést, de mi köze ennek a zavaros fejű alaknak, akitől idéztél, Luluhoz? Miért nem mentél bölcsésznek? Örökké irodalomról és filozófiáról beszélsz. Fogadjunk, szó szerint betanultad ezt a hülye falmelléki szöveget valami lexikonból vagy miből.

– Kérdésed második felére válaszolva: medikusnak csak azért jelentkeztem, mert a szüleim egyszerű földművesek a bagaméri térségben, s még jobban félnek attól, hogy lyukas zsebű pajdagógosz leszek, mint a te tanár szüleid. Mi több, kerekperccel kijelentették: csak akkor támogatnak anyagilag az egyetemi éveim alatt, ha orvosnak tanulok. Azért nem hajlandók öt évig eltartani, hogy koldus legyek. Na látod, a saját hibáimat is látom, elismerem, sokkal karakánabb dolog volna elmenni a ruha- vagy a dohánygyárba, utált gimnazista nyári munkáim színhelyére melózni, s estin bölcsészkedni, de ehhez gyöngye vagyok és gyáva. Visszatérve

kérdésed első felére: Mach egyáltalán nem zavaros fejű, arra hoztam föl példaként, hogy egy alapjában véve téves alapképletre is épülhet jelentős filozófia.

– Lacikám, már többször is szerelmet vallottam neked, ismétlem hát: nagyon szeretlek, de ismerd el, irtóra fárasztó fazon vagy. Ha szíveskednél végre megint Lulura visszatérni.

– Azt tenném, ha hagynád. Szóval Lulu sekélyes életművészetét filozófiává próbálja pofozni, s ez az, ami hazuggá, üres pózzá teszi minden mozdulatát és „gondolatát”. Az üresség, a könnyelműség lehet életforma, de ha filozófiát csinálunk belőle, elveszti a szimpátia kísérő akkordjait, s pusztulásra van ítélve.

Ircsi igazat adott Lacinak, de elgondolkodott.

– Laci, mindezek ellenére, ha lány lennél...

– Attól függ, milyen.

– Olyan, mint például Jutka. Gábort, vagy Lulut választanád?

– Attól függ, mire – hangzik a diplomatikus válasz, miközben konstatálta szomorúan, hogy Ircsi értelmes, de nem túl nagy kaliberű kislány, amit az is bizonyít, hogy a választ viccnek fogta föl, s tréfásan rosszálló mosollyal megfenyegette a fiút. De mintha hallotta volna Laci gondolatait, azt kérdezte:

– Ennyire nem érdekel, hogy én kit választanék kettejük közül?

– Mert tudom – legyint lemondóan Laci.

– Hogy te most mekkorát tévedsz... És persze hülyének nézel, pedig te vagy az.

Ebéd

Lulu szívesen adott ízelítőt filozófiájából, most éppen Georges-nak, alias Balog Gyurinak, a nyúlánk, szemüveges mérnökfiókanak tart órát.

– Látnod, Jutkáék asztalánál van még egy szabad hely, egy zöldfülű a helyemben azonnal odapakolná a fenekét, ami háromszoros taktikai hiba lenne. Pro primo, mivel együtt érkezünk, s van elég üres asztal, indokolatlan, hogy kihasználjam azt az egy helyet, ezt a lépést türelmetlenségnek vehetné, ami legalább két fort jelentene számára, kiadnám magam, mennyire fontos nekem ő. Pro secundo: udvariatlanság lenne téged magadra hagynom. Pro tertio, az asztalánál rajta kívül Laci ül Ircsivel, ők Gabi malmára hajtják a vizet – melleleg Gábor tiszta hülye, Ircsi sokkal jobban illik hozzá, én megérzem az ilyesmit, Ircsi bírja a kis hülyét. Annál az asztalánál ki lennék téve egy parázs, de merőben felesleges párbaj veszélyének a túlerővel szemben.

– Vigyázz, az idő Gábornak dolgozik!

– Nem tűnt fel neked, hogy kiváló pszichológusok milyen ügyetlenek a nőkkal szemben? Jutka bonyolult jellem, de ha élvezi is Gábor eszme-futtatásait, reménykedik abban, hogy ezek, ha kerülő úton is, az agyától az ágyába vezetnek. Bármilyen közönségesnek is talárod, így van, elvégre Jutka – megtudtam közben Ircsitől – már huszonnégy éves. S most megjelenek én, aki ugyanoda vezetem őt, hamarabb, a kísértés túl nagy ahhoz, hogy ellent tudjon állni, hiszen művelt lány, feltételezem, hogy ismeri Szakonyit, s tudja, hogy „addig fürdjünk, amíg meleg van”. S ő ráadásul már kihagyott egy ziccet.

– Hogyhogy? – kérdezi Georges, okos, de lomha és félművelt úri gyerekecske, aki jellemző módon csak azért barátkozik Luluval, mert a szülei összejárnak valamiféle jellegzetes debreceni orvos-mérnök cívis-partikon.

– Az első napon, egy hete, délelőtt, mikor még csak ismerkedés folyt, mindenki tapogatózzott. Én Évával már nagyon bizalmas viszonyba kerültem, de mivel a levegő szabad erkölcsöket diktált, azon az első felejthetetlen esten a párok nagyjából kialakultak, csak majomképű tudálékos Lacikánk leplezte ügyetlenségét a Szodomában vergődő intellektuel szerepével. Egy francia novelláról volt szó. Vitatkoztunk, a lányok szerint obszcén az expozíció, én emiatt prűdnek tartottam őket. Ekkor Laci felhős tekintettel idézte a novella utolsó bekezdését, mintha nem lenne biztos benne, hogy ugyanerre az elbeszélésre gondol-é, mint mi, majd fölényes logikával bebizonyította, hogy mindkét fél hülye, marhaságon vitatkozunk, s rajta kívül senki sem ért az irodalomhoz. Jutka kifejtette, hogy egyetért vele, s ezért nem szólt bele az eddigi polémiába. Érzed, micsoda gesztus, az egész brancsral szemben Laci, a beképzeltlen kelepelő gólya mellé áll ő, a legszebb negyedéves medika, ez pedig ahelyett, hogy örülne, blázirt pofával s avval a jellegzetes éneklős Laci tónusban kijelenti, hogy könnyű annak a bölcsesség látszatát megőrizni, aki hallgat, s még könnyebb a győzteshez csatlakozni. Jutka nem sértődött meg, csak kiállhatatlan alaknak nevezte Lackónkat. Ez már imponált majomfejnek, szó szót követett, s olyan jóba lettek, hogy Jutka visszavonta kijelentését. Karonfogva mentek haza, Jutka szállásáig, ő már a nagy lányokkal lakik a kórház nővérszállásán az egyik ügyeletes szobában, látod, ezt is tudom, egyedül. De ez maradt köztük a legbizalmasabb testi érintkezés, Laci pedig másnap gúnyos megjegyzésemre azzal felelt, hogy ő nem az a fajta férfi, aki lerohan minden lányt, Jutkával egyelőre csak jó barátok. Válgék egészségetekre, de most az a visszás helyzet áll fenn, hogy Jutka gyakorlatilag szabad, számomra Laci miatt mégis tabu. Gábor azonban felmentett passzivitásom kényszerű bilincsei alól, vele úgyis van egy kis elszá-

molnivalóm. Utálom, mert még általános iskolás korunkban egyszer lekommunizált egy csaj előtt, aki reakciós szülők gyereke volt, így elfordult tőlem, szerintem a kis szarházi nem is emlékszik erre, de most megkapja, Jutkától fokhagymás lesz az orra.

Közben Lacit értesítik, hogy post restante csomagja jött Debrecenből, így elrohan. Ekkor érkezik Gábor, tanácsatlannul körülnéz, ma szigorúan veszik kivételesen az ebédjegyet, Laci magával vitte a bilétát. Palcsó, a langaléta, kövér, ragyás negyedéves, a másik orvosprofesszorgyerek megvonja a vállát, kiadva hallgatólagosan a jelszót: ha Laci megfeledezett barátjáról, akivel olyan nagyra van, milyen alapon fáradjanak ők. Gábor konok tekintettel fordulna a bejárat felé, Jutka mosolyogva mellélép:

– Nekem van egy jegyem, ha az hiányzik.

– Kösz – súgja amaz hálásan, eltűnik, majd visszatér a kajával, s egy üres asztalhoz ül.

Ez a bumfordiság még Lulunak is fájt, s bár nyilvánvalóan ügyetlenség, s nem az antipátia jele, Jutka nemigen örül neki, elvörösödve beharapja alsó ajkát.

Sétahajó Siófok felé

A kiránduló diákok csoportja elkülönül az utasoktól, Laci leszólit egy barna kislányt. Gábor szokás szerint saját gondolataival foglalkozik, a közelgő déli part csodájában is képtelen alámerülni. Lulu Júdás-csókkal felérő nyájassággal, mosolyogva kínálja meg cigivel, röhögve konstatálja:

– A forduló legnagyobb meglepetése Csuhas veresége Ircsítől.

Ircsi feltűnik, lesújtóan méri végig Lulut, aki torz tükörként reprodukálja allűrjeit. Ezt senki sem állhatja meg nevetés nélkül, a hangulatot fokozza Gábor és Lulu duettje, amely tercetté egészül ki Laci által. A hajó méltóságteljesen csúszik be a tengeri testvéreivel összehasonlítva is elegáns, lagúnaszerű kikötő ölelő karéjába. Jutka elismerően int, Ircsi se nézett volna ki ennyi életrealitást Gáborból, aki a társaság központja lett. Megérkeznek, délután hat óra, a fenséges partra még a koraest ezüstje sem borult, a naparany még töretlen fényű, melege simogató, a Balaton mintha erősebben hullámozna, szinte illuminálnak tűnik, kékből aranyba, halványszürkébe vált, a parton mindenkit elnémít az aranyhíd, amelynek folyó sárgája a siófoki mólótól a tihanyi félszigetig töretlenül vezet, néha kicsit piroslik, az apátság fölött a kereszt biztatóan integet. A fiatalság mindenütt otthonos zsigeri komfortélménye elhozza mindenkinek a fausti boldog pillanatot, amit maradásra kérne talán Lulu is: hosszan, kitaróan eltölt mindenkit. Lélegzetelállító a nagy kék

országút, víztükör, kacsák, napozók, félmeztelen fürdőzők. Siófok elképesztő nyüzgéséhez mérten a füredi tömeg szinte pihentetően laza, föl kell venniük a sodródó nyaralók ritmusát, míg a Matrózig nem érnek.

Zongorista, harmonikás, gitáros felállás, az öreg primás olykor hegedűt, máskor gitárt vesz kézbe, most hangulatos tánczenére váltanak, A herkulesfürdői emlékek kezdik, utána Amour, mon amour my love, éneklő a zongorista a mikrofonba, elég jól. Jön a divatos tviszt: Gyere hát velem / Nem is kell nekem más / Mint egy kicsi szerencse – az öreg cigány végleg átveszi a gitárt, a hegedű pihen. Herkulesfürdő monarchiás hangulatából, Pazeller bácsi békebeli dallamvilágából átúszunk a huszadik század második felének alig-elejére, nyughatatlan tvisztbe: Töltsük együtt el az életet, / Hosszú hónapokat éveket, / Gyere hát velem, / Nem is kell nekem más, / Csak egy kicsi szerencse. Palcsó guggolva tvisztel, nevetségesen kinyomja a fenekét, Csuhas üveges szemmel bambul asztalán a sörébe, már nem is nézi Ircsit, nem is látná őt, aki Palcsó hatalmas alfelére tesz pajzán megjegyzést.

– Ma itt csövezünk, a parton úgy teszünk, mintha csak napoznánk....

– Nem kell, a haveroméék villája üres, ott héderezünk mindannyian, holnap estig maradhatnánk.

– De hát a prof lefoglaltatta az itteni campinget is jó előre.

– Semmi értelme sem lenne, ha Jutkánál ki próbálnám használni ezt az ötvenszázalékos ziccert, holnap, a bálban fele ennyit sem kell fáradni, nekem többet ér a holnapi veréb egy tűzoknál.

– Tendenciózus.

– Te nem dobtad volna ki a Csuhasét?

– Ne kérdezz ilyen ízléstelen ostobaságokat.

Ircsi szomorúan oldalog el, éppen Gábortól nem várta volna, hogy ennyire ridegen reagál, hát nem érti, ennyire hülye, hogy miatta... Megérdemli, amit Lulutól kap majd hidegzuhanyként.

E bábeli hangzavar közepette ráznak a Matrózban. A Laci, Jutka, Gabi trió könyörtelen háromszöggé zárul, nem engedi be sem a konkávot, sem a konvexet, hiába csapódik be olykor domború, máskor homorúsögzárnak Lulu két pipaszárlába. A táncoló párok labilis egysege Szaturnusz gyűrűként kering körülöttük, a kiszűrődő mondatfoszlányok egy negyedik dimenzióban létező glóriát vonnak a kis társaság fölél.

– A kisépika századát éljük.

– Na, azért ne légy ennyire kategorikus.

– Ionesco, Kafka, Gary novellái a legeklatánsabb példái, a lét abszurditása annyira elemi, hogy már nem lehet nagyobb ívbe foglalni. Zseniálisabbak a nagyobb lélegzetű műveknél, a novella az új irodalom egyetlen műfaja.

– Nono, Sánta, Beckett új távlatok a regény, a dráma számára, a nagyobb lélegzet is elfér a század egyre üresebb, csillagtalanebb ege alatt.

– Valóban, eposzok: Weöres Hold és Sárkány, époszok, A Nap és a Hold elrablása...

Ircsi és Lulu dialógusa antiintellekuális híd a kavargás fölött.

– Nem tudom, hogy vagy veled, de nem tartom slágfertigne az, aki a paprikásszalonnához is kaviárt és gint fogyaszt.

– Hagyd, ők így érzik jól magukat.

– Onánia, ezt akarod mondani, ugye?

– Van, aki még ahhoz sem elég kemény fiú.

– Ezt szeretem benned, Ircsi, hogy perverz vagy még szóban is.

A zenekar éppen pauzát tart, Gábor gyanúsán csillogó szemmel magyaráz. Ekkor támogatják Csuást az asztalhoz: két cseh hölgy támogatja, hogy el ne essen. Gábor idétlenül elvigyorodik: Miliu tyi, mondja, a szőke, telivér lány ránevet, szájon csókolja habozás nélkül, kavargás, rendezőség, vigyék haza a barátjukat.

Gábor már normálisan mosolyog, a szőke és a barna cseh lány most őt tartja, hol az egyik, hol a másik csókolja ajkon, Juditba balról Georges, jobbról egy idegen fiú karol. Őt először dühíti a két bohémiai szépség túlzott felszabadultsága, utána meg Gáborra haragszik, amiért engedi magát csókolgatni, fogdosni, ráadásul ő még csak nem is féltékeny a két oldalról belékaroló fickókra, s a két cseh lány és a két fiú egyszerre ébrednek rá, hogy Jutka és Gábor között vibrál valami, összenéznek, magukra hagyják őket.

– Fürödjünk meg, nudizzunk – sikoltoznak a bohém szépségek.

– Vissza a természetbe.

Röpködnek az ingek, nadrágok, bugyik, gatyák, Gábor is az övéhez nyúl. Az elfogyasztott alkohol tetemes mennyisége agyonnyomja az ágaskodni próbáló szemérem figyelmeztetését, a szégyenlősség maradványait, de Judit Gábor karjára teszi a kezét, visszatartja.

– Ne... nem zavarna, orvos leszek, de belefulladsz – mondja gyöngéden, de határozottan. Gábor egy pillanat alatt kijózanodik.

– Biztosan meg vagy botránkozva – hajtja le a fejét.

– Ellenkezőleg, ez a kis intermezzo vidám tónussal bővítette színkáládat, de most még nincs itt az ideje...

– Pornográf voltam.

– Éppen te fejtetted ki, hogy a populáris megnyilvánulások bizonyos szituációkban helyénvalók, sőt szükségesek.

– Kösz, de csak nyugtatni akarsz.

– Jaj, Gábor, ez az, amit egyáltalán nem akarok, de te sajnos fürdés nélkül is kijózanodtál.

A dolgok agóniáját a fontolgtatás mellett a tömeg is meggyorsította, már a siófoki campingben vannak, a prof nem jól intézkedett, senki sem tud a helyfoglalásról, de sorban besurrannak, Laci kérdő mozdulatot tesz titokban Gábor felé, emez ingerülten elhárítja.

Kevés a sátor, elkerülhetetlen a koedukált megoldás, hiszen Jutka barátnőinél csöveznek, s amikor a vendégek megérkeznek, a házigazdi lányok csak annyit mondanak, nem bánják, akárki fekszik melléjük, csak aludni hagyják őket. A zavart, tanácstalan Gábort Ircsi invitálja egy üres sátorba. A fiú kezd teljesen elázni, Ircsi lefekteti a matracra, lehúzza róla a nadrágot, az alsót is félig, ránéz, aztán szomorúan legyint. Visszaerölteti a gatyót az alvó fiúra, nem akarja zavarba hozni vagy visszaélni a helyzettel, ezen elkezd nevetni, elvégre emancipáció van, nem tudja, hogy kilestem teste minden titkát, nagy ügy, orvos leszek, hm, tényleg egész nagy ügy... Magához öleli Gábort, mint egy babát, a haját, az arcát simogatja, de nem ébred föl, a vállába fúrja a fejét, először sírni kezd, majd elalszik.

Ébredés

A hajnal nagy csintalanságokat súghatott a horizontnak, hiszen amaz egészen belepirult, Jutka kimászik a lány-sátorból, eléggé el nem ítéhető módon beles minden-hová, megdermed, amikor Gábort Ircsi karjában látja, a lány, amennyire lehet, fél kézzel tiltakozna: nem történt semmi köztünk, be volt rúgva egészen, semmire sem lenne képes. Jutka majdnem azt mondja, nem kérdeztem, nem érdekel, de nem tudja eltitkolni, hogy örül, mert Ircsi láthatóan igazat mond.

– Azért az alsónadrágot is biztosan leszedted róla, kis huncut – nevet kissé kényszeredetten.

– Az ember érthető módon kíváncsi a reménytelen szerelme micsodájára – motyogja Ircsi, elpirul, mintha azt mondaná: ne cikizz, Judit, tudod, hogy jobban örülnék, ha nem mondanék igazat.

– Jó, jó, kis kukkoló, még be is vallod, hogy megnézted – Judit kisírul a sátorból, látja, hogy Gábor ébredzik, de azért hallgatózik.

– Na, nem mered megkérdezni, mi történt az éjszaka? – így Ircsi. – Ne félj... – Ircsi föláll, kivonul, rajtakapja a hallgatózó Jutkát, fesztelenül, szomorún ránevet, most Jutka pirul el.

A társaság a tűz melegénél pucolja cipőjét, a hangulat nem olyan, mintha a tegnapi ollóval vágták volna el, hanem változatlan. A takarótlan vadcampingezés júniusi, még csípős, hideg éjszakái kifagyasztják az álmodást, mindenki beletörődött, hogy majd a füredi pokró-

cok alatt, a saját kényelmes hálózsjában, vagy a negyedéves hölgyek már a nővérszállón alusszák ki magukat. Gábor eltűnik, majd mindenki meglepetésére gyomorerősítő Mecseki itókát bocsájt a társaság rendelkezésére, a felületes szemlélő harmonikus, összeszokott kultúrgalerit láthatna, nem is sejtené, micsoda szerelmi belharcok és melodramák színtere az összetétel szempontjából is heterogén közösség. Csuhas nem azért búvik el a végre fölkelő, nyári meleget hozó nap elől, mintha álmos lenne, már csak őt nem látjuk, a két hölgy is vihorászva, ruhátlanul jön elő.

– A két pucér cseh nimfával kárpótolta magát – közli Lulu, a két lány sikongatva berohan a vízbe.

– Nudit játszunk, csak a rendőrséget ki ne hívja valaki – morog kedvetlenül az egyik vendéglátónő. A siófokiak szemmel láthatóan szeretnék, ha a füredi talon eltűnne, mielőtt a camping zord öre észre nem veszi, mennyire megszaporodott ma éjjel a banda. Végül Csuhas is láthatóvá válik, kiadja az ukázt: Most pedig mindenki megiszik egy liter kancatejet, aztán megtekintjük Siófok nevezetességeit.

– Jé, a corpus juris átvette a vezetést.

– S ti tűrítetek ezt, dögészek? Ott, oldalt menjete ki, a művészbejárón, a kerítés és a part közt van egy csik, onnan a szabad strandra juttok – szól az egyik siófoki.

– Mit izgatod magad – arcátlankodik Palcsó.

– Nagy a segged, kicsi az agyad. Ahogy a tegnapi nudizásnál kiderült, a pöcsöd is. Arcod viszont nincs, mert pofátlan vagy – szól rá haragosan Ircsi.

– Ircsi, ez övön aluli humor volt – nevet kicsit álmegbotránkozón Judit –, nem illik nyilvánosan ilyen helyzetbe hozni a fiúkat.

– Ő hozná irtó kellemetlen szituba a vendéglátóinkat.

– Jó, jó, már mindenki kiszökött, nincs semmi baj – nevet Jutka, Palcsó felsülése neki is jólesik, mint mindenkinek, ezt jelzi az egyetememes röhögés.

A füredi, kora nyári orvosbálon

A pompás árkádokkal körbeölelt tér kellős közepén, a gyógykútnál ballag Judit, szőke haja alól merészen ível elő gyönyörű, metszett orra. Iszik tenyéréből néhány kortyot a felséges vízből, amely az árkád alatti panoptikum tábláinak tanúbizonysága szerint Jókai Móron, az üdülő emblema-íróján kívül számos magyar és külföldi halhatatlan gyógyulását segítette. Majd ide írják Gábor nevét is – gondolja. Belép a reformkori, tágas terembe, ahonnan eltakarították a menzahodály-jellegre utaló asztalokat, most pontosan olyan minden, mint az Anna-bálok idején, úgy érezhetjük egy napon-éjen át a jóságos professzor-főorvos

jóvoltából, hogy fontosak vagyunk. A vicedirektor-párttitkár meg akarta akadályozni a bulit, örüljenek a kis nyálások, hogy ingyért nyaralhatnak. Az öreg professzor Juditnak azt is megsúgta, hogy a párttitkár aknamunkája következtében utoljára famuluskodhatnak Füreden az orvostanhallgatók tíz hétig. Jövőre már csak huszonegy napos lesz a gyakorlat, és semmi ingyen-nyaralás ráadás. A menzán és a campingben is megszigorodik a létszámel-lenőrzés, ilyen az egész ország, filléreken próbál takarékoskodni, milliárdokat meg elpazarol. Az egész tízhetes gyakorlat jóformán semmibe sem kerül, ráadásul megtérül abban, hogy a medikusok szórakozás közben rengeteget tanulnak, de hát az effajta álszórakozásokra szer a debreceni egyetem is, simán belement a szűkítésbe, ráadásul a párttitkár megtalálta a kicsinyeskedés ideológiai magyarázatát is. De jó annak, akinek van ideje az effajta packázásokra, meg arra, hogy még most is azon kotaljanak, hogy vajon polgári vagy kimondottan arisztokratikus csökevény-e egy kora nyári egyetemista bál, de ahogy az öreg prof keseregve elmondta, az intézmény egy szülőszobát sem képes berendezni, egy szülést fölvenni. Miközben itt van a világhírű szívkörház, a füredi szülő anyákat Veszprémbe kell mentővel beszállítani, mert nincs pénz sürgősségi ellátásra, hülyeségekre persze van – gondolja Jutka. Mint ez a bál is, no, ez az egy tényleg elhanyagolható volna, többbe kerül, mint az egész tízhetes hacacaré – fut át az agyán. Tegnap délután már mint a vert hadsereg tértek haza Siófokról, kora délutánra elfogyott a másnaposságtól ajzott energia, Gábor büntudatosan pislogott rám, Ircsi a vállára borulva aludt a hajón, alig bírtak elvergődni a füredi campingig, én a kórház hátsó traktusán alszom a nővérszálláson – egyedül, még mindig egyedül, édes Istenem. Tegnap még annak örültem, hogy a parancsot Siófokon mindenki teljesítette, a gyerekek hagyták egymást aludni, ma már nyomaszt Gábor aszexuális mulyasága. Luluban is volt annyi jóérzés, hogy nem zavarta az idegen lányok álmát. Gabi... drága Gabi – mondja maga elé –, bizonyos pillanatok varázsát halálos bűn elrontani, ilyenkor, ha nem vigyázunk eléggé, a kárhozát mélyére süllyedünk, más helyzetek természetesen maguktól értetődővé tesznek halálos bűnnek tűnő cselekedeteket is, amelyek reményeim szerint valóban nem történtek meg tegnap Ircsi és Őközötte. Persze biztos vagyok benne, hogy ő tudná a legkevésbé eldönteni, mit kell tennie. Illetve dönteni talán tudna, de látná azt is, hogy mindenképpen valami megfoghatatlan értelmetlenséggomoly felé sodródik, mert fanyalog, nem tudja kiragadni magát a kötelezően magára meresztett-merevített fanyalgásból, mert azt hiszi, muszáj mindig úgy viselkednie, mint egy francia egzisztencialista regényben, Sartre Undorában, amit örökké istenít a drága hülye Lacival együtt, de Lacinak ez magánügye, annak viszont

nem örülök, hogy Őróla kell azt mondanom, hogy az utánzás mindent leegyszerűsít, tönkretesz, no persze, az egész ország 1947 óta egy nagy utánzás, de minek beköltözni egy Undor című, számomra félig ismert változatban is undorítóvá vált regénybe, életét duplán utánzássá tenni, amely így egzisztencialista undorból szimpla kis fanyalgássá, hogy is mondja Ő nagy előszeretettel: szimplifikálódik. Kimondhatatlanul jó vele, s Ő ugyanezt nem mondhatja el rólam, ha jól is érzi magát velem, én csak egy hangulati tényező vagyok csupán, s bármilyen kellemes is libegni-lebegni szavainak steril áramában, érzékeim állandóan figyelmeztetnek: megállni, különben eljutunk az ő transzcendenciájának legharmonikusabban berendezett közegébe, amely számomra sajnos, lehet, hogy érthetetlen káosz, fanyalgás lesz. Kicsit Schopenhauer-logika, de félelmetes. Dejszen mindezen dolgokra ő is fölhívta a figyelmemet... nem szabad... Ő majd vigyáz... megkérem, óvj meg engem még saját magadtól is, cserébe én védőbástyád leszek, anélkül hogy gondoskodásom mocsárba húzna, te megvédsz önmagadtól is, én pedig megvédelek téged ettől a szörnyű világtól, hiszen te a szelídebb változatokhoz is túl érzékeny, törékeny vagy.

Nekem kell cselekednem, félredobva a szokásokat, mintha én lennék a fiú és ő a szemérmes szüzleány, vajon... föl se merem tenni a kérdést, csoda lenne, hiszen szép, okos, túl szép, túl okos, s ezért mégse lenne csoda, s ezért is kell nekem lépnem, különben mindketten elkárhozunk, lezárul az út a megfoghatatlan felé, amelyben pedig bízunk kell, hiszem, mert képtelenség...

Pont ekkor lépett be Jutka a lampionokkal feldíszített belső teremrészbe. Az árnyak mintha intuíciójának megelevenedett szörnyei lennének.

Nem vagyok-e önző, hiszen fiatalabb nálam majd négy évvel, érzem, számomra ő az utolsó lehetőség, előtte még minden nyitva áll... Milyen furcsa, elérkezett a döntő pillanat, s úgy tűnik, mintha a kiégés s egy kiszámított, halálfélelmeiktől terhes felajzott állapot között kellene választanom, pedig én... igen... boldog szeretnék lenni, egy fiú kellene, aki végre megszólaltatja rejtett gondolataimat, éppen ez a félelmetes, mintha a képmásom lenne, s én meg a tükörképe... a harmadik veszély, amire csak akkor döbben rá az ember, amikor már késő, jóvátehetetlen, ahogy a cinikus Lacika mondaná, irreverzibilis folyamatok mennek végbe a lelkünkben...

Ekkor kérte föl Lulu, a helyzet kísértetiesen ismerős, mintha gyermekkori emlékeinek egyike került volna elé élesen, a pofák egyre közelebb kerülnek hozzá, a közérzete a hideg márványpadlóra húzná, ez a tudathasadás, tudja, hogy minden rémlátomás, s mégis, mintha sokkal valóságosabb lenne, ott is táncolnak, keringőt, csipkéket lát, biedermeiert, bécsi módit, ugyanakkor egyesülni szeretne az

egyre növekvő alakokkal, be akarja fogadni őket, de ez lehetetlen, mintha tudata lázadt volna föl képzelt szörnyei-életre keltésével, s kilökte volna őket, és most mind-egyik a tüdejére nehezedne, csak egy fix pontot adj, Istenem, ami mindent megcáfol, igen, beleszédül Lulu karjaiba, segít kereső ajkainak, s hagyja vezetni magát, így már jobb. Minden elsötétül, s valami undorítóan puha, ez már kézzelfogható, a blúzának gombjain siklik végig. Sikoltva löki el magától az extázisban s győzelme biztos tudatában egyre követelőzőbb Lulut, feltépte a bálterem ajtaját, kirohant a folyosóra, ahol Gábor sétált, megragadta mindkét vállát, a fiú mesterkéltséggel mérte végig.

– Ha félsz tőle, miért kokettiroztál vele?

– Mindent megmagyarázok, csak gyere – s ráripakodott a tanácstalanul, bambán sündörgő Lulura: – Tűnj el, nincs szükségünk elefántra!

Lulu volt olyan éles eszű, hogy belássa: a partit elvesztette, s ami még rosszabb, a tévedésből kapott csókot senki se látta, az előző félreérthetetlen kidobási jelenet viszont Ircsi, Laci, Csuhas, Georges és Palcsó jelenlétében játszódott le, akiket a kiabálás a folyosóra csalt. Hogy mentse, ami menthető, ügyes, látványos, fél térdre ereszkedős bocsánatkérést akart improvizálni, de Jutka megismételte felszólítását, így jobbnak látta elvonulni. Csuhas, aki biztosra vette barátja diadalát, tátott szájjal meredt hol Jutkára, hol Gáborra, a többiek nem is túlságosan elítélendő kárörömmel nézték a Götterdämmerungot.

Judit átölelve Gábor vállát, magához húzva elvonszolja őt a tömegeből ki a szépen világított, esti Gyógy tér karéjába, a többiek kíváncsian lesnek utánuk, s látják, ahogy Judit egy futó csókot nyom Gábor arcára, s két tenyerébe fogja a fejét, nézi. De a levegőben lógó csók helyett azt kérdezi:

– Nos – int közben a többiek felé –, ki van elégítve a hiúságod?

– Mire gondolsz? – így Gábor sértődött.

A napfelkelte pírja, avagy a Balaton mindent elrendez

Jutka hirtelen hangnemet váltott, s behízelt hangon, szinte könyörögve szólt:

– Gabikám, te mondtad, hogy vannak bizonyos helyzetek, amikor a cselekedetek elvesztik jellegüket, s valamiféle elnéző ködfátyol lengi körül vonalaikat. Azt hiszem, egy ilyen buli az említett szituációk tucatját termeli. Tehát, ha általánosan szemléljük is, amnesztiát kaphatok. S ha leszűkítjük vizsgálódásaink tárgykörét az én esetemre, neked meg kell értened.

Szokásaik ellenére a Jókai utcán fölfelé kapaszkodván, a vörös téglatemplom köré rendeződött másik városközpontot is elhagyva, a hegyek felé haladnak, a Balatonnal ellenkező irányba. A felfelé kapaszkodó sötét utcák az engesztelődés felé vezetnek.

– A sötét, piszkos, megrongált lépcsőház, a leszakadt korlát, egy udvarra becsapódott gránát a légiriadók pánikját idézi. Egy lakás szalonjának küszöbén mintha megtörne a varázs. Az ajtó kinyílik, s megjelenik a német tiszt. A Wehrmacht almazöld, snájdig egyenruháját viseli, elfogódottan elrebegett Guten Tagjára a szóke, metszett orrú gyönyörű asszony szinte barátságosan válaszol. Alapvetően semmi rendellenesség nem volna ebben a látogatásban, szabályszerűen be voltak mutatva egymásnak formálisan is négy-öt éve, a háború legelején az asszony apjának egyik estélyén, a probléma csupán annyi, hogy egy német tiszt vendéglátóját, még ha nem is SS-ről van szó, ezekben az időkben halálos veszély fenyegette. Kemény, katonás léptek hallatszanak. Az asszony intése a függöny mögé parancsolja a tisztet, ő pedig egészen előre menve a bejáratig, fogadja az újabb vendégeket. Idősebb, kemény tekintetű, kövér, tányérsapkás orosz tiszt, pasla, sáfrányszínű kabátban két viharvert usankás közlegény kíséretében. A szép háziasszony anyanyelvükön elhangzó válaszával egészen felderültek, eszükbe sem jut, hogy kételkedjenek szavaiban, s szemmel láthatóan nem először találkoznak. Udvarias búcsú, s a távolodó, halálszagú lépteket elnyeli a lépcsőház sötétje.

Az almazöldruhás tiszt előlép a függönnyel elzárt lakrészből, hálálkodását elutasító kézmozdulat inti le.

„Szívesen segítettem, de arra kell kérnem, hogy távozzon.”

„De asszonyom, már ne haragudjon, a közeli életveszély szókimondóvá tenné önt is, hisz az első orosz, s a lépcsőházban igen csak sokan vannak most, helyben agyonlő vagy agyonver.”

„Rendelkezésére bocsátom atyám ruhatárát, az egyenruhát itt hagyhatja. S itt van egy igazoló okirat, az egyik főkomenista írta alá, csak a nevét kell beírunk.”

„Az első igazoltatásnál lebukok, még ha igazolványt is ad. Csak németül és angolul beszélek.”

„Nézze, önnél fegyver van, joga van hozzá élete védelmében, hogy más hangon beszéljen velem, de ha megmaradunk a szalonstílus mellett, távozásra szólítom föl, ezért nem szabad megharagudnia. S tulajdonképpen joga van arra, hogy kényszerítsen, a múlt...”

„Erőszakoskodásról szó sem lehet, a múltat elfelejthetjük, de ha követelek is, nem azért, ami köztünk történt, hanem mert az ön szeme mást ígért nekem még

azon a tegnapi estélyen is, amikor még ezek a gyilkosok nem voltak itt – int az imént eltávozott oroszok után.”

„Saját életemet nem félted, de ha én meghalok, a gyermekemet”, int a függöny felé, nem is sejtve, hogy az a szóke kislány mindent hall, vagy hallani, érteni vél, „a gyermeket, a gyerekün-, gyermekemet halálos veszélynek teszem ki, s mindenkinek csak a saját életét van joga kockáztatni.”

„Az ön orosz tudása s apjának múltja lehetővé tenné, hogy távol tartsa a kíváncsiskodókat, s én, bocsássa meg, de félek a haláltól.”

„Wolfgang, én megértem önt, sőt szinte öngyilkosság s aszkézis az, amit teszek, hiszen az ön halálával életem értelmét veszti. Imádom önt, higgye el, de a gyermekem lelkét nem fertőzhetem meg azzal, hogy egy számára most is idegen férfit – elnézést – fogadjak lakásomba, aki azt a nyelvet beszéli, amelyet nagyapjának gyilkosai, s azt az egyenruhát hordja. Ő nem tudja, hogy ez nem csukaszürke SS, csak Wehrmacht, ahogy az oroszoknak, akiket joggal gyilkosoknak nevezett, szintén mindegy. Német, egykutya. De hát mit tettek önök velünk, magyarokkal? Velük közösen belekényszerítettek minket ebbe a szörnyű végkifejletbe, erről koldul majd az ország. És mit tettek a gyermek nagyapjával az ön honfitársai? Haláltáborba vitették, mert zsidónak született. A gyerek ugyanúgy nem tesz különbséget.”

„És meddig titkolózik előtte? Akár rólunk, akár arról, hogy az ön anyjának családja is német, köztük volksbundistákkal?”

„Nem tudom. Ő csak azt látja, hogy maga egy azok közül, s ön is tudja, hogy egy gyereknek nem lehet magyarázni. És azok, abban a másik undorító egyenruhában, előbb-utóbb visszatérnek, és nem érik be udvarias válaszokkal. Ha ezek rendesebbek is voltak, jönnek mások, akik nem lesznek ilyen szelídek és hiszékenyek. S úgy érzem, ezek mind megvadulnak majd, nem néznek Istent, se embert. Én pedig anya vagyok, s minden emberi érzésem gyermekem jövőjének függvényében létezik. Ismétlem, kényszeríthet, én föl nem adom, de ha kérhetek valamit, azt kérem, menjen, menjen, menjen.”

Az utolsó menjent alig bírta kimondani, mikor a fiú, anélkül hogy átöltözött volna a felkínált civil ruhába, elindult lefelé, és az asszonynak vissza kellett tartania magát, nehogy visszahívja. Szinte hallotta a reccsenést s a halálüvöltést, maga előtt látta a rémképet, amely csak másnap reggel vált még borzalmasabb valósággá. Az értelmetlenség, a halál, a félelem külön-külön lebénytotta maradék öntudatát – fejezte be az elbeszélést Jutka.

Szembefordul Gáborral:

– Figyelj, most ne hallgass! Tedd föl a kérdéseket, amit akarsz. Jól vigyázz, ne hallgass most, hamis tapintatból sem, drága.

– Ha jól értem, édesanyád volt a szőke nő, aki halálba küldte a te életed féltése miatt az apádat. S bár nem sok köze volt azokhoz, akik a nagyapádat megölték...

– Gábor, mondjuk ki: neki, feltételezett apámnak semmi köze nem volt azokhoz, akik a nagyapámat megölték. Anyám, ha nem a képzeletem egészítette ki ezt az egészet utólag rémtörténétté, saját büntudata szerint kiszolgáltatta apámat azoknak, akiknek most mi vagyunk kiszolgáltatva. Akkor most ki vagyok én?

– Nem kérdezted meg édesanyádat?

– Nem, mert nem érted? Tudom, a múlt körülvesz, bizonyos mértékig meghatároz minket, én tudom, vagy tudni vélem, amit tudok, nincs jogom ítélkezni fölötte. Ám nem szabad, hogy megfojtsan minket az a múlt, amihez, értsd meg, én végre megértettem, nekünk akkor sincs semmi közünk, ha egyébként van közünk a szüleinkhez, a honfitársainkhoz. Nekünk, érted, Gábor, nekünk, Barna Gábornak és Vértes Juditnak nincs mit egymásnak megbocsájtani! Mert semmit sem vétettünk. Ne hagyjuk, hogy megfojtsanak bennünket akár a szüleink is, a félig, maguk számára tán jogos, de a mi szempontunkból hamis büntudatukkal. Illetve – neveti el magát, azt kellene megbocsájtanod, hogy elbambulva azt hittem Luluról a táncparkettán, hogy te vagy az, mert belerévültem a múltba, s hagytam, hogy megcsókoljon, azt már nem, hogy a mellemhez nyúljon, mert akkor leesett a tantusz, hogy ez nem lehetsz te... Látod, a múlt megint csak bajba kevert.

Leszegett fejvel róják az utcákat, a hegyoldalban járnak, távolról sötéten sejlik, a felhők alól előbukkanó fehér telihold fényében egyszer csak látszik is a Balaton. Zaklatott idegeik játéka a Balaton teljes pompájú kibontakozásával egyszerre hallgatott el. Leültek a partra, s kivárták a pirkadatot, fölöttük a kertek, a semiramisi füredi függőkertek, körülöleli őket a Tagore sétány és a feketéből, majd gyöngyszürkéből egyre kékebbre váltó Magyar Tenger nagyszerűsége, amely a róla szóló legszebb kommentárokat, ódákat is lepipálja. Jutka törte meg a csendet.

– Tudod, én a háború utolsó évében születtem. Tudatalatti emlékek? Képzelet? Valóság? De nem is az. Én nem védekezésképpen meséltem el neked, hanem mert remélem, most már a tiéd is. Neked adom.

A napfelkelte pírja a büszke szűz örömmámorát idézi ezúttal, a halk csobogás kísértésbe ejt, mint a halál felé csábító szirének zenéje. A balatoni nimfák két különemű Odüsszeusza azonban bármennyire is tudta, hogy csak Istennél a megoldás és a kegyelem, azzal is tisztában volt, hogy most már nem szabad semmit kimondani. Csak nem megszólalni, gondolta Gábor, s az alkalmas pillanatban végre ő karolta át először Judit vállát, megvárta, míg a derekára fonódik a pehelykönnyű kar, csipőjére simul a kéz, aztán Jutka keze is Gábor vállára csúszik, aztán már csak a kezek fonódnak össze, szembefordulnak, és megtörténik végre, amire Jutka már az első napon, az első pillanattól kezdve vágyott.

HÁRS ERNŐ

Temetők

I.

Láttam egynéhány híres temetőt:
 a tengerpartit Paul Valéryvel,
 s azt, mely Cestius gúlája mögött
 a párizsi Père Lachaise-zel rímél,
 oly sok nagy szellemnek nyújt pihenőt.
 A sor Shelley-től Gramsciig ível.
 A másik, melybe Chopin költözött,
 Musset fűzfájával üdíti fel
 a gyászt, mit gerjeszt a rengeteg érdem.
 Egyik sem bírt megrendíteni mégsem
 annyira, mint Monte Cassino lengyel
 sírjai, a nagy harc emlékeképpen,
 melyben oly sok ifjú remény veszett el –
 s melyekre kéken mosolyog a tenger.

II.

A verssorok is ilyen temetők,
 hol Lillák, Lollik alusszák örök
 álmukat, együtt Annákkal, Ginákkal.
 (A többitől, a soha senki által
 nem zengettől, érthetően irigyelve.)
 Az idő malma mindent tönkre őröl.
 Ezért kaparom tested ki a földből
 és mentem én is konok énekembe.
 Hogy ne legyen veszendő, könnyű préda,
 de ragyogjon, mint csillagfényű példa,
 azoknak, akik még szeretni tudnak.
 Új erőt adok a tétova bábnak,
 hogy ne torpanjon meg, ha nekivágnak
 lábai a szellemvilági útnak.

Kései Pygmalion

Miután többé nem vagy már egész,
 és kezdesz szerteporlani a földbe,
 mint mozaikot, rakosgatlak össze,
 hogy enyhüljön szemernyit a nehéz.

Beszél rólad valamely ismerősöd,
 kezembe akad néhány régi képed,
 olvasgatom önéletrajzodat,
 előkerül egy-két kitiüntetésed,
 vagy egyéb tárgyaidd, mit emlékül őrzök –
 csupa apró vonás, hogy összeálljon
 az, ami voltál, s ami úgy hiányzik,
 hogy betemesse, mi helyedben ásít,
 az úrt, amelyben tengek nappal-éjjel.

Szemfényvesztő játék, szomorú balzsam,
 nem fordul meg, mi megfordíthatatlan,
 hiába küzd a fájó képzelet.
 Mégsem adom fel, mégiscsak csinálom,
 hátha, mint rég egy ciprusi királyon,
 hogy kései Pygmalion legyek,
 megkönyörülnek rajtam s visszaadnak –
 ha csak mint álmod – az égi hatalmak.

BARNA T. ATTILA
Dal a Dióhéj presszóról

*A Dióhéj a hírhedett
csak ő van nyitva hajnalig
nem találsz még ilyen helyet
egész nagy Budán megemlegetik*

*A Dióhéj a hírhedett
hol szék török pohár repül –
őrizd te jól a zsebedet
mámor lánya ha asztalodhoz ül*

*A Dióhéj a hírhedett
költő vagy róla énekelj
amíg a torkod bereked
s vállon ragadnak fizess menni kell*

*Borultál már a pultra itt
ha hosszú volt az éjszakád
körmödre égett rossz cigid
míg jött Andrea s így talált terád*

*Tizenhat feles benne volt
egyszerre sírt és nevetett
szombat este beléd karolt
a Margit körúton ő járt veled*

*A Dióhéj a hírhedett
rajtatok ámult nyerített
de kettőezernyolcvanegy
eljön s ki tudja majd a nevetek*

*S ki keres akkor hírhedett
füstös kis kricsmi vad csehó
téged ugyan ki emleget
becézve mint mi egykor így: Dió*

Felhő Artúr éneke a Margit körútról

Hódolat Kosztolányinak

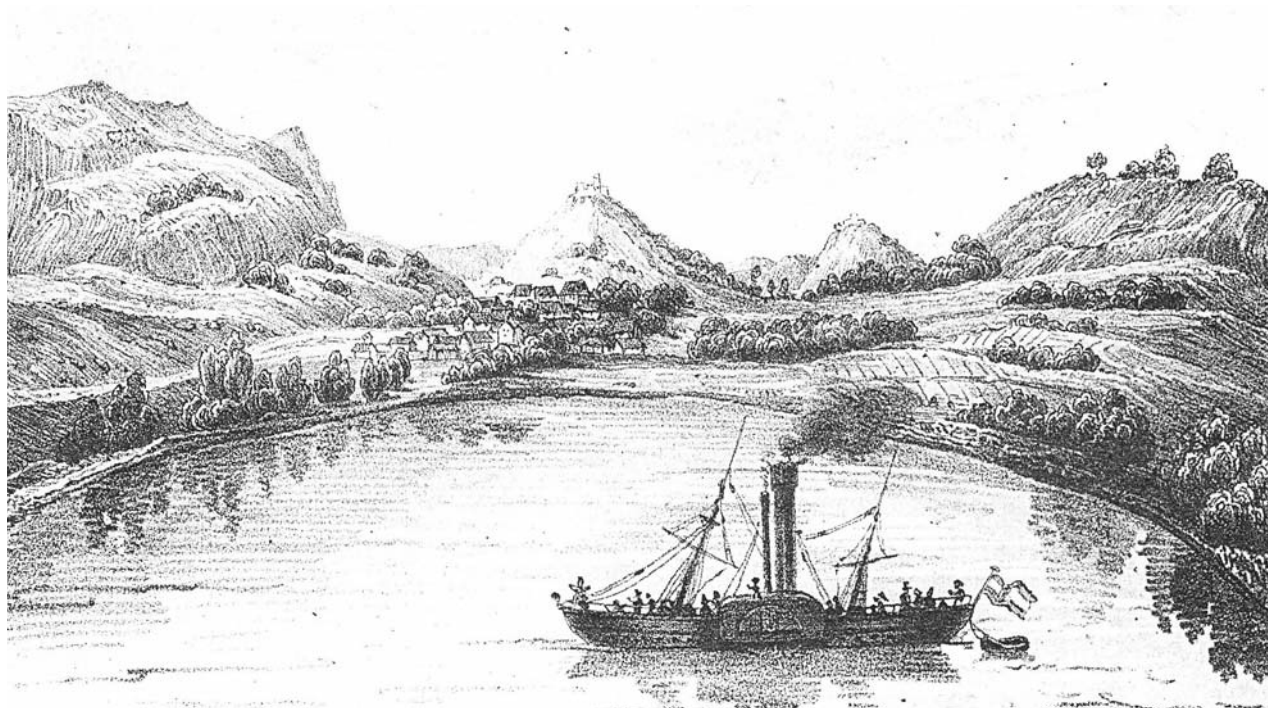
*Margit körúti alkonyok
poharamban a szesz lobog
hívatlan asztalcimborám
fülembé idült ősz habog
s keserű Unicum-magány
bár fojtogatja torkomat
elmondom végső dalomat*

*Margit körúti alkonyok
hol ültek egykor a rabok
most én ülök és rendelek
egy kört mielőtt indulok
mogorva csapos méreget
a pult mögül borraivalóm
lelke a bádagon hagyom*

*Besöpri s utánam röhög
zárórát rossz redőny zörög
az éj nyaktilóként zuhan
mámorom utolsó hőrög
sarkon a szél nekem rohan
ki hittem eddig nincs veszély
bordám közé siklik a tél*

*Margit körúti éjszakák
melyik kocsma van legtovább
magamat oda vonszolom
melyik az honnan nincs tovább
hol szétszaphatom a falon
– rosszul elmosott poharat –
méreggel teli sorsomat*

*Margit körúti hajnalok
kísérnek részeg angyalok
lecsuklik súlyos pilla most
lábam előtt a sín dadog
csöngethet rám a villamos
én Felhő Artúr járok itt
s megiszom még egy féldecit*

Ellenfényben

Gyarmathy Líviával Zalán Vince beszélget

Gyarmathy Lívia legújabb dokumentumfilmje, a *Kis halak... nagy halak* egy meg nem nevezett folyó orvhalászáinak és vízirendőreinek mikrovilágát mutatja be. Az ipari tételben orvhalászó „nagy halak” megússzák, míg a szerény nyugdíjából élő János, az ebéd reményében pecázó „kis hal” horogra akad és elbukik. A történet akár a „nagy magyar univerzum” példázata is lehetne. Akárcsak a rendező tizenöt évvel ezelőtt forgatott, ám mind a mai napig aktuális filmje: *A lépcső*.

– *A Lépcső (1994), Rostás Árpád asztalosmesterről szóló filmed egy jóval korábbi alkotásodat, a Koportost (1979) idézte fel számodra, amelyben a főszereplőt Rostás Mihálynak hívták...*

– Pedig a két film között semmi összefüggés nincsen. A *Koportost* irodalmi anyagra támaszkodva, Balázs József azonos című kisregényéből készítettem. Ezzel szemben *A lépcső* témájára, akárcsak a legtöbb filmem esetében is, véletlenül találtam rá. Rostás Árpádot Marcaliban, a kastély udvarán pillantottam meg először. *Gegenben* sütött a nap, és azt láttam, hogy egy nagyon fiatal arcú ember ül az épület lépcsőjén és valamit farigcsál. Időnként megringatja az előtte lévő babakocsit, aztán farag tovább. Olyan erővel hatott rám ez a látvány – valaki gyereket nevel, miközben farag –, hogy nem volt más választásom: filmet kellett belőle csinálnom. Megtudtam, hogy ő az az asztalos, aki a kastélybelső felújításának munkálataira kiírt pályázatot megnyerte. Egyfajta ráérzéssel, naivan álltam neki az eredetileg öt-tíz percesre tervezett portréfilmnek, de időközben egyre súlyosabb konfliktusoknak lettem a tanúja. Világossá vált, hogy Árpádtól el akarják venni

a megbízatást, és ennek a háttérben valamiféle becstelenség állhat. Elhatároztam, hogy mindezt végigkövetem.

– *A Kis halak... nagy halak (2008) című legutóbbi filmedet megnézve viszont az a benyomásunk alakulhat ki, hogy nem a személyes élmény, hanem sokkal inkább a film szövevéből kibomló, érzékenyen adagolt szimbolika dominált, miszerint „a kis halakat elkapják, a nagy halak megússzák”. Mintha ehhez a jellegzetesen rendszerváltás utáni társadalmi tapasztalathoz kerestél volna egy történetet, és magától értetődően kínálkozott a vízivilág.*

– Ellenkezőleg. A *Kis halakat* is személyes élmény határozta meg. Már tíz-tizenöt évvel ezelőtt elkezdett érdekelni, hogy mi történik a vízivilágban. Egyszer aztán lehetőséget kaptam a vízirendőrségtől, hogy elkísérhessem őket egy raziára. Volt velünk egy idősebb halór is, száguldott a motorcsónak, és egy éles kanyarral hirtelen befordult egy olyan szakaszra, ahol rengeteg ember horgászott. Ahogy megláttak bennünket, fölugrottak és hanyatt-homlok menekülni kezdtek. Ettől megszólítva érezte magát a halór és iszonyatos iramban a menekülők után vetette magát. Mindenki kerekelt oldott, kivéve egy tíz év körüli kisfiút, akinek nem is volt igazi horgászfelszerelése, csak egy metszett botja. Ám a halór kitepte a gyerek

kezéből a botot és darabokra törte. Ez olyan erőteljes élmény volt a számomra, amit nem tudtam elfelejteni. Eleinte a halórókról akartam a filmet megcsinálni, ám elég hamar rájöttem, hogy nekem más irányba kell mennem, és végül a rabsicokról kezdtem el forgatni.

– *Meglátni valamit az ellenfényben, máskor motorcsónakkal egy éles kanyar után befarolni egy öbölbe: talán a művész is egy kicsit rabsic ebben az értelemben... Milyen út vezet az alapélménytől az elkészült filmig?*

– A *Kis halak* esetében láttam, hogy úgy érdemes megcsinálnom a filmet, ha három vagy négy szálon fut a történet. Legyenek benne olyan emberek, akik nyomorúságuk következtében csak egy-két halat emelnek el, és legyen benne olyan karakter is, aki akkor boldog, ha az autójával büntetlenül áthajt a piroson, azaz, ha bolondot csinál a vízirendőrökből. De fel akartam hívni a figyelmet azokra is, akik iparszerűen lopják a halat. A film magját már az első alkalommal leforgattuk: azt a jelenetsort, amelyben Jánossal, a kisnyugdíjossal visszadobotják a kifogott halakat, a felszerelését elkobozzák és horgászbotjait a parnton elégetik.

– *Ez a képsor vált a film erkölcsi fundamentumává.*

– El kellett kezdenem azon is gondolkodni, miképpen lehetne ezt a mikrovilágot mint társadalmi metaforát is bemutatnom. Ráadásul úgy, mint egy természeti metafora új, ha tetszik, „korszerűsített” változatát. Hiszen az én metaforám már nem úgy szól, hogy „a nagy halak megeszik a kis halakat”. Sokkal inkább úgy, hogy a nagy hal megússza, a kis halat viszont elkapják. A legkiszolgáltatottabbat és a legkevésbé rafináltat éri el a hivatali szigor, azt, aki a legkevésbé van felkészülve arra, hogy egy ilyen esetben megvédje magát. Ez az új dolog.

A Pécsi Kulturális Központ IDÓMOZAIK DOKUMENTUMfilmklubjában elhangzott beszélgetést *Fenyvesi Kristóf* szerkesztette.

– Mindeközben riporterként végig a háttérben maradsz. A *Recsk-film* (Recsk 1950–1953, egy titkos kényszermunkatábor története, 1989) *leszámítva persze te nem is arról vagy híres, hogy tolvákó riporter módjára kérdezel. A Lépcsőben viszont nem csak lényegretörően, hanem jellegzetes fáradhatatlansággal fogalmazod meg újabb és újabb kérdéseidet. Riporterri részvételed, szerepvállalásod nélkül sok minden nem hangozhatott volna el, nem derülhetett volna ki a filmben.*

– Jó néhány filmet csináltam már, de olyannyira személyesen még egyetlen filmemet sem vállaltam, mint *A lépcsőt*. Ahogy követtem Árpádot és láttam, hogy mi mindenben megy keresztül, teljes mértékben azonosultam vele. Ez az azonosulás olyannyira tökéletes volt, hogy a végén, amikor már annyira elfajult a helyzet, hogy kitiltották a kastélyból, akkor engem is kitiltottak. Gátlás nélkül meg tudtam tőle kérdezni bármit, amit az ember csak olyanoktól tud megkérdezni, akikkel a legközelebbi érzelmi viszonyba kerül. Árpáddal egyébként mind a mai napig tartom a kapcsolatot. Miután

kirúgták, alkalmi munkákból tartotta fenn magát. Azonban az életrendje szerint néhány politikai nagyság is látta a filmemet, és elsőként Medgyessy Péter hívta meg, hozza rendbe a bútorait. Ezután Árpádot mintegy kézzől-kézre adták, végül egy francia iparmágnás, akinek Magyarországon is jól ismert joghurtgyára van, meghívta az egyik kastélyába, ahol az intarziákat kellett a bútorain rendbe hoznia. Talán egy évig is dolgozott ott, de sokszor hívott telefonon, és mind a mai napig gyakran beszélünk egymással. Tanácsokat kér tőlem, hogy az életben mit és hogyan csináljon. Ha lehet így fogalmazni, akkor mintegy „tiszteletbeli anyjává” fogadott. Azóta is vannak kisebb-nagyobb megbízatásai, és sokat szerepel újságokban, televízióban. A lánya egyetemre jár, Michelangelo nevű fia pedig tizenhat éves.

– *Ez az ember esendősége iránti megértéssel telített filmezés, amit te művelsz, a Lépcsőt és a Kis halakat egyaránt metaforikussá teszi. De a mai világban vajon ez a metaforikus fogalmazásmód mennyire adekvát? Van-e lehetősége, perspektívája?*

– Ami egy folyón történik, az olyan, mint ami egy országban történik. De tovább is mehetünk, hiszen az olyan is, mint ami Európában vagy ami az egész világon történik. Amikor valaki megcsinál egy filmet és az szimbólummá válik, nagy dolog. Én soha nem úgy kezdek a munkához, hogy szimbolikus tartalmat képezzek le. Ráérezek arra, mivel érdemes foglalkozni és mivel nem. Egy filmnek mindig túl kell mutatnia önmagán.

– *A filmes világ meglehetősen határozottsággal az agresszívebb fogalmazásmód irányába megy mostanában. A te filmjeidben valami egészen más tendenciát látunk...*

– Engem az agresszivitás rendkívül taszít. A filmekben is, az életben is. Nem hiszek benne. Ráadásul az én filmjeimben erkölcsi nézőpont is érvényesül, ami manapság egyáltalán nem divatos. Nekem nagyon sok mindenről van erkölcsi véleményem. És én erről a magatartásmódról nem is akarok lemondani.

– *Rostás Árpád történetét a maga komplexitásában mutatod be, a legkevésbé sem arra esik a hangsúly, hogy Rostás Árpád cigány. A kamera minden közhelyet kerülve, egyfajta*

filmes eszköztelenséggel rögzítette a látens és rendre megnyilvánuló előítéleteknek azt a szövevényét, amelyek Árpádot körülveszik. Tudatos rendezői döntésnek látszik, hogy ez a film ne egy legyen az úgynevezett „cigány témájú filmek” közül.

– Egyetlen szó sem hangzik el a filmben arról, hogy Árpád cigány. Ez a tény látszik a vásznon, de ez egy másik kérdés. Azért csináltam meg ezt a filmet így, mert torkig vagyok azzal a mérhetetlen visszaéléssel, amit azok a rendezők követnek el, akik „cigányfilm” címszó alatt olyan embereket mutatnak be, akik nyilvánvalóan ártnak a társadalomnak. Én nem pályázom filmjeimmel politikai babérokra. Rostás Árpád számomra mindenekelőtt egy ember. Ha cigány, ha nem cigány, akkor is egy ember, mégpedig egy olyan ember, akinek adott esetben éppen a származása miatt sokkal nehezebb megvalósítania azt, amit elhatározott, mint másoknak. Egy Rostás Árpádot vagy egy Rostás Mihályt kell bemutatnom ahhoz – visszautalva a beszélgetés

elején szóba hozott *Koportosra* – hogy filmesként fel tudjam ébreszteni irántuk a társadalmi tiszteletet.

– *A kilencvenes évek első felében mennyiben volt más megcsinálni, szemlére vinni, bemutatni, versenyeztetni egy filmet, mint manapság?*

– Az az időszak még mutatott valamiféle kontinuitást a rendszer-váltás előtti helyzettel. A filmes szakmának még megvolt az a fajta határozott arculata, amelyből az ember sejtette, hogy milyen irányba érdemes elindulni. Ma azonban a pénztelenségnek olyan mélyen ki vannak szolgáltatva a filmrendezők, hogy saját túlélésük biztosítása érdekében filmjeik egyre drasztikusabbak, erőszakosabbak, egyre borzalmasabbak. Készítők úgy gondolkodnak, hogy minél jobban meghökkenk a nézőt, annál könnyebben válnak emlékezetessé és kapnak újabb lehetőséget. Holott egyáltalán nem nézik meg többen a filmjeiket annál, mint ahányan annak idején a mi filmjeinket megnézték.

– *Hogyan vélekedsz a dokumentumfilmről mint műfajról?*

– Én alapvetően játékfilmesnek tartom magam. Egészen más valamiről játékfilmet vagy dokumentumfilmet forgatni. Különböző erőket kell elkészítésükhöz mozgósítani. A játékfilm rendezője a saját szuverén álmait valósítja meg, bizonyos értelemben olyan, mint maga a Teremtő. Ezért egyszerre nagy kihívás és öröm számomra játékfilmet csinálni. A dokumentumfilm esetében viszont olyannak kell elfogadnom az életet, amilyen. Másrészt tisztában kell lenni azzal is, hogy a filmes minden esetben beleviszi a saját látásmódját, egyéniségét abba, ami létrejön. Ezért nem létezik tiszta dokumentumfilm. Mindaz, ami a filmvásznon kibontakozik, még a dokumentumfilm esetében sem a valóság, csak annak egyfajta személyes leképezése. De a film pontosan ettől válik olyanná, mint a kriminológiai ujjlenyomat. Mindent elmond a készítőjéről. Egy filmet figyelmesen megnézve például olyan fontos dolgokat is meg tudunk állapítani, hogy az, aki a filmet csinálta, vajon szereti-e az embereket.

LUZSICZA ISTVAN

Két impresszió

Félreértés

*szavazólappal kezemben
nyílást keresek az urna tetején
de csak aranyozott füleket találok rajta
műselyem szemfedőt
s körötte hitvány és hivalkodó koszorúkat*

Abszolút spleen

*fáj az életem
sebaj
majd elmúlik*

MEZEY KATALIN

Találkozások Galgóczi Erzsébettel

1986 októberében, három év várakoztatás után, a politika felsőbb régióiból az írószövetség vezetőségén keresztül egyszer csak üzenet érkezett, hogy mégis létrehozhatjuk az írók szakszervezetét. Váratlanul visszatértek az „elvtársak” 1983-ban papírra vetett, a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége által felkarolt, majd a nagy politika szintjén elutasított kezdeményezésre. Fekete Gyula, az írószövetség akkori alelnöke üzent: „Vegye fel a kapcsolatot Simó Tiborral (a művészeti szakszervezeti szövetség akkori elnökével), már nekik is szóltak főntről. Még egyszer neki kell futni a dolognak, most menni fog.”

Valóban. Három-négy tárgyalás után, amelyeken Oláh Jánossal ketten képviseltük az írókat, január elején megszületett a döntés. Egy hatalmas éjszakai hóesést, hóvihart követő, vakító reggelen indultunk a megbeszélésre a Városligeti, akkor még Gorkij fasori székházba; míg a buszmegállót elértük, néhol combtőig süllyedtünk a mély hóba. 1987. január 27-re tüzték ki az alakuló közgyűlést. Simóék az írószövetséggel való egyeztetés nyomán engem javasoltak főtítkárnak, Galgóczi Erzsébetet pedig fölkérték elnöknek, aki a jelölést, ha nehezen is, de elfogadta.

Akkoriban az ilyen, felső szinten jóváhagyott jelölés csaknem annyi volt, mintha már meg is választották volna a jelölteket. Kevés példa akadt rá, hogy egy társadalmi szervezet tagsága másokat választott meg, mint akiket a politika előzőleg elfogadott. Bár épp az írószövetség választmánya esetében a nyolcvanas években többször is előfordult ez a „skandalum”. Az 1986 novemberében lezajlott, politikai botránynak elkönyvelt írószövetségi közgyűlésen ráadásul elhangzott Albert Gábor nevezetes fölszólalása is, amely a nyilvánosság előtt először rajzolt igaz és tragikus képet az 1956-os forradalom leverésének és a rákövetkező évtizedek politikájának végzetes hozadékáról.

Tapasztaltabb íróársak szerint már az is, hogy két nőt javasoltak az írószakszervezet élére, jól tükrözte a politikai döntéshozók sandaságát: bíztak benne, hogy két, ennyire különböző adottságú, korú és helyzetű írónő vezetésével nem csak létrejön, de mindjárt hamvába is hal az egész szakszervezet.

Galgóczi Erzsébettel először személyesen kevéssel a szakszervezet megalakulása előtt találkoztam. Ha jól emlékszem, ő nem volt jelen a már említett 1986-os írószövetségi közgyűlésen, talán épp az Egyesült Államok-

ban járt felolvasó körúton. Egy írószövetségi elnökségi ülés szünetében mutatkoztam be neki. Hangsúlyozta, hogy csak nagy rábeszélésre vállalta el ezt a tisztséget, nem sok kedve van az egészhez, de engedett, ha már az elnökség nem talált jobbat nála, és Fekete Gyula olyan erőszakos volt, hogy nem lehetett ellentmondani neki. Cigarettaival a szájában beszélt, úgy éreztem, hogy hangsúlyozni akarja az ügy lényegtelenességét és a maga érdektelenségét. Első találkozásunk tehát egyáltalán nem volt biztató, de én tiszteltem őt, és bizakodtam.

A szakszervezeti alakuló ülés előtti napon, 1987. január 26-án, Köpeczi Béla kultuszminiszter a Népszabadságban egész oldalas cikkben támadta az írószövetséget a legutóbbi közgyűlés fejleményei miatt, már-már felfüggesztéssel fenyegette, mert úgymond szembeszegül a haladással, a párt politikájával szembeni nyílt ellentmondás fészke lett. Dühítő és riasztó volt, hogy a cikk – noha csak a sorok között –, de világosan rájátszott az írószakszervezet közeli megalakulásának tényére, mintha az a párt iniciatíváját képezné. Úgy tűnt, kifejezetten jól jön a kultúrpolitikanak egy új írószervezet létrehozása.

Keserű szájjal indultunk el az alakuló ülésre. Néhány reggeli telefon is megerősített sejtésemben, hogy a Köpeczi-cikk után nagyon kevesen lesznek ott. (Előzetesen körlevelet küldtünk az írószövetség tagjának, amelyben kértük, írásban jelezze, aki be kívánna lépni a szakszervezetbe. Mintegy százharmincan jelentkeztek vissza, őket hívtuk meg az alakuló közgyűlésre.)

Ehhez képest alig harmincan jöttünk össze az ominózus reggelen a Művészeti Szakszervezeti Szövetség klubjában. Galgóczi Erzsébeten kívül az írószövetség elnökségének több tagja (Ágh István, Domokos Mátyás, Fekete Gyula, a műfordító szakosztály elnökeként Göncz Árpád stb.) volt a szakszervezeti elnökség jelöltje. Az alakuló közgyűlésen a vezérszerepet Fekete Gyula, az írószövetség alelnöke játszotta. Neki is, a megválasztott elnöknek, Galgóczi Erzsébetnek is, és amikor szót kaptam, nekem is az volt a legfontosabb mondanivalóm, hogy az írószakszervezet mintegy az írószövetség szakszervezeti alapszervezeteként jön létre, és a szövetség érdekvédelmi funkcióját kívánja megjeleníteni, megerősíteni. Egyszersmind be akar kapcsolódni a többi – elsősorban művészeti – szakszervezet érdekvédelmi munkájába, mert ennek híján igen sok lehetőségtől: ösztöndíjaktól, szociális juttatásoktól stb. esnek el az írók.

A szakszervezet alakuló közgyűlése tehát írószövetség- és íróvédő szellemben zajlott le. A hatalom szemében fölöslegesnek és sikerületlennek tűnt, miután nyilvánvaló lett, hogy nem fogja valóra váltani engedélyezőinek az „Oszd meg és uralkodj rajta” szellemében fogant politikai elképzeléseit. Ehelyett megduplázta az

írók amúgy sem kívánatos autonómia-törekvéseinek fórumait. (Nagyjából már ekkor eldőlt a sorsa, amelyet utóbb – két politikai ciklus kivételével – a vele szemben alkalmazott kizorítósi határozott meg. Az elmúlt években már a szakpolitikusok és az időközben létrejött, a kormányhoz kötődő írószervezetek nem léteznek tekintik: nem hívják meg vezetőit az érdekvédelmi egyeztetésekre, a szakmai kuratóriumokból is kimaradtak, működéséhez, sikeres utánpótlásnevelő, irodalom-szervező és szociális programjaihoz sehonnan semmilyen támogatást nem kap. Megértük azt is, hogy a kultuszminiszter még hivatalnokai útján sem válaszolt a szakszervezet elnökének, az egyebek mellett Kossuth-, Prima Primissima- és Magyar Örökség-díjas, népszerű írónak a levelére.)

A megalakulás, bírósági bejegyzés intéznivalói és a művészeti szakszervezeteknél, majd a SZOT-nál való bemutatkozások során gyakran találkoztunk Galgóczi Erzsébettel. Megbeszéltük, hogy ha szükséges, hetente egyszer bejön a székházbeli kis irodaszobánkba.

Ezek a látogatásai jórészt úgy zajlottak le, hogy hozzám még épp csak beköszönt, amikor benyitott a titkárnő és beinvitálta őt Simó Tiborhoz, a MÚDOSZ elnökéhez. Legtöbbször zárt ajtók mögött tárgyaltak – két nagypolitikai bennfentes – az éppen aktuális kérdésekről.

Megalakulásunk után alig fél évvel egy szombat reggel rám telefonált a Művészeti Szakszervezeti Szövetség alelnöke: – Mit szól Erzsébeti cikkéhez? Nem tudtam mit szólni, mert akkor sem tartoztam a rendszeres ÉS-olvasók közé. – Nem egyeztetett magával? – Miről? – Hát, hogy lemond az elnökségről.

Mintha pofon vágta volna, még a fülem is csöngeni kezdett. – És miért mond le? – Az adótörvény miatt. Nem beszélte meg magával? – Velem nem. Lemond? – Tiltakozásul az adózás bevezetése ellen. – Szemrehányóan hozzátette: – Nem ez lett volna az eljárás. Mi is tiltakozunk, legalább nekünk bejelentette volna. Tárgyalunk folyamatosan... harcolunk a művészek érdekeiért... Most ráadásul azt hiszik, hogy mi biztatuk fel... Mért nem állt inkább mellénk? Segítene meggyőzni a politikát... Nem pedig így odavágni a tisztségét – remegett a hangja a felindulástól. Benne volt ezekben a szavakban az is, hogy, hát persze, kellett nekünk írószakszervezet! Előre sejtettük, hogy pórul járunk vele. Már is felelősségre vonták őket Erzsébet lemondása miatt, amire pedig az ösztönzést a politika legbelső köreihez tartozó barátaitól kapta.

Elrohantam az újságoshoz. Nagybetűs cím hirdette, hogy lemondott tisztségéről az írószakszervezet elnöke. Nem Galgóczi korábbi parlamenti képviselőségét, nem is Kossuth-díjas író mivoltát hangsúlyozták. Úgy érez-

tem, hogy ez a szakszervezet megsemmisülését jelenti, hiszen az ő neve adott súlyt az egésznek, engem – nemzedékem irodalmi szereplőin kívül – alig ismertek.

Hazaérve felhívtam telefonon. Elnézést kért, hogy ilyen helyzetbe hozott, elnézést kért, amiért nem szólt a cikk megjelenése előtt. Kényszeredett volt a hangja, és kérdésemre, kérésemre kedvetlenül válaszolta: – Nem, ezt már nem lehet visszacsinálni. – Pedig most, a bajban lenne a legnagyobb szükség rád! – érveltem, nem akarva elhinni, hogy végleges a döntése. Neki sikerülhetne megmozgatni az írókat, újságírókat, akkor még talán... – Nem! – Azt javasolták neki, hogy mondjon le, mert annak lesz visszhangja. Az egy nagy durranás, az szól. Az adót meg úgysem lehet elkerülni.

Közeli időpontot adott, hogy találkozzunk a Budapest Szálló presszójában. Oda szokott beülni, amikor takarítják a lakását, ott majd mindent nyugodtan megbeszélünk.

Ettől az időtől kezdődtek és mintegy egy éven át, egészségi állapota rosszabbodásáig tartottak beszélgetéseink. Nem egy hétfő vagy szerda délelőtt – már nem emlékszem pontosan, melyik nap takarítottak nála –, ültem vele a lépcső helyett szolgáló szerpentin végén, a három asztalkából álló kis kávéházban, ami ilyenkor csak homállyal és hideg cigarettaszaggal volt tele, és Erzsébet kívül más vendége sosem volt.

– Semmiképp sem vonom vissza... – mondta első beszélgetésünkkel a lemondásával kapcsolatosan. – Legalább írt róla a sajtó, felhívta a figyelmet a művészek tiltakozására. Persze, úgysem érünk el semmit, mert nem is lehet. Ezt már eldöntötték helyettünk... odafönt – a mennyezet felé bökött. – Amúgy sem voltam jó elnök. Nekem ez már sok, nincs rá időm. Legalább most választhattok valakit, aki dolgozik is, aki segít neked.

Én azonban tovább erősködtem és biztosítottam róla, hogy nem választunk a helyére senkit, úgy tekintjük, mintha csak egy kifelé szóló gesztus lett volna a lemondása. Tiltakozott ellene, de végül is, mivel a többi művészeti szakszervezet is elfogadta, hogy nem akarunk új elnökválasztást, beleegyezett. Minden hivatalos kötelezettség és kötöttség nélkül – egész 1989 májusában bekövetkezett haláláig az írószakszervezet „tisztelőbeli” elnöke maradt. Minden fontosabb ügyet megbeszéltem vele. Ilyen volt például a SZOT-díjra való jelölés: az első, általunk javasolt SZOT-díjas Tatay Sándor volt. Galgóczi Erzsébet is messzemenőig támogatta őt. Sütő Andrást is Erzsébet közbenjárására fogadta a Szakszervezetek Országos Tanácsának elnöke. Emlékezetem szerint a magyar klasszikusok műveinek megvásárlását és erdélyi iskoláknak, könyvtáraknak való adományozását szorgalmazta a beszélgetés során Sütő.

Egyik találkozásunkkor épp elkészült kéziratát hozta el a gépirónójától. (Akkoriban dolgozott *A törvény szövődéke* című gyűjteményes riportkötetén, illetve novelláskönyvén, a *Kettősünnep*en.) – Viszem összeolvasatni – bólintott a vaskos csomag felé. Csodálkoztam. – Mindig meg kell kérnem rá valamelyik barátomat. Én képtelen vagyok. Amit egyszer megírtam, nem tudom többet elolvasni. – De miért? – Iszonyodom tőle... Egy ideje nem megy. Ez is betegség.

Dekadensnek, életfáradtnak tartotta magát. Egyik cigarettát a másíkról gyűjtötte, mindig előtte volt a kávéscsésze, a vodkás pohár. – A paraszt éppen olyan dekadens, mint az arisztokrata – mondta. – Beltenyészet mind a kettő, a magyar társadalomnak ez a két rétege. Egyformán életképtelenek, megtörtek, dekadensek vagyunk. Ezért nincs gyerek, ezért van annyi öngyilkosság és annyi szenvedélybetegség. A parasztok sem házasodtak soha kívülről, ahogy a grófok sem. Ez az ország baja. A két legfontosabb történelmi osztálya életképtelen... – Két kezét párhuzamosan egymás fölé helyezte, úgy mutatta: – Lent is, fönt is. Csak a keveredett fajta életképes. A polgárok. A városi emberek. Te is azért vagy ilyen energikus. Egészséges vagy, jók az idegeid... gyerekeid vannak. Nekem rosszak az idegeim. Az idegrendszerem. Családi örökség. Nem igaz, hogy a depresszió úri nyavalya volna. – Keserűen beszélt. Amikor azt fejtegette, hogy megírja *Az utolsó paraszt* című elbeszélést, még a könny is kijött a szeméből. – A parasztságnak vége. Nincs helye, nincs jövője... Bekergették a városokba... Magától is bemene-kült. El akart tűnni a többi ismeretlen ember között. Elvették a földjét... Még a jobbágy is szabadabb volt, mert a telkén maga gazdálkodott. Ma parancs után kell dolgoz-nia, mint a cselédeknek. Nem csoda, hogy aki tehette, elszökött, munkásnak meg bányásznak állt. Értelmetlen lett a paraszti munka sok erőfeszítése, fáradtsága. Annyit sem ér, mint mások rongyembersége... Végig kellett néz-nie, hogy teszik tönkre mindenét mások. Mindig minde-nütt a hozzá nem értők állnak az élre... Persze, csak ha hagyjuk. De mi hagyjuk. Vége a falunak. Én vagyok az utolsó paraszt – könnyei elé fújta a cigarettafüstöt.

Pedig arcán, beszédjében, megjelenésében a puritán-ság mellett mindig hangsúlyt kapott valami vagányság, irónia, erő, keménység.

Egyszer, talán 1987 végén vagy 88 elején, hó nélküli, borult hidegben autón vittem valahonnan haza. A Napos utca alatt, a lépcsők előtt megálltunk. A kocsi-ban ülve mesélte el a *Vidravas* megjelenésének kálváriáját. Amikor benyújtotta kiadójához a kéziratot, a szerkesztő után mindjárt Illés Endre is elolvasta. Felhívta Erzsit és gratulált. – Most Aczél elvtársnál van – mondta. Hiába volt a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója, nem ő döntött.

– Nem sokára újra telefonált: a párt Központi Bizott-ságának egyik titkárát bízta meg Aczél, ő fog egyeztetni az íróval a kézirat ügyében. – Ezért mennek ilyen rosszul a dolgok ebben az országban. Kormányzás helyett egy regény kéziratával foglalkoznak a politikusok. Nagy, országos ügy, ugyebár! Persze, azért lett ügy belőle, mert az oroszok írták a magyar olajipar kirablásának a forgató-könyvét. – A KB-titkár közölte, hogy a regény nagyon jó. Ki kell adni, de ez meg az a fejezet – az 56-ról szólók – nem jelenhetnek meg. – Egyébként ezt sejtettem előre. – Akkor nem érdemes kiadni, mondtam. – Ha jó a könyv, akkor így jó, ahogy van. Ha pedig nem jó, akkor nem kell kinyomtatni – feleltem határozottan. – Végül mégis neki lett igaza. Néhány ponton azért engedett.

– Egyszer majd meg kell jelentetni az egészet. Úgy, ahogy megírtam. Úgy érvényes... De én azt már nem érem meg.

Sokáig ültünk a kihülő autóban, sok minderről beszélt. Mintha végrendelkezett volna. (A *Vidravas* cenzúrázatlan, teljes kiadása végül csak 2000-ben jelent meg. Alig kapott figyelmet, ha mégis, az első, kiemel-kező siker után – érthetetlen módon –, most főként kifogásokat sorakoztató, rossz kritikák jelentek meg róla.)

Ősszel, télen, tavasszal, előfordult, ha a városba kel-lett mennie, hogy összebeszéltünk, és a Budagyön-gyénél, a buszmegállóban felvettem. 1988 nyarán sokat volt vidéken, legtöbbször Ménfőn pihent a bátyjánál, sógornőjénél.

Ősztől sokat betegeskedett, többször kórházba, majd a Szabadság hegyi szanatóriumba került, a szívével és, ha jól emlékszem, a tüdejével is baj volt. Nagyon csúnyán köhögött. Sokat cigarettázott, pedig az orvosok tiltották a dohányzástól, de legalábbis csökkenteni szerették volna a napi fejadagját. Amikor a szanatóriumban Oláh Jánossal együtt meglátogattuk, panaszkodott a kórházi szigorra, de legyintett is rá és mosolygott is rajta, mint akin nem lehet kifogni. A kemény hideg ellenére vékony pongyolájában folyton kiállt füstölni a betegszoba kis, kerek erkélyére. – Ti csak beszélgetsetek, mintha én is bent lennék, hogy ne fogjanak gyanút – mondta. – Ha vendégeim vannak, kevesebbet zaklatnak.

Hazaengedték a szanatóriumból, de nem volt jól. Sokszor egész nap nem kelt fel az ágyból. Sokat ápolták otthon, Ménfőn. Ma is az asztalfiókomban van egy pos-tán érkezett, gépirással címzett levélborítékja emlékeze-tem szerint 89-ből, talán a *Vidravas* színházjegyei lehet-tek benne, mert Oláh Jánossal, mindkettőnk nevére szól. Hátoldalán lendületes, szép kézírásával ez áll: „Katikám, hívjál föl, 567-851, 12 óra után. Kösz. Erzsi” Nemigen vette fel a telefont korábban, mert többnyire, még ha nem írt is, majd egész éjszaka olvasott.

Utoljára a halála előtti héten hívott fel a munkahelyemen. Jöttek érte Ménfőről, hazakészült, búcsúzott. Zaklatott és végleges volt a hangja, mint aki a jövőbe lát és hagyatkozik. Kétkedve, riadtan, de ellentmondás nélkül hallgattam végig: „– Nagy baj készül. Mondtam az otthoniaknak is, hogy műveljenek meg, vessenek be minden zsebkendőnyi földet, mindent, ami van, mert ahogy haladnak a dolgok, jövőre nem lesz még ennünk se. Vessenek krumplit, zöldséget, amennyit csak tudnak. Éhínség lesz, ilyen még nem volt: Magyarországon nem lesz mit enni. Ti is szereztetek be élelmiszereket, vegyetek rizst, sót, cukrot. Vessétek be a kerteteket. Kemény idők jönnek, mindenünket elveszítjük. Hidd el! Nagyon rossz irányba mennek a dolgok. Mindennek vége.”

A drámai szavak zavarba hoztak. 1989 májusa volt. Mindenki a demokráciáról, a többpártrendszerrel, a szabad választásokról beszélt. Megdőlni látszottak a tabuk, megszólaltak a sajtóban a „bátor emberek”, érezhető volt, hogy minden megtörténhet, az is, aminek akár egy évvel azelőtt még senki semmi esélyét sem látta volna.

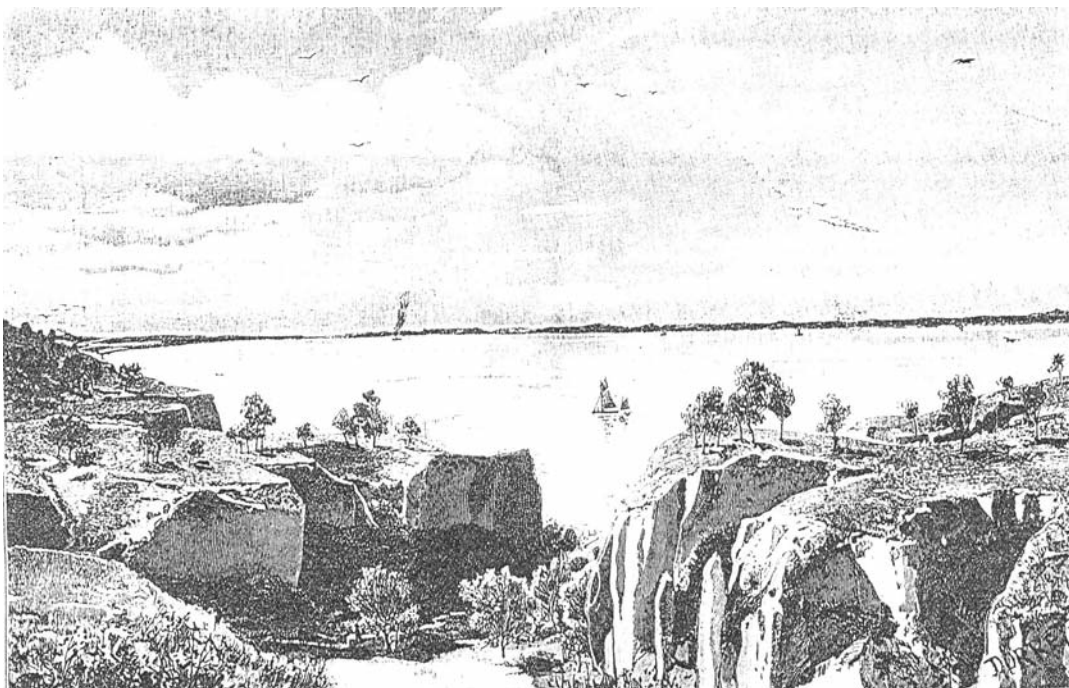
Galgóczi Erzsébet mégis pesszimista volt. Nem hitte, hogy bármi is rajtunk múlnék, tudta, hogy felülről vezényelik a változásokat, és nem helyezte a mögöttük meghúzódó ideológiát: Vissza a kapitalizmusba! – De hogyan? Mivel? Korábban megfosztották például a parasztot is mindenétől, mert a magántulajdon bűn és a napszámosok dolgoztatása kizsákmányolás. Most meg ugyanazokból a szájakból süvít a „felismerés”, hogy a magántulajdon az igazi, csak a piac, a pénz tudja jól működtetni a gazdaságot. Ugyanazok mondják, akik – ugyancsak ideológiai alapon – előbb mindenkitől

mindent elvételtek. – Nincs semmink, mindent, amit az apák, nagyapák szakadatlan munkával szereztek, be kellett dobni „a közösbe”. Akár ne csináltak volna egész életükben semmit! És hol van már az a közös? Hova lett? Csak adósság van. Egyre nő az ország nyakába rakott, hatalmas adósság. Mivel és hogyan szállunk be, hogy száll be a kapitalizmusba ez a nyomorult ország? Cselédek leszünk, azoknak is a legalja.

Nagy ravaszságot, nagy disznóságot látott a készülő fordulatban. Nem csak azért volt bizalmatlan, mert őt magát is cserben hagyta ez a fordulat, hanem azért is, mert negyven évvel korábban átélte már mindennek az ellentétét: akkor erőszakkal elvettek, államosítottak mindent, szegénységbe döntöttek válogatás nélkül kis- és nagytulajdonost, hogy létrehozzák a nincstelenek osztály nélküli társadalmát. De miközben mindenkinek mindenét elvették a kommunista ideológia meghirdetői, az állami javakból ők maguk jócskán részesültek, nekik minden ingyen jutott. Kinek van ma pénze, vagyona rajtuk kívül? Ezek után tehát ők lesznek most a kapitalisták is? Rossz vicc az egész.

Akkor rossz egészségi és idegállapotának tulajdonítottam, nem tudtam, nem akartam elhinni jóslatait. Mostanában viszont sokszor eszembe jutnak. Húsz év múltán mintha valóra válna az, amitől tartott.

Halálhíre megdöbbentő és elfogadhatatlan volt, hiszen még a hatvanadik évét sem töltötte be. Váratlanul azonban nem mondanám. Annyi rossz előérzettel küszködve figyelte a készülő új világot, hogy nem maradt ereje a rátörő betegségekből felgyógyulni. Talán értelmét sem látta már annak, hogy testileg-lelkileg regenerálódjék.

AYHAN GÖKHAN

Menetrend

*komolyan venni, mondd, azt hogy lehet,
használatba venni a betanult kezet,
séta a városban a legközelebbi éghez,
a pontossággal takargatni egymást,
érdi ebédhez tokaji bort
kérni a megnőtt napsütésben,
úgy válni el mint egy cipőtől,
magára húz a félkönyök középszer,
nem lesz jobb, és nem is könnyebb ettől.*

Mielőtt még

*évek óta nincs más, csak a vízszag,
a vonatablakból, a konyhában reggel,
sötét színű, egyenletes folyó,
mintha letüdőzte volna a vízszagot,
nem fullad tőle, inkább névtelen
jóérzés, a halál előtt: benne kering.*

Melanzs

*– szereted a melled?
kérdezte a lány a dombóvári fürdő zuhanyzójában, (vagy a prágai kollégium
folyosóján?) az alkonyt megelőző óra kritikus pontján, amikor a nők televérik
a testükkel a zuhanyzót, a hideg csempéhez nyomják a hátuk, a folyosó üres,
az egész kollégium csendes és üres, mert mindenki hazament a hétvégére,
egyedül ők ketten a zuhanyzóban, mint egy erotikus játék részei, aminek
minden meggyőződés nélkül engednek, könnyelműen és mit sem törődve a
következményeivel, van-e következménye bárminek? gondolják magukban
és mosolyognak, minden hónapban ezt csinálják, már-már egy érthetetlen
szertartás fonalába vannak becsavarva, a sorsuk ritmusa lett, minden hónap
végén a vérükkel játszanak, a szűk zuhanyzótálca megtelik, mert a sarkukkal
elállják a lefolyó víz útját, a lábujjuk közé befolyt vért fröcskölik egymásra és
nevetnek, a vérfoltok mint a melanzs, édes, a látvány kellemes és vonzó,
a testükkel festenek, teszik hozzá mindig.*

ADONYI SZTANCS JÁNOS A csípésrend élén

– Ki ez a nő? – kérdezte nemrég újságíró kollégám azon a sajtótájékoztatóval egybekötött eredményhirdetésen, amelyet egy nagy, állami beruházás okán tartottak.

– Valaki, akinek én vettem el a szüzességét – talányoskodtam, és tartózkodón, de mégis valahogy nyomtématékosan visszabiccintettem a nőnek, hasonlóan, ahogyan ő üdvözölt engem a terem másik végéből. Biccentő partneremet Ágnesnek hívják, és régen, még egyetemista koromban ismertem meg. Abba a felsőfokú tanintézetbe jelentkezett, ahol én az idő szerint végzős voltam, és mint ilyen, az egyik egyetemi előkészítő tanfolyamon oktattam a hallgatójelölteket. Ágnesnek történelmet és szerelmet tanítottam.

Általában nosztalgikus örömmel tekintek a régi szereőtöimre, mint a lefutott mozifilmek hőseire. Amúgy mindig színes, szélesvásznú love storyra törekedtem. Csakhogy minden, ami szélesen adja ki teljes természetét, elkeskenyedik egyszer, és ez fájdalommal jár, akár a szemöldök vékonyítása szedőcsipesszel. Akárhogy is, Ágnesre nem tudok igazán szeretettel tekinteni, pedig hát...

Az egyetemi előkészítő nyár elején volt. Megegyeztem vele, hogy a tanfolyam után elviszem kocsival az üresen álló Balaton-parti nyaralójukba. Ő tizennyolc éves volt, én huszonhárom, és az előkészítő végére már megőrültem érte.

Még mostanság is be-bevillan, ahogy ül mellettem a szüzlány az autóban, és bennem kilométerről kilométerre növekszik az erő. Amikor lefékezek a nyaraló előtt, herémben már a tojásgránát robbanó feszültsége. Heregránátom bevetésre váró támadófegyver az alibi védelemben vonult szemérme ellen.

Az új barátnő mindig öröm, akár a friss illatú ágyhuzat. Attól fogva biztosan szeretem, ha már jó érzés megfürödnöm a kádban hagyott vizében. Ágnes esetében nem volt szükség a fürdővízpróba bizonyosságára. Az első pillanattól kezdve olvadoztam érte. Könnyű, őzike lépteit arról árulkodtak, hogy ruganyos, tornász keménységű hús tapad a csontjaira. Egész lényének hamvassága zsenge tavaszi rétet idézett, amelyen ha meg nem hempereghetek, súlyos veszteségként fog nyomasztani.

Az én testem akkor még, akár a hintó: könnyű, ruganyos, mutató. Nemzőképességem olyan biztos, állandó és szilárd, akár a kocsirúd. Úgy véltem, bárkit elgázolhatnék szerelmemmel.

Az izgalom még mindig átjár, ha rágondolok, ahogyan Ágnes a nyaralóban tessék-lássék ellenkezik, majd megadja magát, és készakart aléltsággal hagyja, hogy oda nyomjam nyelvem hegyét, ahol a legkellemebb neki. Csiklója: kinyílt tölcservirágban megnyúlt mézajak.

A szüzesség elvételéhez lélek és fallosz tökéletes összhangja szükségeltetik. Mint tudjuk: technikailag a szűzhártya megrepesztése annyi, mint a selyempapír átdőfése hegyezetlen ácsceruzával. Ám a dolog páratlansága szent cselekedetté avatja az aktust. Szüzességének elvesztése bevésve marad a nőben, amíg árnyékot vet a földön.

Behatolás után kapkodni, túlmozgást erőltetni nem szabad. Épp ellenkezőleg: le kell lassulni a mozdulatlanságig, hadd élhesse át a nő, hogy ő egy fallosszal megékelt élő ágy. Aztán úgyis megremegnek a lábai, meg-megrándulnak karjai, egész teste kiköveteli a mozgást kéjszintemelkedésének üteme szerint. A nő ilyenkor hallatott sikongatása a legszebb muzsika a férfinak. Ágnes szűzhártya-búcsúztató ritmikus nyikkangatása nagyobb élvezetet nyújtott a fülemnek, mint a bécsi klasszikusok megannyi csengő harmóniája. Aztán amikor én is eljutottam a csúcra, és elömlött benne a magmeleg, immár annyira egyek voltunk mi ketten, mint a Világegyetem az ősrobbanás előtt.

Ágnes a beavató szeretkezés után nyomban és váratlanul elnyomta az álom. Feje keblemre nehezült, szőke haja elomlott mellkasom fekete szőrmoháján. Bódultan szippantgattam a levegőbe, úgy találtam, az ő illatánál finomabbat soha nem kevert még ki a természet. Elragadtatásomban minden szagmolekulát, amely a bőrből párolgott, illatáldozatnak tekintettem a szerelem nevezetes oltárán.

Amint felébredt, lementünk a tóra, de nem bírtuk ki, hogy ott rögtön ne szeretkezzünk a vízben, persze illendően arrább húzódtunk a strandolóktól. Fantasztikusan erős jelenlétérzés fogott el bennünket. Talán mert olyan egyértelműen együttálltak az őselemek: a hús víz, a nap tüze, a lábujjaink között felkigyózó sárföld, az üde levegő. És csak álltunk rendületlenül, egymást szorosan átkarolva, egymás szemében elmerülve. Apró halak raboltak a lábainknál lebegő ondócafatokra.

Késő ősszel, amikor olyan hűlő melegsége van már az időnek, mint disznóbontáskor a belsőségnek, Ágnes apja, aki vidéki állatorvos volt és amatőr néprajzos, meghívott hozzájuk. Akkortájt kaptam meg a diplomámat. Éppen munkát kerestem, Ágnes pedig elsőéves egyetemi hallgatóként ismerkedett a tudományokkal.

Hajnalba már ott legyek – üzente az apa, mert disznót vágnak. Pitymallatkor csakugyan ott serénykedtem én is a jószág körül; üggyel-bajjal oldalára döntöttük a

kövér mangalicát, hogy a böllér kényelmesen tokán szúrhasssa. Jókora tálba fogták fel az asszonyok a spricelő vér nagyobb részét, hogy reggelire hagymásan felsütve olyan gasztronómiai kielégülésben részesülhessünk, amit máshol és máskor meg nem kaphatunk. Az állatorvos egy lapát homokot hozott, és sietősen rádobta arra a vérre, amely akaratumk ellenére a földre folyt.

– Kiontott vér nem maradhat fedetlen, nehogy az égre kiáltson! – mondta szertartásosan.

Mialatt a háziak előkészületeket tettek a jószág megperzselésére, addig Ágnessel beszaladtunk a félreeső fáskamrába, ahol a hűvös hasáboknak dőlve vadul egymásnak estünk. A feneké hideg volt, de az öle forró. Orálishan kívánta befejezni. Mire visszaértünk a dolgok kezűkhez, már jól megpörkölték gázlánggal az állat körmeit, úgyhogy lekaphatók lettek a disznó szarupucscsai, amelyeket pohárkának használva azonnal megöntöttünk szagos pálinkával, hogy ősi szokás szerint gyűszűnyi áldomást igyunk, miután lötytyintettünk a földre néhány cseppet a torokmaró italból a világból kimúltak emlékére. Ágnes mindig elutasította a szeszes italt, de most egyből felhajtotta, hogy elnyomja leheletének friss ondóillatát.

– Mi, magyarok az ünnepi disznóvágásainkkal a pogánynak tekintett Vadkan atyára, a nagy tiszteletnek örvendett táltosra emlékezünk, aki nem szenvedhette Róma hatalmát, ezért Szent István királyunk élve eltemette vagy ezer esztendővel ezelőtt az abádi révnél – tudálékoskodott szónokiasan, de rokonszenvesen az állatorvos. Mindig becsültem az olyanokat, akikben készség mutatkozott évszázadokra, évezredekre visszatekinteni.

Ágnes apját megkedveltem, ő is rokonszenvesnek találhatott engem, mert mi mással magyarázhatnám, hogy még a disznótor estéjén megosztott velem valami felejtetlent, ami egyébként idegenekre nemigen tartozik.

– Erotikával kicsit túlfűtött család vagyunk – avatott bizalmába az apa. – Én például – mutatott magára – merev fütyivel jöttem világra, anyámnak pedig többször is orgazmusa volt, amikor szoptatott.

Nehéz megmagyarázni, miért mentünk szét Ágnessel, hiszen nem kopott meg a kapcsolatunk, és sok minden volt még, ami összetartson bennünket, mégis úgy váltunk el, mint cipőfelső a talpától: véglegesen. Igaz, a sors később feloldotta a véglegességet, sőt, váratlanul összehozott bennünket. Mindazonáltal ebben a szakításban utólag sem fedezek fel különösebb szándékosságot vagy eltökéltséget, inkább csak a körülmények elválasztó hatalmának engedünk. Munkavállalással földrajzilag is messze kerültünk egymástól, őt pedig egyre inkább igénybe vette a tanulás. Amikor beismertük: nincs tovább, kibuggyant ugyan egy kevés könny a sze-

méből, de nem éreztem igazán természetesnek, sőt, mintha valamelyest színészkedett volna; majdnem olyan volt, mint aki udvariasságból sirat valamit.

El kellett telnie nyolc évnek, és közben meg kellett buknia a kommunista rendszernek, hogy Ágnessel ismét találkozhassem. Egy olyan budapesti társaságba járogattott, ahol élesen bírálva beszéltek az új világról, a ránk szakadt kapitalizmusról. Kiváltképp azokat szidalmazták, akik a régi rendszernek is haszonélvezői voltak, és immár az új korszakban is ők lettek a sápszedők. E tekintetben különösen az ifjúkommunista vezetők szúrtak szemem, akik számára a rendszerváltás nem volt más, mint kigyóvédés. A tőke addigi felkent ellenségei – kisebb-nagyobb trükkök után – azon kapták magukat, hogy ők most már gyártulajdonosok, nagybirtokosok. Csúnyán betartottak ezzel az ógörög Hérodotosznak, a történetírás atyjának, aki szerint van az emberi dolgoknak bizonyos körforgása, ami nem engedi, hogy mindig ugyanazok legyenek boldogok, hogy mindig ugyanazok legyenek nyeregben. Szegény, naiv Hérodotosz!

A kritikus hangú fővárosi társaságot – amibe Ágnes kiválóan beilleszkedett – magam is ismertem, hébe-hóba beestem hozzájuk. Egy ilyen bekukkantós alkalommal ölelhettem ismét magamhoz a régi szeretőmet. Ő is kíméletlenül ostorozta az úgazdagokat, akik szerinte annyira kapzsik, hogy elvennék a vaktól a tapintást.

Ágnes romantikus antikapitalizmusának kútforrását a saját életében találtam meg. Éppen egy olyan cégtől rúgták ki, amelynek fő részvényese élet-halál ura elvtársnőből vedlett át élet-halál ura úrasszonnyá. Az új tulajdonos önagyságának még ahhoz is volt képe, hogy a tőke működésének emberboldogító hatásáról szónokoljon az alkalmazottjainak.

– Van-e a pofátlanságnak határa? – kelt ki magából Ágnes.

– Az állatvilágban mindenesetre nehezen értelmezhető az arcátlanság – világosítottam fel egykori tanítványomat. – Ámbár a csimpánzoknál jelét vehetjük egyfajta pofátlanságnak. A domináns hím szerepére törő állat a készülő uralomváltást megelőzően, palástoltan bár, de nagyon célratörően, fineszes előkészületeket tesz, szövetségeseket keres. Barát- és jóindulatszerző törekvéseiben odáig megy, hogy a még uralmon lévő hím anyját is megpróbálja magához édesgetni. Ezzel az a célja: ha majd eljön a döntő pillanat, amikor megkísérli letaszítani trónjáról a vezérállatot, az anya csak tessék-lássék ricsajozzon, visszafogottan balhézzon a fia miatt.

Egyébként Ágnes már a társadalmi változásokat megelőzően kihívást intézett a munkahelyi nagyfőnökasszonya ellen azzal, hogy az elérhető legjobb márkájú ruhákat öltötte magára állatorvos édesapja hathatós pénzbeli

támogatásának köszönhetően. Ám a méregdrága márkákat elvileg csak a nagyasszony elvtársnő engedhette volna meg magának, aki mellel már az ötvenes éveit tapos-ta. Ráadásul az összes szépség, ami a gyengébbik nemhez tartozókban egyáltalán feltalálható, Ágnesben csaknem hiánytalanul összefutott. Csoda-e, ha ráment az élet-halál ura asszony idegrendszere, amikor a feltűnően elegáns, üde szépség végigbillegett a főnökök folyosóján; a szépségből ugyanis nem lehetett visszavenni állampárti eszközökkel, pláne nem a puhuló diktatúra közepette. Az természetesen szóba sem jöhetett, hogy Ágnes a középfokról feljebb lépjen a vállalati ranglétrán – pedig erősen törekvő, ügyes dolgozó volt. Mindazonáltal egykori tanítványom ekkor megtanulta: szépséggel és eleganciával is meg lehet sérteni a slamos hatalmat.

– Bezzeg az ősi Kínában elmésebb, kimódoltabb volt a hatalom – okosítottam Ágnest utólag. – Csak a császár viselhetett olyan ruhadarabot, amelyen a hatalmat, szerencsét jelképező sárkányt öt karommal ábrázolták. Az öt karom ilyenformán az uralkodó márkajele volt. A császári családtagok ruháján már csak négy karom ékeskedhetett, a magas rangú tisztviselőknek be kellett érniük hárommal. Persze, ha a kommunista diktatúrában nem mulasztották volna el szabályozni az alá-fölérendeltség ruházati jelrendszerét, te sem követtél volna el márkatiszteletlenséget.

– Éltem a nagy büdös kommunizmusban, korrupt volt és utálatos; élek a nagy büdös biznisz-demokráciában, korrupt és utálatos. Adjatok egy kis időt, hogy úrrá legyek a kétségbeesésen! – hajtogatta Ágnes a szókimondó társaságban. Egyébként az egykori önmagához képest kissé asszonyosodott, teltebb lett az arca, karja, és valahogy kelt tésztára emlékeztetett a húsa, de ez egyáltalán nem ártott neki, sőt. Azonnal hevültem érte. Rám törtek az emlékek is, például, hogy milyen igéző nőiességgel tudta legyűrni a harisnyáját; bizony, amikor a számba vettem a lábujjait, a gyönyör ötágú pánsípján játszottam.

Egyébként éppen határhelyzet-torlódásban szenvedett. Nem volt állása, és pontosan nem tudta még, hogyan tovább; volt viszont élettársa, akit különösebben nem szeretett. Ráadásul az élettársa vagyontalan-nak számított, és Ágnes nem rejtette véka alá véleményét a szegény fiúkról:

– A nincstelen srácoknak semmivel sincs szerencsés-jük, legfeljebb azzal, ha olyan szigorúan képes állni a farkuk, mint mínuszjel a végösszeg előtt a banki egyenlegértékesítő.

Ágnesnek volt egy szeretője az élettársa mellett, akit sokkal jobban kedvelt, mint az élettársát, ám a szerető éppen dobta őt, úgyhogy itt sem tudta, hogyan tovább.

És mindezen felül volt egy határozottan erősödő önmargolása, aminek következtében központi problémává tolt fel a tétovák szokványos kérdését: „Ki vagyok én?” Mindezt szeretkezésünk első felvonása után adta elő az ágyban, mert bizony a politizáló társaságból egyenesen hazavitem magamhoz, hiszen elég volt csak rápillantanom a tésztahúsára, máris halálos éhség gyötört. Nyolc év után találkozott ismét a testünk, és alighanem jobban élveztem, mint valaha.

A „Ki vagyok én?” kérdésre, ami annyit gyötörte, rögtön megkíséreltem válaszolni neki:

– Meglehet, mindnyájan csak azok vagyunk, amit kipróbálunk magunkból. Vagyis gondolata és bélsara nyilatkoztatja ki az embert. Persze, ha a gondolataink jelentéktelenek, akkor mi marad belőlünk, amire érdemes odafigyelni?

Szeretkezésünk második felvonásába tapintatlanul belepityegett a mobilja. Az élettársa érdeklődött: hol van, és megvárja-e a vacsorával? Ágnes úgy adott sietőség nélküli és zavarmentes választ, hogy mindvégig lankadatlanul benne voltam a testében; még arra is kiterjedt a figyelme és sajátos tehetsége, hogy némi alkalmi hízelgést csempésszen a mondandójába. Nemhogy az élettársa nem jött rá, hogy hazudik, de nincs az a hazugságvizsgáló gép, amelyik képes lett volna megállapítani: valótlanságot beszél.

Egy hét múlva már nálam lakott, az én élettársam lett. Állandóan keresték telefonon, világossá vált számomra, éppenséggel nem jelentéktelen csomópont ő az emberközi kapcsolatok szövevényes hálójában, következőképpen nem túl nehéz a magafajtának a megfelelőnél is jobb munkahelyet találnia.

És tényleg; igazán bejött neki az új munkája. Három hónap sem telt el, már résztvevője lehetett a vezetői értekezletnek az általa felkutatott új cégnél. Feltűnt, milyen fontosnak tartja a főnökök, a beavatottak összejövetelét; mellőzhetetlen számára a bennfentesek szeán-sza, akár hívó embernek az istentisztelet. Izgalommal készült rá, várta az alkalmat. De azt kezdetben nem feltételeztem, hogy ugyanolyan haszonleső módon sóvárogja a vezetői értekezletet, akár kegytárgyárus a búcsút. Pedig Ágnes is árult valamit már az első pillanattól fogva: a maradék kis becsületét.

Egyébként, ahogy megszűnt a határhelyzet-torlódása, úgy eltűnt a tétovasága is. Mi több: immár szilárd magabiztosságot sugallt. Elvégre lett jó munkahelye, személyemben pedig egy elfogadható pasija. Nekem azonban valami azt súgta, ő és én nem azok vagyunk, akik majd békességben együtt megöregszünk, akik vénségünkre tökéletesen ismerjük egymás bőrén a szemölcsök és hegek történetét, ismerjük egymás ki nem

mondott óhaját. Ugyanakkor annyira rabja lettem a nőnek, hogyha kérte volna, habozás nélkül feleségül veszem. Ágnes azonban úgy volt vele: erkölcsi alapok nélkül az eszményinek látszó házasság is csak merő szerelemutó, amely sugároz ugyan melegséget, de alig-ha olyan forrón, hogy heve feltétlenül elpusztítsa a kívülről furakodó esetleges nagy érzést. És mert az élettársam a saját erkölcsi alapjairól maga sem volt dicsérő véleménnyel, ezért a házasságot mint intézményt jónak látta hanyagolni.

Ami engem illet, bizony nemcsak az altesti kéjes érzések játszottak velem, de számomra valóban és újra testet öltött Ágnes képében a szerelem; feltámadt, éspedig rögvest olyan tökéletesen, mintha az örök romlatlanság állapotában éledt volna fel, ahogy – az ígéret szerint – az elhunyt keresztények teste elevenedik majd meg. Persze valamicskét levon az Ágneshez kapcsolódó édes érzés értékéből, hogy mindig is imádtam szerelmes lenni. Úgy tartottam: ha nem szeretünk, és nem szeretnek viszont, belénk eszi magát a rossz, mint faszentbe a szű. Valósággal üldöztem a szívhasító szerelmet. Ha az egyik véget ért, szívizomszálaim gordiuszi csomóvá bogosodtak, és sóvárogva vártam, hogy valaki egy csapásra kettéhasítsa.

De vajon tényleg kiválthatja belőlem a szerelmet kétszer is ugyanaz az ember? Igen. Ha a szeretett lény időközben nem hamuhodott el bennem teljesen, akkor igen. Vagyis bátran eshetek újra ugyanazzal szerelembé, elvégre semmi sem lesz ugyanolyan; kétszer senki sem fülhat ugyanabba a folyóba. Meg aztán Ágnes a tizennyolc esztendő önmagához képest immár valóban felnőtt a nagy izgatók magasáig. Továbbfejlesztette örökölt érzéki képességeit. Például olyan különleges gyengédséggel, olyan vigyázon tudta emelintgetni a heréimet, ahogy a tyúktojásban kifinomodott ujjú, régi háziasszonyok súlyméréskélték kezükkel a szárnyasból bontott lágy tojásokat. Az efféle érzékek sokat adnak hozzá egy kapcsolat újraéledéséhez.

Csakhogy a féltékenység ezúttal a szokottnál is erősebben veszélyeztetett. Mert a féltékenység letehetetlen ügyelet, kockázatos kerékugrató az örület kapujában, és kiváltképp azt fenyegeti, aki imád száguldozni a szerelem tündöklő sportkocsiján. Most igazán féltékeny lettem, borzasztóan tartottam tőle, hogy Ágnes előbb-utóbb kéjszolgálatra jelentkezik a cégtulajdonosnál, aki ötvenen felüli, jó karban lévő férfi volt, és ő elnökölt ugyebár az értekezleteken.

Szóbeli undorkeltéssel próbáltam védekezni a megsejtett eljövendővel szemben. Ilyeneket mondtam:

– Az értekezlet a megélhetési fenéknyalók versenyterepe.

Egy napon Ágnes, aki ekkor már vagy negyedik hónapja élettársam volt, azzal a sürgető kérdéssel állított haza, hogy nincs-e valami fülesem egy lehetséges szép hozamú befektetésről, mert a tulajdonosnak, akit Gézának hívtak, volna némi frissen keletkezett tőkéje, amit szívesen megforgatna. Nekem mint újságírónak, elvileg lehetne okos ötletem.

– A világ legjobb befektetése az a birtok volt – üzenem Gézának –, amelyet Maecenas, az anyagi javakban dúskáló római polgár ajándékozott Horatiusnak, a költőnek még Krisztus születése előtt. A birtok ugyanis öröklétet fialt az adományozónak, hiszen, lám, kétezer év után is emlegetjük őt.

– Te nem erre a világra való vagy – könyvelte el Ágnes kissé lenéző szemrehányással a válaszom. Géza evilágiságát azonban egyre inkább bámulta. Nem taszította a férfi hadaró beszéde, túlmozgásos teste, kutakodó tekintete; mindezt annak tulajdonította, hogy kényszergyorsulásban van a világ, a tulajdonos maga is egész lényével pörög, és aki nem veszi fel az iramot, azt bedarálják azok, akik a világüzem diktálta ütem szerint forognak.

– A gyorsulásból legyen elég annyi, amennyit az ütőerünkön érzünk, ha váratlanul feltűnik a távolban rég nem látott kedvesünk – közöltem álláspontomat a szeretett nővel. Mindazonáltal egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Ágnes képtelen a cégvezetőt és annak vállalkozását a maga viszonylagosságában szemlélni. Többször előfordult, hogy hazaérkezte után azzal traktált, milyen ravasz üzleti terveket és húzásokat ismertetett Géza aznap a vezetőséggel. Már-már tévedhetetlennek festette le. Kiváltképp az idegesített, hogy idézgette a szavait, kedvenc szófordulatait. Jogászok szoktak így törvénykönyvekből citálni.

– A tulajdonos szava törvény a saját házában vagy székházában – magyaráztam higgadtságot mímelve –, ám az utcaajtón túl már nevetségessé válhat ez a törvény; és ha az utcaajtó véletlenül szellemi sugárútra nyílik, talán még hahotázni is fogunk a tulajdonos szaván.

Ágnesnél hatástalan maradt minden magyarázat, morgás, gúny és felforgatás, amellyel nemtetszésemet fejeztem ki a hímnemű pénzeszsák iránti elragadtatása és a vagyoni előtti hódolata miatt. Pedig mindent megpróbáltam. Egyebek között tételszerűen állítottam:

– A pénzsóvárság szaremerképző hatása tagadhatatlan, hiszen aki pénzsóvár, könnyen válik harmadosztályú gerinctelenné.

Máskor meg így szurkapiszkáltam:

– Meglehet, pénz is csak azért létezik, hogy a nemezebb elfoglaltságra képtelen emberek hajthassanak érte.

A következő alkalommal embermegfigyeléseim egyik szűrletét osztottam meg vele:

– Amíg a dúsgazdagnak a pénze tömegével arányosan válhat aránytalanná az élete, addig a csórónak a pénztelensége mértékével.

Mire ő így vágott vissza:

– Csak a gazdagság aránytalanságában élvezhető ki az élet az utolsó cseppig!

Hanem – mindezek ellenére – az ágyban mi ketten változatlanul káprázatos szex-performanszokat rendeztünk magunknak.

Mármost gyakran megesik a nagyravágyókkal, hogy kezdeti elfogadható ambíciójuk gázoló akarnokságba fordul. Elmerülnek a pozícióharcokban, fájdalmas sebeket osztogatnak, adnak és kapnak. A csirkék között például szigorú csípésrend érvényesül. A rangsorban feljebbállók elverik az alattuk lévőket, ha az útjukba kerülnek vagy velük egyszerre merészelnék egy kívánatos falat után kapni. Ha már kialakult a csípésrend, az alacsonyabb pozíciójú állat csak nagyon ritkán veszi fel a harcot a magasabbra sorolttal, inkább félrehúzódik, elmenekül. Ám ha újak kerülnek a csoportba, kemény küzdelem kezdődik az első csőrívágás jogáért.

A csípésrend élére kerülni – ezt nevezik karriernek az embervilágban. Csakhogy a történelem arra tanít: egy csapásra is fel lehet jutni a csúcsra. A király kedvenc ágyasa például azonnal az udvari csípésrend elejére ugrik. Kivételesen színvonalas kéjszolgáltatásának segítségével Ágnes is végrehajtotta a nagy ugrást.

Akkor lepleződött le visszavonhatatlanul előttem, amikor bejelentette: elmegy egy tíznapos üzleti útra külföldre. Sarokba szorító kérdéseim hatására kinyökögte: ott lesz a tulajdonos is, aki mellesleg él-hal a tengeri búvárokodásért, valamint a víz alatti videózásért, ezért beiktatnak a programba egy búvártúrát is.

– Akkor legalább duplán használhatja a tested a főnököd – szúrta meg Ágnesen tengeri sün módjára –, mert ha például a közelben elúszik egy ördöggrája, te arra is jó leszel, hogy egész alakoddal mutasd a méretarányokat.

Élettársam olyan kifejezéstartalannal szemelt meresztett, mint olajos hal a konzervdobozban, ám pillanatok alatt magához tért, és reflexszerűen hazudozásba kezdett, hogy én miért értem félre a helyzetet.

– Hallgass! – fojtottam belé a szót. – Valamikor régen, amikor megismertelek, jó és igaz ember voltál, nagy szíved volt. És mára hová jutottál? Zsugorszíved lett. Mert az önkéntes lotyó úgy jár a szívével, mint a gépi vértisztításra járók a veséjükkel; ha ugyanis az élő szövetet kevésbé használják vagy kiiktatják, akkor feladat nélkül marad, zsugorodni, töpörödni kezd.

Lesújtó kép bontakozott ki előttem az élettársamról. Egy olyan embert mutatott, aki hazugságokból, féligazságokból, elhallgatásokból szövevényes rendszert épített maga

köré, és miközben talán arra vágyott, hogy szívember legyen, saját hazugsághálózata rendszergazdájává vált.

Ugyanakkor érteni véltem a cégtulajdonost, az ötven feletti férfit. Elvégre miért ne jutalmazná magát egy kis édességgel, miért ne nassolgatna élvezettel, ha egy minőségi bonbon minden áron a szájába akar kerülni. Ágnes számitó okossággal felmérte: az olyan férfinál, aki bírja a tengeri búvárokodás fizikai megterheléseit, még jó ideig eltarthat a nemi nyugtalanság kora, volt tehát mire építenie karrierjét. Mit léphettem ez ellen? Semmit. Legfeljebb – ahogy addig is – elriasztó szándékú, erős állításokat tehettem:

– Gonosz vagy – olvastam rá Ágnesre –, a legsötétebb üzleti gonoszossággal töltekeztél.

Megjegyzésem – noha okozott pillanatnyi ijedtséget nála – olyan gyorsan elrepült a füle mellett, akárha denevér suhant volna a szürkületi órán.

Amikor elmentek a búvárokodással egybekötött biznisztúrára, azzal búcsúztam élettársamtól:

– Lehet addig sülyedni a mában, hogy vállalhatatlan legyen múlt és jövő. Egyébként szülőfalumban azt tartják a félrelépésről: „Hiába egy párnán, egy kenyéren, a párnahajból kibújt tollat visszatolni nem lehet!”

Ám súlyos meglepetést okoztam önmagamnak azzal, hogy megaláztatásom dacára még mindig odavoltam ezért a nőért. Ahelyett, hogy rövid úton kirúgtam volna, vártam vissza. Mérhetetlenül nehéz ugyanis lemondani a szerelemről; ez az a roppant érzés, ami egyesülni képesít bennünket a Világegyetem egy további lélek és anyagrészével, azaz a másik emberrel. Alighanem az egymásba egészülés megvalósítható csodájától olyan ellenállhatatlanul vonzó a szerelem, nem hiába ácsingózik utána boldog, boldogtalan.

Amíg Ágnes külföldön passziózott Gézával, én azt a gondolatot növeltem fel magamban, hogy tulajdonképpen meg is érdemlem a sorsomat – ezt kapom büntetésül a csúnya lányért, akit egyszer gyógyírként használtam szerelmi csalódásra, de aztán a lány hamar feleslegessé vált, akár a gyógyult seben időző géz. Már szabadulni akartam tőle, de azért még sokszor felkerestem a lakásán, hiszen voltaképpen egy kedves, előzékeny teremtést ismertem meg a személyében; érzékenysége egy húsból szabadított élő idegszál kényes sérülékenységéhez volt hasonlatos.

Egyszer ott találtam nála a számomra addig ismeretlen barátnőjét, aki összehasonlíthatatlanul szebb testformával rendelkezett, mint a csúnya lány. Habozás nélkül udvarolni kezdtem a barátnőnek, és ő nagyon is biztatóan reagált széptevéseimre. A csúnya lány közbeszólásokkal, témafelvetésekkel próbálta megtörni lendületünket, de ezeket figyelmen kívül hagytuk, ahogy a szeretkezők az apró kényelmetlenségeket szokták. Együtt távoztam az új szerzeménnyel. Még ma is látom a magára hagyott

lány szomorú arcát az utánunk becsukódó ajtó üvegeketében – ezt olvastam le róla: „Csúnya embernek méltatlan sors jutott, mint a szőnyeg fonák oldalának: rajta is taposnak, és pillantásra se érdemesítik.”

Sosem tudtam feloldozni magam a csúnya lánnyal szemben elkövetett otrombaságom bűne alól. Ha magamnak nem is adtam felmentést, de Ágnesnek mindenképp meg tudtam volna bocsátani a fékeveszett karriervágyát és kalandját a főnökével, amennyiben töredelmesen bocsánatot kér tőlem. Hosszas, lélekisztító beszélgetésekről fantáziáltam, amelyek eredményeképpen élettársamat jobb belátásra bírom, és végül csakis az enyém lesz.

Minden egyes képzelődés, álmodozás után, Ágnes jobb és jobb színben tűnt fel előttem. De ahogy napról napra enyhültem élettársam megítélését illetően, úgy szigorodtam Géza szerepének értékelésekor. Pedig csak egy ősrégi játék tanúja voltam, aminek két résztvevője szokott lenni: egy nő és egy gazdag férfi. Pofonegyszerű a játékszabály: „Én meglengetem a pénzes zacskóm, te meglengeted a herezacskóm!” Az ellenérzésem tehát nőttön nőtt a tulajdonos iránt, haragba, sőt gyűlöletbe csapott át, ami aztán megihletett. Mire hazaértek a bűvárából, elkészült az *Atokszóró* című versem, ezzel az alcímmel: „*annak, aki elszerette a kedvesemet*”.

*Szíved legyen ugró béka
Léted legyen vágott véna*

*Nyakadon az ádámcsutka:
halálétek, golyvás bukta*

*Füled legyen öntés helye
Forró ólom hűljön bele*

*Eszed legyen disznóvelő
Májad hentes vegye elő*

*Lábad helyett müláb járjon
Még a szeretet is fájjon*

*Akadjál fenn vasvillán
Pörköljön meg gömbvillám*

*Kezed legyen száraz kacs
Veséd helyén rossz szivacs*

*Öklöd legyen rohadt körte
Szemed dongja darázs körbe*

*Véred mindig fáradt legyen
Lőjenek rád állatlesen*

*Áram rángassa az izmod
Újság írja ki a titkod*

*Orrodba másszon be sikló
Csalán helyett csípjén csikló*

*Ondód legyen marónátron
Hullád legyen hullaháton*

Ágnes becsvágytúltengése, ha lehet, még tovább fokozódott a bűvárákódás után. Ebből arra következtettem: Géza beleszeretett. Hogy mennyire volt kölcsönös a hevülés, azt akkor sem tudtam, és azóta sem tudom megítélni. Ahhoz kétség sem férhetett, hogy Ágnes pusztán előmeneteli okokból is képes volt önlobbantásra és Géza hatásos megperzselésére. Valószínű, hogy a nagy címetű papírpénz és a részvénycsomag kitűnő gyűjtősnak bizonyult élettársam számára.

Ketten voltunk tehát egy nőre. Meglepetésemre Ágnest ez idő szerint nem foglalkoztatta a gondolat, hogy elköltözzön tőlem; úgy tűnt, hosszabb távon is igényt tart rám. Én pedig fogcsikorgatva, de elfogadtam a tényt, hogy élettársamra kiváltképp hatást gyakorol a tudósok által szupernormálisnak nevezett inger. Ez az ingerfajta a rendesnél jóval erősebb cselekvési késztetést vált ki az élőlényekből. Például bizonyos madarak egyből elhagyják fészüküket, ha meglátnak egy óriás tojást, amelyet aztán rögtön megpróbálnak megülni. Erre az ingerre alapoznak a reklámaparban is. Felvillantják az embereknek a nagyobb, érdekesebbet, cifrábbat, hogy azonnal késztetést érezzenek az áru birtokba vételére. A vagyon, a pénz volt a nagy tojás, ami Ágnest kecsegtette, habár ő – megkísérelve a lehetetlent – úgy próbálta megszerezni, hogy közben ne hagyja el a régi fészket, amelyben én vártam rá.

Mindemellett el kell ismernem: együttélésem Ágnes-sel mégiscsak egyfajta élményközösséget jelentett, ami összetartó erő volt. Másfelől azonban – mivel meg kellett osztanom őt egy másik férfival – állandó bántalom ért, és lelki kielégületlenség gyötört. Csakhogy a kielégületlenség férges megrontja, felemészti az életünket, ahogy selyemhernyó az eperfa levelét. Géza és én lehetetlen helyzetbe kerültünk, mint két selyemtakács, aki egymás ellen szövö uyanazt az anyagot.

Időnként öntesztelést végeztem. Feltettem magamnak a kérdést: szerethetem-e még Ágnest ilyen körülmények között? Hogyan lehet együtt élni egy olyan nővel, aki ha mond valamit, valószínűséget kell számolnom, mennyi benne az igazság? Hogyan lehet együtt élni egy olyan nővel, akinek szava sokszor gúnyköpés az arcomon? A kérdésekre összevissza válaszaim voltak.

Ugyanakkor lázasan kerestem a velem megélt, örömmel eltöltő történeteket, vagyis készséggel szaporítottam a fedőemlékeket, ami csalhatatlan jele az aktív szerelemnek. A fedőemlék ugyanis arra szolgál, hogy afféle paravánként eltakarja a megtörtént rosszat, elfedje, feledtesse valami kellemessel, széppel. A jóra bármikor visszarévedhetünk a bennünket ért kellemetlenségek, fájdalmak, tragédiák átérzése és újraélése helyett. Addig tart a szerelem, amíg képesek és hajlandók vagyunk fedőemléket felmutatni a párunkkal kapcsolatban. Ha megszűnik a szerelem – netán átmegy haragba, utálatba –, akkor úgy tekintünk vissza a fedőemlékre, mint a lélek hályogképző gyakorlatára, amely tisztánlátásunkat gátolta.

Sokat töprengtem azon, hogyan tudnék megütközni Gézával nyíltan, sorsdöntő módon. Csakhogy anyagi, hatalmi fölénye miatt eleve hátránnyal indulónak, törött szarvú bikának éreztem magam. Igaz, nem kellett ahhoz szemtől szembe összezsapnunk, hogy mély sebeket üssünk egymáson; elvégre melyik férfi viseli el azt sérülések nélkül, ha rendszeresen azzal szembesül, hogy versenytársa nyála is ott szárad szerelme testén? Ez a kínos állapot nyilvánvalóan nem tarthatott a végtelenségig.

Egyik este Ágnes az állatorvos édesapjától kapott alapanyagból kakastöke pörköltet főzött. Éppen szólni akartam arról, hogy vannak bizonyos ételek, amelyek érdemeit a legmagasabb nyelvi mérce szerinti kifejező eszközökkel sem vagyunk képesek igazán méltatni, amikor élettársam bejelentette, hogy másnap elköltözik. Ahogy villámláskor megpördül az iránytű, úgy én sem tudtam, merre nézzek, merre vegyek irányt zavaromban, hiszen a szokásosan felül éppenséggel semmi nyugtalanítót nem jelzett előre lelki barométerem.

Ágnes bejelentése tehát mégiscsak váratlan volt, és gyilkos, akárha az istennyila talált volna telibe. Jóllehet az idők folyamán sokkal több feszültség halmozódott fel a kapcsolatunkban, mint amennyi normális lett volna, eladdig mégsem került sor látványos kisülésre. Most azonban kitört a fergeteges zivatar, még meg is ütöttem, de ezt az egyszerű brutalitást nem sérelmezte, szinte elfogadhatónak tartotta. Úgy egy félórányi, bútorborogatós tombolás után megcsendesedtem, élettársam pedig magyarázni kezdte döntését. Indoklásának háttérzöngéiből az bontakozott ki előttem, hogy Géza zsarolóként lépett fel, élére állította a kérdést: vagy ő, vagy én. A búvárkodást kedvelő tulajdonos ugyanis pontosan tudta: egy kagylóba, egy időben nem bújhat be két rák. Ágnes őt választotta, és a velem járó karrierlehetőséget.

Mármost, ha elhagy a párom, kezdetben mindig úgy érzem, értem már nem érdemes tovább tágulnia a Világegyetemnek. Ilyenkor rettegek, hogy számomra immár örökre kimúlt a szerelem. Ilyenkor, ha befutna a

halál, mint kérértlen pizzafutár, nem nyitnék vitát a címzés helyességéről.

Mindössze hat hónapig éltem együtt Ágnessel, de további három hónap kellett, amíg a túlfeszült kiborulásuktól a melázó füstölgésig sikerült csillapodnom. Közben egyik hülyeséget a másik után követtem el a munkahelyemen. Amennyire összezilált voltam belül, annyira szanaszét lett a munkám. Amikor a főnököm kérdőre vont, aforisztikus választ adtam neki:

– Az ember sosem várhatja el magától, hogy akkora rend legyen benne, mint egy Beethoven-szimfóniában, mindazonáltal szerelmi csalódás után semmi sem rendjén valóbb a teljes káosznál.

Aztán teltek-múltak az esztendőök, megnősültem, volt élettársam pedig nemcsak hogy megtollasodott, de tekintélyes vagyont szerzett. Távolról, amolyan tessék-lássék kíváncsisággal követtem a sorsát, de az utóbbi időben már csaknem teljesen megszűnt az érdeklődésem iránta. És most itt állt negyvenévesen a sajtótájékoztatón az egykori harcos antikapitalista, akivel együtt szeretkeztem a Balatonban. Küllemre még mindig figyelemre méltó nő, ámbar végzett rajta az idő némi kubikumunkát; a vastag smink ellenére is észrevehető a szem alatti árkok. Ugyanakkor, határozottan az volt a benyomásom, elvesztette a belső sugárzását, ami érzéki erejéből táplálkozott. Többször is a közelébe kerültem a sajtótájékoztatót követő fogadáson, de nem léptem oda hozzá, miért tettem volna? Elvégre, ha a régi párunk már vakfoltta vált számunkra, ne várjuk, hogy a vakfolt mögül előlép az ember, akit annak idején megszerettünk.

Egyébként egyedül él, gyereke nincs. Gyanítom, még meg-megosztja az ágyát alkalmi partnerekkel. Mindazonáltal nem hiszem, hogy a következő húsz esztendőben alapvető változás áll be a magánéletében. Bizonyos embereknél hosszútávon olyan biztos a magány, mint viszontagságos út végén a fáradtság.

De, hogy Ágnes miért magányos már most, negyvenévesen? Alighanem azért, mert akit nagyon használ a pénz, annak könnyen elkopik a neme; így tehát nem igazán érezheti magát nőnek, következésképpen nem vágyik férfitársra, sőt talán semmilyen társra.

Ágnes egyedül lesz hatvanévesen is, egyedül, nedve vesztett ágként. Ugyan miféle vigaszt vásárolhat majd a pénzen, ami feledtethetné vele az idő múlását, a hanyatló életerőt? És nem orvosolja a pénz a legnagyobb bajt sem, hogy az ő száraz ágán már sosem lesz új hajtás.

Igaz, miféle vigasza lehet az elmúlással szemben bárkinek is, aki leragad itt a földi dimenzióban? Hacsak nem az a bizonyosság, hogy maga az élet folyton kiszökdül – kiszökdül még akkor is, ha az idő, a nagy szecska-vágó, minden elevenből komposztanyagot csinál.

Bella István arca Bella István
– Zsille Gábor:
Aki ivott az ég vizéből
(Interjú, versek, fotók)
Magyar Napló, Bp.,
2009.

A Magyar Napló Könyvkiadó albumszerű költői portré-könyv-sorozatának negyedik könyve – Nagy Gáspár, Csoóri Sándor és Juhász Ferenc kötete után – Bella Istvánról szól. Zsille Gábor interjúja, jó tucatnyi szerencsésen válogatott vers, fényképek a családi, baráti körben és egyedül, oly fiatalon, hogy „testétől meggyullad az inge”, és öregedőben (fotó Adam Mickiewicz sírjánál Krakkóban). Az utószót a költő monográfusa, Bakonyi István írta.

Bella István életéről és *ars poeticájáról* vall. Erről mindjárt a humora jut eszembe: „mi-a-pica- / pética- / poé-cica” – írta *Igék és igák* című kötetében. Szeretett és tudott játszani, szavakban, sakktáblán, zongorán, kisgyerekként a sárkeresztúri templom harmóniumán, felnőtten gyerekekkel és újra gyerekké váltan: esztétikai értelemben „naiv” költő volt, a természet gyermeke. Versben vallotta, nyelvi leleményekben kimeríthetetlenül, hogy az élet előbbre való a versnél. Az életét is odaadta, hogy ezt az értékrendi meggyőződését minél költőibben fejezhesse ki. Tele volt szorongással, termékeny éveiben is, hogy mi lesz, ha egyszer csak nem tud verset írni. Vége lesz a világnak, amelyet önmagában és önmagából teremtett. (A világ a leggyakoribb szava, több tucat szójátéka, rímje, alliterációja, figura etimologicája s ki tudja, még hányféle angyali ördögössége van rá.) Félt az elhallgatástól, pedig nagy ihletője, aritmiás, félrevert harangként dobogó szíve ellátta őt elegendő „belső késztetéssel”. *Szívnyagobbodása* (Utassy József jelképes szavát vettem kölcsön) szeretettülnegéssel járt – olykor mértéken fölüli közösségi aggodalmakkal, itt-ott titkolhatóan ellenszenvekkkel és tiltakozó indulatokkal. Jeleket adott kínzó egzisztenciális aggodalmairól. Ötven felé írta: „Azt hiszem néha, nem is ver szívem, / csak mímeli, hogy van, mert fél, dobog. / Rettenetes nehéz az idebenn. / Hát élek, félek, alakoskodom” (*Köztem és köztem*).

Több mint tíz évig együtt dolgoztam vele az Élet és Irodalom szerkesztőségében, egymást váltogatva gondoztuk a versrovatot, a legtöbb mellőzött szerző rovatát. Amikor főmunkatárssá nevezték ki, Nagy László örököséként néztem rá. Sorstársak igazából 1991-ben lettünk, amikor – egy kívülállói megfogal-

mazás szerint – „lapátra tettek” bennünket, állítólag életkorunk miatt (ötvenévesek voltunk), valójában a virtuális *nemzeti baloldal*hoz tartozásunk okán (kevesen tudják, de volt és van ilyen Petőfi, Ady, Bajcsy-Zsilinszky, Nagy Imre, Bibó, Illyés és egynémely ötvenhatosok óta). Ez csípte szemét azoknak, akik hirtelenében liberális mundért (libériát) rántottak. Én még megvolnék, s a halott Bella István és Mezei András barátom nevében, úgy érzem, nekem kell kimondanom: mi hárman a Rákosiéktól másolt *szalá-mipolitika* egyazon nyesésével kerültünk utcára. „Jóakaróink” a hatalomszerzés mámorában meg sem várták, hogy új munkahelyet keressünk magunknak. Bella egy évre munka nélkül maradt. Utolsó éveiben későn jött kitüntetéseit fanyar mosollyal nyugtázta. Amikor meghalt, az ÉS szerkesztősége „saját halottjának” nyilvánította, miután *saját élőjeként* kitagadta. Bella István ennyit mond erről szűkszávuán: „...tizenhárom évig szerkesztettem a versrovatot. Utána egy évi munkanélküli segély következett...” Talán én is bölcsebb lennék, ha hallgatnék. „Halj meg már bennem, te civódó magyar” – intene Ady szelleme. De hozzáteszi egy másik versében: „Ha bennem is ébresztik a bestiát: / Ütök és vágok”. Nem fojthatják belém végleg a szót, utánam-rúgásaikkal sem.

Bella sok verset írt mestereiről, elődeiről. Gyönyörű szavai voltak Adyról, József Attiláról, Nagy Lászlóról, Lázár Ervinről, de legszebben, azt hiszem, Illyés Gyuláról emlékezett meg, s ezt az érzésemet megerősítik az erdélyi vagy Erdélyből jött kortársakhoz, Hervay Gizellához, Visky Árpádhoz írt költeményei, mert Bella – akárcsak Illyés – azt is mindig nagyon a szívére vette, ha magyarságában bántották meg. A kritika sokszor elmondta róla, hogy a hadiárva-sors énekese, mint nem egy költőtársa (Utassy, Kovács István), de arról csak újabban beszélhetünk – már *ahol* beszélhetünk ebben a furfangos sajtószabadságban –, hogy ez a fájdalom miként forrt össze szétválaszthatatlanul azokkal a sajátosan magyar történelmi sorskérdésekkel, a népesedésiüket beleértve, amelyeknek Illyés Gyula (s nyomában Csoóri Sándor, Fekete Gyula, Ratkó József) volt legfőbb hangadója. Barátja, Ágh István kritikáját idézem: „...a szegénységet mondja ki első kötetében, de egyszerre önmaga árvaságába ütközik, mert annak okát is titkolnia kellett, végül is mindazt, ami számára a legfontosabb. Elhallgatni a szovjet fegyverektől elesett apát, talányos költői képekben szólva” (*Ahogy a vers mibennünk*, Széphalom, 2000). Amúgy Bella nem szívesen politizált – jó ideig némán tűrte a ver-seiből leszűrődő politikum miatti kigyómarásokat, de

hallasra érzékenységgel fejezte ki versben magyar történelmi emlékképeit. Mintha személyesen élte volna át Dózsa háborúját, Rákócziét, Kossuthét, Petőfiét, akárcsak Werbőczy, Haynau és a hozzá hasonlók megtorlását. Gyönyörűen tanúskodik erről mindjárt az első verse, a katonacsizmák észbontó menetét hallucináló *Kollégium* (1956. december).

Bella szabatosan kifejtett ars poeticája a szabadság és a szerelem költőjének tünteti fel őt a huszonegyedikbe átforduló huszadik század második felében. Híres versében, a *Szeretkezéseinkben* a Petőfi által megszentelt szavakat az erotika szabadságával toldja meg az ő szerelemfogalma, s még szorosabb egységben gyúrja össze a társadalmi szabadságfogalommal, mint a XIX. század költője. Sok köze van a népdalhoz, a *Kalevalához*, Bartók, József Attila és Kodály modernségéhez, meg akiket költői testvérbátyjainak vallhat: Nagy Lászlóhoz, Juhász Ferenchez. A Biblia s a benne levő zsoltárok olvasóját sem nehéz fölfedezni verseiben. Úgy bánt a magyar nyelvvel, mint aki nemcsak használni jogosult ezt a zeneszerszámot, hanem újabb húrokat is pengethet maga teremtette szavakkal, amelyek azelőtt nem szerepeltek a szótárakban. Jó ízű magyar szavak ezek – *neologizmusai* egyenest archaikusan hatnak. Tanúja voltam, hogy amikor megrótták a megmámorosodott szóképzés modorosságaiért, lemondott néhányról. Ám a túlzások is egy karakter, egy költői egyéniség ismérvei voltak, és ilyesmi nélkül Ady, Babits, Juhász Ferenc, Nagy László is nehezen képzelhető el.

Ha nem portrékönyvről, hanem pályaképről írnek, kitérnék istenes és gyerekverseire, megnyug-

vásért és szeretetért hallatott imádságos költeményeire. Bővebben szólnék ma már szabadon és könnyebben feltárható – Nagy Lászlóval mondva: „versben bujdosó” – szimbolikájáról, költői képeinek

sajátos dialektikájáról, a világ dolgaival fenntartott kölcsönviszonyáról, a kapcsolatokat szemléltető tükröződéseiről. Ezúttal nem ez a tisztem: a kortársamként ismert, sokat küszködő, szorongó, félelmeiktől hajszolt, de örülni, derülni is képes Bella Istvánról szoltam a már régebben hozzászívesült és a majdani olvasóinak.

„Az arcomat visszakérem” – ő, aki műveivel akármely fórumnak *arcot adott*, így tiltakozott az *arctalanító* jelenségek ellen.

*

Az elhalasztott életműkritika helyett előlegül csak ennyit: számos versét úgy tartom számon, mint a kortársi költészet maradandó – arasznyi létünk mércéjével mérve „örök” – antológiadarabját. Ilyen például az *Önarckép*, a *Szagattott világ*, a *Szerelmes vers*, a *Válasz nélkül*, *Az ifjúság múzeuma*, a *Ha kavicsok csikorgognak*, a *Szeretkezéseink*, a *Sárkeresztúri ének* – nem sorolhatom el most minden kedvencemet. Csak a késeiek közül említem még azokat, amelyeket frissiben mutatott meg nekem, megtisztelvén olykor az „első olvasó” rangjával: az *Arccal a földnek címűt* s még egyet, amely a halálhírek hallatán annyiszor eszembe jut: *Meghalni, csak úgy?* Mondogattam képzeletben neki magának is, amikor itt hagyta nagy szerelmét, a világot, mintha csak annak hozzá való hűtlenségét viszonozta volna. Pedig senki sem tudott nála szebben „világul” dalolni. Magyarán – emberül.

BELLA ISTVÁN

Meghalni? Csak úgy?

*Meghalni? Csak úgy? Még csak az kéne!
Úgy hagyni itt az életet,
mint egy harmadosztályú krimót, észrevétlen:
az ember már fizetett,
megy ki az ajtón magában
– a pincér nem köszön –,
megáll künn a rosszul gombolt kabátban,
s tűnődik, hány söröm,
hány borom is volt valóban,
s hány életem,
– egy csak! – becsaptak-e, s ha igen, halóan
mégis mért élvezem
ezt a savanyú lőrét,
ezt a megpohosodott
sárbólsütő fényt,
s ha tudtam, valaki meglopott,
mért nem vágtam a képébe rögtön,
azt, amit kiadott s kihozott:
azt a felényi adagot?!*

*Szolgává tettek? Ha igen, életszám
ki fogta be,
hogy nem mondom ma se: nem, non, nye, nyet, nájn,
mintha hiányozna a luciferi ige
szavaim közül, helyében lám,
maradt volna az igenek igene,
s közben mint valami húségreklám
alatt az aláfestő zene:*

*„Pofa be! Pofa be! Pofa be!”
Vagy ezért élhettem annyit?
Hogy lássam a holdat, a napot
a földben, s az emberben eddig.
Ahogy részemre feslik
mind, ami nélkülem magává
boldogodhatott.*

*Szolga voltam? Éltem. Szemernyit.
Bár fulladozó sejtjeim keveslik
A szót, a dühöt, a jajt – maradok
a néma nem, ki bár némának tetszik,
hallgatva beszélt,
beszélve hallgatott.*

Terepváltozás Borbély András:
Hidegség, állapot
Napkút, Bp., 2009.

Borbély András sokoldalú szerző: nem könnyű eldönteni, kritikus, irodalomtörténész, prózaíró vagy költő. Én a költői státusz mellett tenném le a voksom. A szerző nem a legfiatalabb generáció tagja, de ez a tény talán csak még inkább igazolja, hogy *Hidegség, állapot* című verseskötetének szerkezete, tematikája átgondolt, s hogy a benne elhelyezett szövegek egy hosszabb munka eredményei. Már rögtön a cím megkapó és elgondolkodtató: „A *hidegség* megfoghatatlan pusztán az érzékszerveinkkel. Egy hely neve inkább, ahonnan kivonultunk, ahol már nem lakozik a szó” – írja maga a szerző könyvének utószavában.

Tarkovszkijéhez hasonló Borbély kötetének képi világa (sokszor szó szerint *képszerűsége*), metaforikus nyelvhasználata igencsak sűrű. Itt is valami megfoghatatlanról és megközelíthetetlenről van szó, melynek (itt) a nyelv által kellene reprezentálnia: „a szöveg mint belső táj – pusztá metafora. Ami megszülethet e helyen, már nem a szent, hanem egy idegen, az *állat*.” (B. A.) – A kötet, mintha egyszerre magasztalná a nyelvet, mint a kommunikációnak, s tulajdonképpen magának a létnek, a gondolkodásnak az alapját, s ugyanakkor „el is kárhozzatná”, mivel „Tudom, a szó csak félszárnya a csöndnek” (*Könnyű föld*) – s a kimondott dolgok sosem fedik tökéletesen azt, amire vonatkoznak. Egyfajta ambivalencia alakulhat ki hamar, már rögtön az első ciklust olvasva (*Terepváltozás*), hiszen nem dönthető el egyértelműen, hogy a nyelv kevés-e, vagy az torzult-e el az idők során, amit az adott szó reprezentál(na) – az vált-e esetleg megnevezhetetlenné. Borbély egyszerre tesz témájává nyelvfilozófiai kérdéseket, s egyszerre von ebbe bele társadalmi problémákat, melyek megvilágíthatják, hogy a nyelv szerepe mennyiben függ ezek változásaitól. A másik „(rokon)szerző” szövegéről így írt korábban Balassa Péter: „A megfosztás, az elszegényítés tehát szociológiai-történelmi jelentéssel bír, amelyet az író mintegy helyettük artikulál, hiszen a szegénység egyik legfőbb és legkirívóbb jegye az artikuláció elvesztése, amikor elhagyja őket a beszéd” – és talán azonnal hozzá is fűzhetjük, hogy ha itt Balassa valamiféle szélsőséges létehelyzetről beszél Krasznahorkai *Sátántangójával* kapcsolatban – ez nyilvánvalónak tűnik –, akkor az e kötetben felrajzolt „terepváltozás” is valami hasonló eredményre vezet(het): továbbvisz minket *Az európai falu* ciklushoz. Itt a tájnak, a falunak, egy közösségi

színtérnek olyan változását, (lehetőségek) változásait figyelhetjük meg, ahol mintha a nyelv helyére valami *más* kerülne. A kimondott szó és az, amire vonatkozik, a hagyomány és az ebből fakadó értékek a globalizálódás folytán nem pusztán új értelmet nyernek – ennél e helyzet sokkal aggasztóbb, el is pusztulnak. Előterbe kerül itt egy alapvető európai probléma, a homogenizáció: „Gyarmattá tettél, hiába növesztesz / Átlátszók lettünk, akár a sósborszesz / Európaiak mint Madame Chauchat teste // Ó de közel a magunk-látó este / Ahol a szem már önmagát látja csak / Tátogunk mint akvárium halak // S falóba rejtett ravasz rege-róka / Falunkba oson, felfal Európa / Vak Homérosz és kyklopsi Hessziód” (*Az európai falu*). Nemcsak vészjelet ad ezeknek az értékeknek a lehetséges (folyamatos) elvesztéséről, hanem – persze nagyon finoman, cizelláltan ítéletet is megfogalmaz, iróniával, egy lehetni cinizmussal: „Ez legyen a jelszó polgármesterek / Járja ki a Tanácsnál az útját / Hisz ennyi pénzt hoztak kiirtott erdeink / S ha majd mindenki egyként merít vagyont / A híven megőrzött hagyomány tavából / Fessétek nevem a gépek oldalára / Hogy híretek vigyem a nagyvilágba szerte / S emléktábla vigyázza halálom / A Kerektői első terminálon” (*Repülőteret Gyergyóremetének*).

Az a metaforikus nyelvhasználat, az a szimbólumrendszer, mely Borbély kötetében meghatározó, Bodor Ádám szövegvilágával kapcsolható még össze, ahol minden mozzanatnak, minden eseménynek kitüntetett funkciója van. A Zóna, az elhagyhatatlan (vagy megközelíthetetlen) így nemcsak a Tarkovszkij-világgal, de – az egyébként szintén erdélyi – Bodor Ádám novellisztikájával is párhuzamba állítható.

A társadalmi kérdések és változások természetesen itt az egyén szemszögéből igazán kérdésesek és érdekesek. A nyelv – az idők során – persze nemcsak a közönség életének válik meghatározó elemévé, hanem az egyén nyelvhasználata is döntő, annak változásai, alakulása, önmaga korábbi állapotához, illetve a közösség mindenkori állapotához képest. Borbély András szövegei nem könnyen emészthetőek, metaforikusságuk egyébként is olyan irányba viszi el az olvasót, mely nem megszokott a mai magyar lírában. Szembekerül itt az *én* kérdésének meghatározásánál a test, illetve a „belső táj”, ahol a nyelv is megszületik: „Gyöngy halásza lettem / Festett ég vizein / A képen *én* látható / Tűz a kéreg alatt / Amint fölégetem / Saját önmagam / Íme a kéreg mely / Áthatolhatatlan / Mögötte állva még / Az ki Láthatatlan” (*Ikon*).

Szőllősi Máttyás

Isten Barázdájától a hatfejű emberig

Czakó Gábor:
Beavatás a magyar
észjárásba
CzSimon Könyvek, Bp.,
2008. (2. kiadás)

Czakó Gábor nyelvregészeti könyvét okvetlenül olvasni kell, mégpedig két okból. Egyrészt mert olyan egyértelműnek tűnő, szemünk és lábunk előtt heverő értékeket és összefüggéseket (sőt, összefüggésrendszert) tár föl, amelyekről beszélni, gondolkodni kell. Másrészt a vélekedésekkel, ötletekkel, felvetésekkel dolgozó író rendszeréből ki kell szűrni a nem odavalót: vitatkozni kell azon állításaival, amelyek (egyelőre) nem elfogadottak, vagy éppen tévedésen alapulnak. Ez a kettősség uralja a kötetet: az izgalmas és meglepő „leletek” föltárása, és az inkább józan észre támaszkodó, mintsem tudományos logikával kidolgozott gondolatsor viszonylagossága.

Czakó többször is hangsúlyozza, hogy nem kész tényeket igyekszik gyártani, hanem fölvetéseket, gondolatmeneteket fogalmaz meg, amelyek nyitva állnak a befogadó előtt, hogy azokat saját erejéből is teljessé tehesse. Sajátos kutatási tárgyát így határozza meg: „A nyelvregész a nyelv mélyére merül, de nem a nyelvet kutatja, ahogy a régész sem a földet meg a vizet tanulmányozza, hanem a földben-tengerben lappangó emberi hagyatékot... leletei a nyelvben megőrződött s megszilárdult értelmek, nyelvtani elemek és összefüggések.” Lássunk egy rövid példát is: „Benedek Elek írja, hogy »a XVIII. század utolján, mielőtt a koporsót a sírba leeresztették, háromszor lóttak bele. Ugyanezt tették hajdan a székelyek is.« Bárdi László ujuriai úti beszámolója szerint a tetem sírba helyezése előtt – főként a hegyvidéki ujugrok – háromszor nyilaznak a kiásott sírba, hogy megakadályozzák a későbbi kísértetjárást, és a gonosz szellemeket elriasszák. Ugyanezt tették a hunok is: számos távol-keleti sírjukban találtak a tetemek alatt nyílhegyeket. E szokás hajszállra megfelel a »lóttak neki« kifejezésnek.” Látható tehát, Czakó szuggesztív erővel ábrázolja az összefüggéseket, azonban mégsem válik tudományossá írása (hiszen a sírba való nyíl vagy puskalövés szerepét néprajzi kutatások igazolhatják, elterjedtsége esetleg másfajta következtetést is lehetővé tesz, ahogy a lóttak neki kifejezés eredete sem tisztázható ilyen egyszerűen).

Érdekes az Antanténusz, Szórakaténusz kezdetű magyar gyermekmondóka hangzás alapján való megfeleltetése egy sumér Nap-ébresztőnek, a téma azonban mindenképpen további kutatásokat kíván. Ugyanis ha a magyarban – majdnem – eredeti alakjában megmaradt

egy sumér versike, akkor az csak később érkező szöveg lehet, mivel különben a magyar hangtani változások hatottak volna rá az évszázadok folyamán (ahogy egész magánhangzó-rendszerünk nyitottabbá vált, egyes hangok lekoptak a szóvégről stb.) Tehát ez esetben nem biztos, hogy „ősi” kapcsolatról van szó, bár ezt az író nem is állítja, mindenesetre különös az egybeesés.

Fontos észrevétele Czakónak, hogy a finnugor nyelvészet az Uráltól keletre és nyugatra fennmaradt nyelvrokonaink nyelvemlékeit régebbinek, ezáltal alapvetőbbnek fogja föl, mint a magyar nyelvet. Ez ellen érvként veti fel, hogy a magyar ezer éve jegyzett nyelv, míg ezen ősi rokonaink identitása, nyelve évszázados török, tatár, orosz behatások során megváltozott. Ráadásul írásbeli emlékeik frissek, így nem is tudhatjuk, miként változott nyelvük nemhogy ezer, de akár csak néhány száz év alatt. Az ugor őshaza-keresést is ideszöve logikusan azt veti fel, hogy miért lett volna a terméketlen északi területeken népünk szállásterülete, mikor itt „az állandó szétválásra-aprózódásra ítélt csoportok együttélés híján sehol, semmilyen közös nyelvet, népet, kultúrát, közszervezetet nem alakíthatnak ki: csak bomlani tudnak.” Tehát nem őshazát, hanem a nagyobb, feltehetően vándorló népről leváló kisebb csoportokat kell látnunk az Urál környékén halászó-vadászó életmódú törzsekben.

Az író kijelenti, hogy nem rokonságkeresés, szavaink eredetének idegen megfeleléseinek kutatását, hanem nyelvünk belső összefüggéseinek vizsgálatát lenne ésszerű erősíteni, ezzel megvilágítva anyanyelvünk jellegzetességeit. Ehhez a művelethez pedig Czuczor Gergely és Fogarasi János XIX. századi *A magyar nyelv szótára* című művét ajánlja, amelyet azután az egész kötetten következetesen használ. A Czuczor–Fogarasi, mint tudományos alapra támaszkodni azonban ismét csak kérdéseket vet fel, hiszen a szó-egybehangzások nem bizonyítékok, összefüggéseiket be kell bizonyítani. A szótár szemlélete érdekes a kötet szerzője számára, vagyis a magyar nyelv gyökeinek (a szótónél is rövidebb alapegységek, mint például a *piros* szóban a *pir*) rendszere, a belső hasonlítás, a magyar szóbokrok egységének bemutatása. Mindemellett a szerző tisztában van az említett szótár hibáival, tévedéseivel, ennek ellenére is korszerűbbnek tartja a modernebb, népes tudósgárda által szerkesztett műveknél.

Révül-e a révész? című fejezetében azt írja Czakó, hogy a révület szó legkorábbi említéseiben „ryewlletek”, rewletes”, „rewletekkel” alakban fordult elő, ebből azt a következtetést vonja le, hogy nem volt „v” hang a szóban, inkább „réületnek” ejthették. Valójában az első említésben a „ryewlletek” ott a *v*, hiszen az *u* és *v* betűket nem különböztette meg egymástól a régi

magyar írásbeliség. A *rewlet* ejtéséről sem tudhatunk bizonyosat, így ez a fejtegetés nélkülözi a valós alapokat. Tény azonban, hogy ez a kisebb tévedés nem rombolja az utána következő gondolatmenet végkifejletét, de meg kellett említeni, rámutatva ezzel a kötet tudományos alaposságának tökéletlen voltára.

Az *Etimológiai Szótár* és a *Történeti Etimológiai Szótár* (ESZ ÉS TESZ) szétszerkesztő, állítja Czakó, és ebben tökéletesen egyet kell értenünk vele. A szétszerkesztés azt jelenti, hogy egyes tövekhez tartozó szócsoporthoz több tagját is más-más eredetűnek véli a finnugor nyelvrokonság elméletére alapozó nyelvtudomány. Így a jöjj, jere, jerte, jár, jöszte, gyere, gyűl alakokat különböző népektől átvettnek mutatja be a két szótár, pedig igen valószínűleg látszik (különösebb kutatás nélkül is), hogy azok belső fejlemények, egyetlen szóborhoz tartozhatnak. „Népünk és anyanyelvünk jövője egy: ha népünk nem tanulhat nyelvédésanyánk gazdag összefüggésrendszerének bölcsességéből, akkor »gallérja alá pökik« minden gyűtmönt lélekidomár” – mondja Czakó. Valóban érdemes erősíteni nyelvünk önállóságának, belső fejleményeinek kutatását, elfogadottá kell tenni azt a szemléletmódot, amely nem idegen nyelvekből eredezteteti szavaink nagy részét, hanem felismeri a belső alakulás jogosságát és érvényességét is.

Talán legfontosabb észrevételének és megtartandó megállapításának mondhatjuk azon elmékedését, amely szerint a gyökrend magyar „nyelvédésanyánk” megtartó eszköze. Ezen azt érti, hogy egy-egy szó megváltozása, megváltoztatása nem képes egymagában átalakítani nyelvünket, mivel szavainkhoz a toldalékolás, képzés miatt számos más jelentéstartalmú szó is tartozik, így egy nagyobb szócsalád minden egyes tagjának kellene egy időben megváltoznia. Ezért maradhatott a magyar nyelv (természetesen sok változás mellett is) állandóbb, mint egyes nyugati nyelvek, ezért érthetjük ma is az öt-, hat-, akár nyolcszáz éves szövegeket is. Ez magyarázhatja a magyar nyelvjárások csekély eltéréseit, népünk tagjai mindenhol megértik egymást, sőt, Kodályt idézi, aki szerint zenei „tájszólásaink” sem léteznek.

Apróságnak tűnő, ámde fontos esemény, amikor az ujjur írókkal való találkozásáról ír Czakó. Alma-Atában kereste meg a két férfi, akik testvérként tekintettek a magyarokra, Nyugatra szakadt honosaiknak tartva a szerzőt is. Az ujjurok hun leszármazottnak gondolják magukat, ahogy minket is. „Talán náluk is közkezen forogtak azok a nyugati krónikák, melyekből mai tudósaink zöme szerint a középkori magyar történetírók s néphagyományunk e legendát merítette?” Vajon mi az alapja az ujjurokkal való rokonságunknak, mi az igazság a hun–magyar, finnugor–magyar rokonság kérdésében?

„A felek a lehetséges összes oldalon bősültek. A finnugor tudományra hivatkoznak, a jónép nem érti gondolatmenetüket, ugyanis már gyermekkorában megutálta a magyar nyelvtant, mert sehol nem találkozott az ő anyanyelv-élményével... Ott tartunk, hogy a magyar nép egy jelentős, iskolázott rétege nem csak a »politikai osztálylyal« szemben él gyanúperrel, hanem a »hivatalos« nyelvések és történészek szakvéleményét is megkérdőjelezi. Ma már nincs párbeszéd a két értelmiségi csoport között!”

A magyar nyelv egyben láttatja az ellentéteket, erre példát ikerszavaink adnak: él-hal, tesz-vesz, jön-megy stb. Analógiás, képi gondolkodásunk a világot egységében tekinti, az egész felől közelíti meg a részleteket, a fontos felől indul a mellékes, a kisebb jelentőségű felé. Czakó a számokhoz kötődő jelentésekből sajátos teóriát épít föl, amelyet hihetően alá is támaszt. Például az egytől-egyig kifejezésünk (amely a teljességet, kivétel-nélküliséget jelenti) szerinte az Isten, mint az Egy, Egyetlen tökéletességét hordozza magában, de azt is, hogy a nulla és a végtelen ismeretlen volt az ősi magyarság számára. Ebben a nyugati kultúrától való különbségünket, a magyar gondolkodás egyedülállóságát és erejét véli fölfedezni.

Zavaró hibái a kötetnek az állandó ismétlődések. Az 56. és 94. oldalon is szó szerint ugyanazt idézi Kodálytól, ahogy a 37. és 97. oldalon az *id*, *egy*, *ünnep* gyökök és szavak összefüggését. Ráadásul a nyelvregészet lényegét is majd' minden fejezet elején újra elmagyarázza. Ennek nyilvánvaló oka a több, kisebb esszéből, dolgozatból egybeesztett anyag. Meg kell említeni azt is, hogy a nyelvregészetnek ha nem is megfelelője, de testvértudománya a szociolingvisztika és a pszicholingvisztika lehet, amelyek nagyon hasonló tárgykörben kutatják a nyelveket.

Czakó Gábor könyvét – véleményem szerint – olyan vitaindítóknak kellene tekinteni, amelyek ösztönzésére nyelvészleletünket (és hozzá kapcsolódóan nemzeti identitásunkat, eszmékedésünket) a káros vagy hibás elképzelésektől, kanonikussá vált tudományos vagy azon kívüli felfogásoktól megtisztíthatnánk. Nem önmagában érdekes a Beavatás a magyar észjárásba című kötet tartalma, hanem attól a szemléletmódtól, amivel dolgozik. Egyértelműnek tűnő fejtegetései közelebb viszik az olvasót a magyar nép gondolkodásmódjának, lelkületének megismeréséhez, mindezt nem valamiféle árvalányhajás, kerecsensólymos szentimentalizmus ferdítéseit által, hanem a valódi okokat, a hatóerőt keresve. Tarthatatlan állapot, hogy a XXI. században egy több mint ezeréves kultúrájú nép fiai képtelenek legyenek objektíven, higgadtan kikutatni és eldönteni, hogy nemzetük honnan veszi eredetét, gyökereit miféle talajba ereszti.

Urbán Péter

**„A magyar költészet
vele érkezik meg
az európai mába”**

Közelítések...
Babits Mihály
életművéről születésének
125. évfordulóján
Savaria University Press,
Szombathely, 2008.

A Babits Mihály prózai és drámai műveinek, valamint tanulmányainak, levelezésének kiadásával foglalkozó Babits kutatócsoport 1997 óta folyamatosan megjelenő, elsősorban dokumentumokat közlő Babits Könyvtár sorozata után 2002-ben indult útjára a Babits Kiskönyvtár sorozat. Jelen kötet ez utóbbi sorozat negyedik darabja.

A *Közelítések...* több mint ötszáz oldalon kereken negyven tanulmányt gyűjt egybe, és a 2007. április 24-től 26-ig az ELTE BTK Kultúra- és Irodalomtudományi Intézetében működő Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék közreműködésével megrendezett *Évforduló előtt* című konferencia előadásainak szerkesztett változatát tartalmazza. (Szerkesztette: Nédli Balázs, Pienták Attila és Sipos Lajos).

Amint az olvasó kézbe veszi az üde, lilás rózsaszínű borítójú kötetet, amelyet a polcai előtt könyvlapokba feledkező Babits Mihály fényképe díszít, majd a tetszetős külső után fürkészőn belelapoz, első benyomása, hogy tartalmát tekintve is igen sokszínű, változatos a kiadvány – ami a szerzők témaválasztásait, irodalomtörténeti, és -elméleti megközelítésmódjait, tudományos munkásságát vagy akár életkorát illeti. Találunk írást a kötetben akadémiakustól, egyetemi oktatóktól és egyetemi hallgatóktól, középiskolai tanároktól és doktoranduszoktól. A dolgozatok között vannak irodalomtörténeti tényeket megvilágító dokumentumok, műelemzések, folyamatrajzok, a Babits-verseket és kortárs magyar irodalmi alkotásokat összehasonlító elemzések és az internetes szövegkiadás lehetőségét mérlegelő eszmefuttatás. A találó címadás a folyamatot, a valahonnan valahová tartást, a meg nem érkezést, a befejezetlenséget is érzékelteti, amelynek a szóvégi három pont ad nyomatókat.

A tanulmánykötetben az írások nem szorosan épülnek egymásra. A gyűjteményben mégis rendezőelv, átgondolt tematika uralkodik, amely hat különböző, alcímekkel ellátott fejezetbe rendezi a tanulmányokat. Az első fejezet „...s mit ér a szó...?” címmel tizenegy írást ad közre. Babits Mihály pályájának első felére fókuszál, első versesköteteit, költeményeit vizsgálva részletesen.

A kezdő tanulmány Csűrös Miklós *Ady és Babits – Fülep Lajos interpretációjában* című írása, amely az iro-

dalomban is járatos művészettörténész és esztéta szemével igyekszik bemutatni a korszak két emblemikus alakját. Az írás végén publikált, Babits Mihály halála után keletkezett töredékes Fülep Lajos-nekrológban sorjázunk a vázlatos megállapítások: „Babitsnak rengeteget kellett pótolnia. Arany óta itt nem történt semmi. A magyar költészet vele érkezik meg az európai mába”, „Ady próféta-ként jött; Babits nem. De azzá kellett lennie. Az artistából próféta.” A *Levelek Iris koszorújából* című első verseskötet nyitó és záró versének (*In Horatium, A lírikus epilógja*) újraolvasását kínálja Sipos Lajos *A babitsi vers genesiséhez* című tanulmánya. Az írás Antoine Compagnon-nak a történeti aspektus jelentőségét hangsúlyozó gondolatára hívja fel a figyelmet: „Ha kivonunk egy művet saját irodalmi és történeti összefüggéséből, [és] más szándékot tulajdonítunk neki (más szerzőt: az olvasót), [akkor] más művet faragunk belőle, s így már nem ugyanaz a mű, amelyet értelmezünk.” A Babits-hagyatékban fellelhető dokumentumok és a kritikai kiadások előmunkálatai megkönnyítik a szövegek kontextusának és keletkezésének megismerését. A tanulmány felhívja a figyelmet Babits modernségének első jeleire, amelyre Baudelaire, Poe, Gautier, George, Rilke adhattak inspirációt Babitsnak. Az eredetileg cím nélküli, 1903 júniusában írt vers, amely utólag, 1909-ben kapta *A lírikus epilógja* címet, s vált a *Levelek Iris koszorújából* című kötet záró versévé, jól mutatja, milyen utat járt be a szerző a költészetteni modellváltás (pontosabban: a modern vers kidolgozásának) megvalósításáig. Az utóbbi gondolatot megerősíti Kulcsár Szabó Ernő is a kötetzáró „*Nincs benne tűz...?*” című írásában. Az első fejezet utolsó „...s mit ér a szó, amely csupán tiéd?” című tanulmánya Cseke Ákos írása. A szerző nyelvfilozófiai szempontból közelíti meg Babits költészetét, jó érzékkel talál rá egy, a költészetben századokon átívelő meg-megújuló, alapproblémára: a nyelv és a gondolat viszonyára. A kimondott szó és az azt megelőző gondolat kapcsolatát, a szavak „hűségét” vizsgálja, számtalan irodalmi példával alátámasztva a költőket (köztük Babitsot) és a filozófusokat foglalkoztató probléma valóságát. Babits időről-időre azzal küszködik, hogy saját szavai és a belső, kifejezendő gondolatok közt áthidalhatatlan a távolság. Más az, amit mondani szeretne, és más, amit ténylegesen mond. „Problémája a költészet, a költői beszéd és egyáltalán az emberi szó értelme: verseiben már-már aránytalanul nagy szerepet kap a szóolás, a kifejezés poétikai, antropológiai, sőt teológiai dilemmája.” Az életműből kiemelt, számos példa: *Levél Tomiból*, *Hadjárat a semmibe*, *Cigány a siralomházban*, *Jónás könyve* – között szerepelnek a *Sziget és tenger* kötet *Régen elzengtek már Sappho napjai* című programadó versének a lírai beszéd lehetetlenségét, a líra halálát kije-

lentő sorai is: „A líra elhal, néma ez a kor. ... s mit ér a szó, amely csupán *tiéd?*” (Érdekes, ahogy a tanulmányköteten belül „megelevenednek” ezek a szövegek és az olvasónak óhatatlanul feltűnik, hogy Fülep fent említett írásában, Babitsnak épp ezekkel a soraival lép dialógusba: „Babits téved (»A líra meghal« – Régen elzengtek – Sziget 11) – csakis a líra él a régi formák közül. S az új: a regény és novella. A magányé; s a polgári társadalomé. A dráma halt meg. S az eposz [már rég.]” A szerző Pilinszky János *Apokrif* és József Attila *Reménytelenül* című versének hasonló gondolatát idézi, majd utal rá, hogy a Babits előtt ismerős Danténak is visszatérő élménye a „szóínség”, sőt már Szent Ágoston is töpreng a kimondott szavak és a belső gondolatáram ellentétességén.

A második fejezet öt előadása Babits Mihály prózáját vizsgálja. Ebben a szekcióban találjuk Rónay László írását, amely a regények erkölcsi üzenetére helyezi a hangsúlyt. Véleménye szerint az erkölcsromlás az, „amely a mélyen etikus írók e művekben megszólalásra készítette”, s amelyet Szekfű Gyula *Három nemzedéke* is a korszak egyik uralkodó jellemzőjeként mutat be. Rónay László Babits regényeinek statikusságára is felhívja a figyelmet: „A cselekményesség lendítő ereje még a *Halálfiából* is hiányzik, holott nemzedékek sorát mutatja be.” Ez alól csak *A gólyakalifa* kivétel, a többi regény markáns vonása az „aprólékos jellemzés”, a „pontos környezetrajz” és a modern regényírásra jellemző gyakori elmélkedések beiktatása.

Az esszé mint énépítés című harmadik fejezetben *Az európai irodalom történetét* értelmezi Schein Gábor és Visy Beatrix, ez utóbbi „családregény”-ként olvassa a művet. Pienták Attila és Majoros Györgyi műfajelméleti fejtegetései a forma újraértelmezésének lehetőségeit mérlegelik. A negyedik fejezetben (*Forrásszöveg vagy célszöveg?*) olvashatunk Babits jelentősebb fordításairól négy különböző témában: versfordításairól, Dante-fordításának kéziratáról, Shakespeare-fordításáról és az *Eratóról*. Az ötödik fejezet (*Babits és barátai*) hét dolgozata a költő kapcsolatrendsze-

rébe enged bepillantást, s főként Kosztolányival, Osvát Ernővel, Kassákkal, Illyéssel, József Attilával való viszonya és egymásra gyakorolt hatásuk kerül előtérbe.

A „*Mindig új paradigma lép föl, és kiszorít egy régit...*” című utolsó fejezet kitekintést nyújt a Babits recepcióhoz és a mai irodalomhoz. Tarján Tamás *A parodizált Babits* és Füzfa Balázs „*Ahogy csak szenteket szabad*” című írása több ponton jól kiegészítik egymást. Érdekes megfigyelni, ahogy a két szerző Babitsról és hatástörténeti szempontokról beszélve több esetben azonos versválasztás köré csoportosítja mondanivalóját, s közben mégis más-más helyre tevődik a hangsúly gondolatmenetükben. Tarján Tamás a magyar paródia-felfogás XX. századi megjelenési módjai felől indítja vizsgálódását, s a legkorábbi művek közül válogatva Karinthytól az *Így írtok tít* (1912) és Lovász Károly Nyugat-csúfoló *Ugat* (1912) című füzetét említi meg, majd a Karinthy-hagyományból táplálkozó paródiairás 1960-as évektől napjainkig megjelenő példáit idézi fel. A paródiairás hazai gyakorlatának felvázolása után írása második felében tér ki bővebben Babitsra. Pár példával (Varró Dániel *Mozi*, Bodor Béla *Babits Mihály-palimpszesztje*, Báthori Csaba *Bestiarium literaricum*) illusztrálja a „paradisztikus felülírásokat”. Füzfa tanulmánya nem ezt a fajta retorikai megközelítést alkalmazza, hanem a Babits-versekre, mint a posztmodern és „posz-posztmodern” magyar líra pretextusaira és intertextusaira tekint. Ilyen szempontból merülnek fel több ízben a különféle poétikai módszerekkel operáló Kovács András Ferenc alkotásai, Orbán Ottó *Esti kérdése* vagy Bodor Béla, Báthori Csaba, Varró Dániel korábban említett versei.

A tanulmánygyűjteményt névmutató és a kötet szerzőit ismertető oldalak zárják. A gazdag kötet végül egy-egy képpé formálja a babitsi életművet és recepciót érintő izgalmas és aktuális kutatási eredményeket.

Zs. Major Ágota

Megjelent

A X. századi magyarok kísérleti régész szemmel

címen Magyar Attila sorozatindító könyve. A száznyi fotóval és grafikával illusztrált írás két évtized kutatómunkáját és gyakorlati tapasztalatait összegzi. A hétkötetesre tervezett sorozat első része *A vitézekről...* alcímet kapta, utalva a szerző nem titkolt szándékára, mely szerint elsősorban a hagyományörzőknek, a történelmi életmód rekonstrukciója iránt érdeklődőknek kíván jól használható kézikönyvet, gyakorlati útmutatót adni.

Magánkiadás, 105 oldal, puha kötés, ára: 2500 Ft

Megrendelhető és megvásárolható a Magyar Napló szerkesztőségében

Az ökológiai politika esélye Lányi András:
Porcelán az elefántboltban
Heti Válasz Kiadó, Bp.,
2009.

Vajon mi lesz a sorsa azoknak, akiknek a múltja nem tud elmúlni, és ezért olyan jelenben kénytelenek élni, amelynek nincs jövője? Egészen tömören így is összefoglalható az a kérdés, amelynek a megválaszolására Lányi András legújabb könyvében vállalkozik. A munka *Az ökológiai politika kezdetei Magyarországon* alcímet viseli ugyan, de valójában ennél többet kínál: egy köztisztelőben álló véleményformáló értelmiségi olvasatát a rendszerváltás két évtizedéről. Hosszabb időszak ez, mint ahogy sokan érezzük: annyi év, amennyi Trianontól a II. világháború kitéréséig eltelt. Jogosan figyelmeztet tehát a szerző: ne áltassuk többé magunkat azzal, hogy még mindig átmenetről beszélünk...

Eseményekből történelmet az értelmezés szándéka formál: könyvében Lányi András két előfeltevésre építi mondanivalóját. Az egyik az, hogy az elmúlt húsz évet az 1948 óta tartó történelmi korszak szerves fejleményeként, az államszocializmus alkonyaként igyekszik bemutatni. (Ahogy Huizinga a reneszánszban nem egy új hajnalt, hanem a középkor végjátékát látta, úgy Lányi az utóbbi két évtizedet a Kádár-éra agóniájának tartja.) A másik feltevése pedig az, hogy ez az időszak egyúttal valami másnak az előtörténete: a hazánkat is elérő ökológiai válság kibontakozásáé. Vagyis egyrészt azt állítja a szerző, hogy 1989 után Magyarország nem szabadult meg a XX. századi diktatúrák örökségétől, másrészt pedig azt, hogy – várakozásainkkal ellentétben – nem a demokratikus jogállam világába jutottunk, hanem a személytelen erőszak és a környezet kizsigerelésének a korszakába. A rendszerváltás „az állampárt és az ő értelmisége közötti párbeszéd megreformált szabályai szerint” zajlott le, aminek a következtében a politikáló értelmiség váratlanul széles mozgásterhez jutott – és váratlanul silány teljesítményt nyújtott. Különös rendszerváltozás: a győztes a kárvallott lett, s a változás a legyőzöttek hoz hasznot!

Az elfuserált rendszerváltozás következményei közül Lányi a leginkább talán azt sajnálja, hogy a politikai törésvonalak mentén valóságos kommunikációs szakadék alakult ki – a véleményformálók többsége ugyanis kizárólag azokkal hajlandó szóba állni, akik eleve egyetértenek vele. A sajtójukétól eltérő megközelítések jóhiszeműségét eleve kétségbe vonják – a más nézetek képviselőitől megtagadják a „párbajképességet”. Ezzel összefüggésben pedig két nyilvánosság alakult ki hazánkban – s joggal jegyzi meg Lányi, hogy ahol két nyilvánosság van, ott valójában egy sincs. Legalábbis a fogalomnak abban az értelmében,

amely feltételezi a párbeszéd elvileg korlátlan nyitottságát. A nyilvánosság kettéhasadásának a körülményei közepette a politikai intézmények széthullását csak úgy lehet elkerülni, ha a politikai testületek lényegében függetlenítik magukat a nyilvánosság(ok) ítéletétől. Ettől kezdve viszont, vonja le a szerző a következtetést, nem a nyilvánosság legitimálja a politikát, hanem ennek a fordítottja történik. A szerző azt is sugallja, hogy a posztkommunistákkal együtt a hagyományos jobboldal is zsákutcába jutott, ezért egy „harmadik erőre” lenne szükség a magyar politikában – e feltevésével a konzervatív recenzens nem ért teljesen egyet. Lányi ugyanakkor maga is érzékelteti, hogy a balliberális oldal ideológiájától jóval messze áll, mint a konzervatívokétól – valószínűleg ez magyarázza, hogy baloldalon már jó ideje ellenségnek tekintik.

Nehéz lenne viszont vitatni azt a megállapítást, hogy a szellemi alkotómunka körülményei egyértelműen romlottak Magyarországon. A hatalom és az értelmiség közötti viszony ma is a régi időkre emlékeztet: a cinkosság és az egyenlőtlenség jellemzi. Értelmiségünk alaposan kivette a részét az immár többpárti klientúra-építésből, de mégis neheztel új gazdáira, mert a tekintélye és a jövedelme elmarad attól, amihez az egykori „lojálisan kritikus értelmiség a boldog békeidőkben hozzászólt”.

A Duna-mozgalom történetének áttekintése kapcsán Lányi megfogalmaz néhány nagyon fontos elvi összefüggést ökológia és politika kapcsolatáról. Az ökológiai politika kiindulópontját abban a felismerésben jelöli meg, hogy többé nem hihetünk a fenntartható fejlődésben: ami van, az ugyanis nem tartható fenn többé. A korlátlan növekedésre irányuló törekvésünkkel – paradox módon – nem a hatalmunkat növeltük meg a természet fölött, hanem a kiszolgáltatottságunkat. Következésképp nem az ökológiának van szüksége a politikára, hanem a politikának van – volna – szüksége az ökológia érzékenységére és látásmódjára. A Duna-mozgalmak egyik legfontosabb tanulsága az, hogy „a környezet mint „környezet” védhetetlen. Ennek ellenére a környezetvédők Magyarországon sokáig a nyílt politikai szerepvállalásnak még a látszatát is kerültk. A szerzőt azonban saját tapasztalatai meggyőzték arról, hogy jószerevel nincs is olyan ártatlan ügy, amely ne ütközne a politika által emelt falakba. Nincs más választásunk, írja Lányi, mint „politikát csinálni a környezetvédelemből”.

E felismerésből szerveződött meg 2000 márciusában a Védegylet, amely, logikus módon, magának a politikának a fogalmát kívánta átértelmezni. A Védegylet ökológiai politikájának a „terméke” volt az a gondolat is, hogy meg kell teremteni a jövő nemzedékek politikai képviselését is – az országgyűlési biztosról szóló törvényjavaslat megalkotására a testület Sólyom Lászlót kérte föl. (Mint emlékeztetes, az államfői posztra is a Védegylet javasolta

Sólyom Lászlót.) A könyv beszámol a Védegylet ezt követő kettészakadásáról is, amelynek következtében az alapító Lányi maga is távozni kényszerült a szervezetből; e folyamat részleteivel azonban a recenzens nem kíván foglalkozni. Fontosabbnak tűnik számára a szerző konklúziója: változás csak akkor képzelhető el, ha gondolkodásunkban túllépünk a rendszer logikáján. A pártrendszer és a civil társadalom közötti merev határvonal nem tűnt el a pártok számának szaporodásával! A közhatalom eszközeiért és a közcélok meghatározásának a jogáért folytatott versengés terepét továbbra is „áthatolthatatlan szögesdrót-akadály választja el a civil mozgalmak és társadalmi szervezetek játékterétől”, s ennek következtében a társadalomból hiányzik a kollektív érdekérvényesítés sikerébe vetett bizalom. Lányi idézi az identitás fontosságáról értekező nemzetközi tekintélyt, Manuel Castellt: a hivatalos intézményrendszer többé nem kínál azonosulási kereteket a polgároknak.

Ezen pedig még akkor is változtatni kell, ha egyébként Magyarországon az emberek számára ez a természetes és megszokott állapot. Kérdés persze, lehet-e a politikai cselekvés erkölcsi kötelesség. Kant éles határvonalat húz erkölcs és politika közé, Hans Jonas, a neves XX. századi morálfilozófus viszont úgy gondolja, hogy ez a határ többé már nem létezik: csak a kollektív felelőtlenség vagy a kollektív felelősség rendszere között választhatunk. A könyv szerzője ez utóbbi felfogással ért egyet; e meggyőződése vezette el őt a civil társadalom igényeit kifejezésre juttató szervezet, az *Élőlánc Magyarországért* megalakításához, majd az előbbitől független *Országos Civil Fórum* megszervezéséhez. „Egy katasztrófába sodródott világban, egy pocskékul kormányzott ország írástudóinak kutya kötelességük, hogy felemeljék szavukat a hazugság, a közöny, a

beletörődés ellen” – hangsúlyozza. Az OCF – a civil mozgalmak talán legnagyobb hatású szereplőjeként – olyan vitafórummá vált, amely a Nádor-teremben tartott rendezvényein kísérletet tett „a nyilvános beszéd komolyságának a helyreállítására, valahol a kiüresedett parlamentarizmus és a népharag útszéli megnyilatkozásai között”.

Túlmutatnak a környezetvédelem ügyén azok az országos visszhangot kiváltó petíciók is, amelyeket ugyancsak Lányi kezdeményezett: a 2006 őszének rendőri brutalitása ellen tiltakozó és az áldozatoknak igazságot követelő nyilatkozatot hatvankét ismert értelmiségi írta alá, nagyjából az OCF résztvevői közül, s ugyanez a kör megszólalt a nemzeti vagyon kiárusítása ellen is. Az *Élőlánc* a falusi kisiskolák védelmében szervezett akciójával próbálta meg felrázni a nemzet lelkiismeretét. Lányinak azonban nincsenek illúziói a társadalmi mozgalmak jelenlegi lehetőségeit illetően. Rezignáltan állapítja meg: „Végvári nép vagyunk: csak ha az ország már a végét járja, akkor mozdulunk”.

Mint az irodalmi művek többségét, egy-egy történelmi korszakot is csak a vége felől lehet megérteni. A rendszerváltással kezdődött szakasz azonban még nem zárult le – ezért a kollektív bölcsesség sem szülhette még meg azt a „nagy narratívát”, amely szilárdan kijelölné az értelmezési kereteket. Születik azonban néhány olyan munka (sajnos, kevés), amely – szerzőjük kivételes érzékenységének köszönhetően – a közelmúlt legmélyebb rétegeibe ás le, s ezzel nagyon sokat segít jelenünk megértésében. Lányi András nehezen meghatározható műfajú könyve – memoárnak és elemzésnek egyaránt tekinthető – ilyen ritka munka.

Egedy Gergely

**Mindennapi
Trianon** Legyen hited és léssen
országod!
A trianoni Magyarország
kordokumentumai
Szerk. Vertel Beatrix,
Acsády György,
Püspöky István,
Árgyélus, Bp., 2009.

Sebek, sebek és sebek... Még mindig gennyesedőek, be nem hegedők. Állandóan, újra és újra felszaggatottak. Élő organizmust mérgeznek, folyamatosan, immár kilencven esztendeje: a XX. század folyamán rendszer-váltások sorát amúgy is végigszenvedő társadalmunkét. Ezzel pedig az azt összetartani hivatott legerősebb szellemi kötőanyagot, nemzettudatunkat is.

Politikai szempontból gerjesztett viták. Szomszédokkal való perlekedés, amelyet nagyon is ügyesen használtak és használnak ki az európai és a világbéli nagypolitika főszereplői. Ritkán a javunkra, de nem is pusztán ellenfeleink hasznára; többnyire inkább saját érdekükben – a térség közös érdekei ellen.

Trianon. 1920-tól negyed évszázadon át valamennyi magyar mindennapjainak részét, a nevelés gerincét, a kötelező emlékezést jelentette e számunkra olyannyira negatív tartalmat hordozó név. Utána, 1945–47-től, negyven esztendőn keresztül, a teljes elhallgatást, a kötelező felejtést. Jobb esetben erősen torzított, az 1920. június 4-én történeteket jelentéktelenné degradáló értékelést. Mindez több nemzedék identitástudatát, hazáról és történelmünkről vallott nézeteit is erősen rombolta. Hiszen a két világháború közötti magyar politikai élet legkisebb közös többszörösét, a szent ügynek tekintett célt, azaz a revízió követelését az egyik pillanatról a másikra elvetendő, ördögi törekvésnek, eredendő bűnnek minősítette.

Ennek kétes eredményeként – hiába lehet a nyolcvanas évek közepétől tárgyilagosabban szólni Trianonról – ma már sok fiatal azt sem tudja, mit jelentett e szó egykoron a magyarságnak, határainkon innen és túl. És mégis ott él csaknem valamennyi magyar család hétköznapijában szétszaggatásunk fájó emléke. Hiszen kevesen vagyunk, akiknek ne lennének rokonai kapcsolatai a trianoni békediktátum nyomán egy csapásra külföldi államok alattvalóivá vált nemzettársainkkal. (Tudom, hogy a békediktátum kifejezés sokak szemében „politikailag nem korrekt”. Néhány évvel ezelőtt például egy goriziai konferencián a jelenlévő német és osztrák történészek kikérték maguknak, hogy használtam e fogalmat. Szerintük 1920-ban Magyarországgal békeszerződést kötöttek. Szerintem viszont diktátumról van szó. A magyar békeküldöttségét

1920-ban ugyanis nem csak hogy megalázták, de egyáltalán nem is voltak kíváncsiak a véleményére.)

Nyilvánvaló, hogy Trianon 1947 előtti, majd azután – egymással teljesen ellentétes – értelmezése mindkét esetben elhibázott volt. 1920 és 1945 között azért, mert kizárólag érzelmi alapon, a politikai lehetőségeket többnyire figyelembe sem véve (vagy azokat – néha tudatosan – félremagyarázva, illetve rosszul fölmérve) közeledtek a XX. század legfontosabb magyar sorskérdéséhez. 1945–1947-től pedig amiatt, mivel az érzelmi kötődést elvetve, annak említését is tiltva, egy hazug, az internacionalizmus jelszavával operáló ideológia nevében történt mindez. Egészségesebbnek azonban – annak minden hátrányával együtt – mégiscsak az oly gyakran túlzásokba eső, erősen patetikus kibeszélést tartom.

Utóbbiról szól a Vertel Beatrix, Acsády György és Püspöky István által szerkesztett kiváló kötet, amelynek összeállítója és tervezője is Vertel Beatrix. A szerkesztők egyike sem a szűkebb szakmából, a történész-céhből került ki, de nem is lépnek föl úgy, mintha historikusok lennének. (Sajnos sok dilettáns teszi ezt manapság, kárhoztatva az „akadémiai tudományosság” általuk hazugságnak vélt kutatási eredményeit.) Nemeskürty István személyes hangvételű ajánlásán és Szakály Sándor rövid, ám értő – a terjedelem adta korlátok között a békediktátum minden lényeges eseményét gondosan és arányosan számba vevő – bevezető tanulmányán túl egyáltalán nincs az utóbbi esztendőök szakirodalmára támaszkodó szöveg az albumban. (Kivéve Ablonczy Balázs 2000-ben megjelent Teleki Pál-könyvét [112. o], de tulajdonképpen itt is Teleki mondatai szerepelnek.) Az illusztrációkhoz fűzött rövid magyarázatok mellett ellenben annál több a két világháború közötti időszakból származó propaganda-szólamokat, néha bugyuta versikéket és dalszövegeket, szak- és tankönyv-, brosúra- és újságcikk-részleteket, iskolai fogalmazásokat, leveleket és főleg irodalmi alkotásokat idéző, a korszak Trianonnal szembeni, néha túlfűtött érzelmeit hitelesen és világosan tükröző szöveg. Köztük jó néhány nem is akárkitől: az akkoriban igencsak népszerű, mára szinte elfeledett Sajó Sándor, Rákosi Jenő és Pósa Lajos alkotásai mellett az újra felfedezett Reményik Sándor, illetve a már klasszikusnak számító Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula és Karinthy Frigyes prózai és költői művei is helyet kapnak az albumban.

A tagolás is szerencsés és ésszerű. Trianon legfontosabb gazdasági, politikai és kulturális következményei, oktatásban betöltött szerepe, az országszerte fölavatott emlékművek, a tiltakozó társadalmi szervezetek, a Hiszekegy megjelenési formái, a Pesti Hírlap tevékenysége a revíziós propaganda szolgálatában és sok egyéb

téma – egymáshoz logikusan kapcsolódva – jelenik meg a kötetben. (A képeket magyarázó szövegekbe néhol viszont hiba csúszott; csak a kötet végén például: a 193. oldalon Délvidék helyett Felvidék szerepel, a 203-on rossz a MANSz feloldása – helyesen: Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége.)

A rendkívül beszédes képanyagot ügyes kézzel válogatta Vertel Beatrix és segítője, Acsády György. Korabeli fotók, újságok, képeslapok, térképek, meghívók, oklevelek, kották, bélyegek, érmék, kítűzők, valamint sok-sok használati tárgy: ceruza(doboz), tányér, falvédő, iskolai füzetborító, gyertya- és tolltartó, radír, italosüveg, ruházat stb. bizonyítja, hogy az akkori mindennapokban mit is jelentett a békediktátum elleni tiltakozás. Szerencsésnek tartom, hogy a (borító kivételével) ízlésesen szerkesztett illusztrációk, illetve a vendégszövegek uralják a kötetet. A trianoni békeszerződés, a revíziós gondolat történetéről ugyanis alapvető szakmunkák születtek az utóbbi esztendőben Romsics Ignác és Zeidler Miklós tollából – ezeket nehéz lett volna a szakmán kívülieknek túlszárnyalni. Ugyanakkor Trianon traumájának vulgarizált képi ábrázolását, életmódtörténeti vonatkozásait, a két háború közötti időszak mindennapi világának motívumaiként való megjelenését még egyetlen munka sem mutatta be olyan sokszínűen, mint ez az album. Csak sajnálhatjuk, hogy a kötet nem szól arról, miként jelent meg Trianon témája a későbbiekben. Különösen 1945-től 1947-ig, a Trianoninál is kedvezőtlenebb párizsi békeszerződésig, amikor az 1938–1941 között visszacsatolt területek legalább egy részének megtartásán fáradozott hiábavalóan a magyar diplomácia. Vagy 1989 után, amikor éppen a két világháború közötti propagandát vették át, gyakran egy az

egyben, a régi képeslapokat, plakátokat stb. újra kiadva.

Pedig ideje lenne észrevennünk (s ez is a kötet egyik – talán nem szándékolt – tanulsága): a tiltakozásnak ez a fajtája sok jóra nem vezetett és vezethet. A figyelmes olvasónak/nézőnek ugyanis kiderül: az unalomig ismételt szövegek kiüresítik a valóban meglévő tartalmat, az állandó önsajnálattal kóros tüneteket okozhat. Nem lehet mindig csak valami ellen ágálnunk – azt is tudnunk kell, mi felé is törekszünk.

A két világháború közötti időszakból e tekintetben a negatívumokkal szemben pozitívumokban is gondolkodó – a revíziós propagandát ezért sokszor jogosan kárhóztató – államférfiakat, Bethlen Istvánt, Klebelsberg Kunót, Teleki Pált tekinthetjük példának (olyan történeteszek mellett, mint például Szekfű Gyula). Látnunk kell: Trianont részben a magyar politika baklövésai idézték elő. Nem csak a külföld, az „ádáz ellenségek” bosszúja volt a békediktátum. Még akkor is így van, ha Trianon után az új határokon kívül rekedt magyarság többnyire sokkal kedvezőtlenebb helyzetbe jutott, mint amilyenben a történelmi Magyarországon a nem magyar anyanyelvűeknek volt része.

Ne kérjünk szomszédainktól bocsánatot Trianonért (ahogy ők ezt néha abszurd módon követelik) – én is ezt tartom. De Trianont nem feledve végre ki kellene egyeznünk velük, s ha ma nem is látjuk ennek esélyét – hiszen ehhez nem csak a mi akaratumkra, hanem szomszédaink hiányzó szándékára is szükség lenne –, bízunk benne, hogy az Európai Unió belüli (egyelőre csak látszat)közösség lehetőséget ad erre a jövőben. A sebek helye akkor is örökké megmaradna – de legalább végre behegedne.

Ujváry Gábor

NYILATKOZAT A MAGYAR NYELVRŐL

Mintegy tízmilliónyi magyarul beszélő ember él a Magyar Köztársaságban, és a szomszédos államokban több millióan magyar anyanyelvűek. Ezen országok közül több is tagja az Európai Uniónak. A kisebbségi sorsban élő magyarságnak az I. világháború befejezése óta számos helyen és számos alkalommal súlyos sérelmeket kellett elszenvednie magyar anyanyelvű, nem magyar állampolgárként.

1990 után reménykedtünk, hogy Európa ezen részének demokratizálódása, az Európai Unió jogrendszere a térség országaiban is jótékony hatású lesz, ám a XXI. századba átlépve is számos aggasztó jelenséggel szembesülünk. Egyes államokban jogszabályokkal korlátozzák a magyarság nyelvhasználati lehetőségeit, s különösen a tanulóifjúságét, akiket így gátolnak anyanyelvüknek és az ahhoz kötődő kultúrájuknak az elsajátításában. Eltorzítják az egykori Magyar Királyság hiteles történelmét, művelődéstörténetét, nyilvános helyeken akadályozzák, korlátozzák a magyar nyelvű feliratok elhelyezését. Az egyik uniós tagállamban indokolatlanul váltják le a magyar nemzetiségű tisztviselőket. Szélsőséges pártok magyarellenes kampányokat

folytatnak, ennek következtében a megszállított emberek meggyalázzák a magyar kulturális emlékeket, megvernek magyar nemzetiségűeket, s ezért még felelősségre sem vonják őket.

A szomszédos államok európai uniós csatlakozási szándéka, illetve uniós tagsága nem hozott tartós és egyértelmű javulást a Kárpát-medencében kisebbségi sorban élő magyar közösségek életét, lehetőségeit illetően.

Felszólítjuk a velünk szomszédos országok kormányait, pártjait, civil szervezeteit, írószervezeteit, az Európai Unió intézményeit, jogvédő szervezeteit: képviseljék és szorgalmazzák azt, hogy a demokrácia és az emberi jogok szellemében minél teljesebben valósulhasson meg a gyakorlatban a kisebbségi magyarok és minden kisebbség jogegyenlősége nyelvének elsajátításában és szabad használatában, valamint kulturális identitásának megőrzésében is.

Budapest, 2009. június 26. *Magyar Írószövetség, Tokaji Íródtábor*

További aláíró szervezetek:

Írók Szakszervezete, Fiatal Írók Szövetsége, Magyar Írók Egyesülete, Magyar Művészeti Akadémia, Partiumi Íródtábor

TRINGLI ISTVÁN

A várispánságoktól a megyei önkormányzatig

A magyar megyék története a XVI. századig

Egyetlen magyar megye sem büszkélkedhet középkori alapítólevéllel. Míg néhány szerencsés egyházi intézmény, pl. a pannonhami, a tihanyi apátság vagy a fehérvári prépostság – ha átdolgozva is – meg tudta őrizni alapító vagy adományozó okiratát, a megyei levéltárakban hiába keresünk hasonló okmányokat. Nem az évszázadok viszontagságai pusztították el ezeket az okleveleket, hanem szinte bizonyosan nem állították ki ilyeneket a magyar királyok. A történeti elbeszélők sem kényeztetik a megyék régi történetének kutatóit. Béla király névtelen jegyzője részletesen leírta, hogy Szabolcs vezér a Tiszántúl elfoglalása után miként építette meg a szabolcsi földvárat és rendelt mellé várnépeket. E történetet tekinthetjük ugyan akár Szabolcs megye alapítástörténetének is, csak hogy nincs egyébről szó, mint az akkor már két évszázada működő meyerendszernek a távolabbi múltba való visszavetítéséről. Szent Gellért nagyobb legendájának írója egy évszázaddal ugyan közelebb élt Szent István korához, mint Anonymus, csak hogy ez a mű is többször átdolgozott formában maradt ránk. Innen tudjuk meg, hogyan uralkodott Ajtony a Maros vidéke felett, hogyan győzte le őt Szent Istvánhoz pártolt egykori főembere, Csanád, akit ezek után a király Ajtony egykori tartományának ispánjává nevezett ki, amit aztán róla hívtak Csanád vármegyének.

E történetekből levonható néhány következtetés. Szent István uralkodásának közepén-végén természetesen számított, hogy a frissen királyi hatalom alá került terület élére ispánt rendelnek, aki egyszerre lett a vidék bírása és hadvezére. Csanádon kívül valószínűleg számos más megye pl. Hont, Győr, Doboka az István-kori első ispán nevét viseli.

Ők először nem a megyének, hanem a vidék központjának számító várnak adtak nevet. A vár név hallatán ne hegycsúcsra épült kővárat képzeljünk magunk elé, hanem fából és földből épített sáncokat, amelyek néha egészen tekintélyes területet fogtak körül, olyan ún. földvárakat, amelyeket pl. Zemplénben, Abaújváron, Szabolcsban vagy Vasváron láthatunk. A vár határa, régi szláv eredetű szóval megyéje, képezte a vármegyét, azt a területet, ameddig az ispán hatalma terjedt. Azokat a katonákat, akik az ispán zászlaja alatt

harcoltak és a királyi földekből öröklődő birtokokat kaptak, várjobbágyoknak nevezték, az őket eltartó, sokszor szintén katonáskodó parasztok várnépek lettek.

Hiába volt a vár a vármegye központja, nem tekintetjük fenntartás nélkül a megye székhelyének. A sáncal körülvett térségen alig álltak épületek. Tekintélyesebb építményt csak ritkán talált a sáncokon belül a régészek ásója. Az ispánoknak valószínűleg nem volt állandó, tisztséghez kötött házuk, amiből leváltásuk után ki kellett költözniük, hanem saját birtokukon laktak. A vár temploma, ami egy nagyobb egyházigazgatási terület, a főesperesség központja volt, általában szintén a sáncon kívül épült, akárcsak a vár alatt kialakuló település és annak vásártere.

A XI. század első évtizedeiben több olyan nagy kiterjedésű megye alakult ki, amelyek később részekre váltak: Kolon megye valószínűleg magában foglalta a későbbi Somogy és Zala megyét, Visegrád megye Pestet és Pilist, továbbá Esztergom megyének a Dunától délre fekvő részeit, Újvár pedig Heves, Abaújvár és Sáros megyéket. A Csanád ispánra bízott vár megyéje Ajtony egész egykori „országát” felölelte: a későbbi Csanád, Arad, Keve, Temes, és Krassó megyéket. E hatalmas megyék feldarabolódása különböző időkben történt meg, a folyamat sokszor az Árpád-kor végéig eltartott. Az ezután létrejött megyehatárok azonban tartósan bizonyultak, ott ahol a török hódoltság nem számolta fel nyom nélkül a középkori viszonyokat, sokszor egészen 1918-ig fennmaradtak. A vármegyék nem töltötték ki az egész ország területét. A határokon belüli, de határvédelmi területen túl, az ún. gyepeülvén fekvő terület nem tartozott a megyésispánok fennhatósága alá.

Az Árpádok országában több királyi vár állt, mint ahány vármegye volt. E váraknak is voltak ispánjaik, ezek alá is rendeltek várjobbágyokat, várnépeket és ezekhez is tartoztak várföldek. Egy lényeges dologban azonban különböztek az eddig emlegetett váraktól: nem volt megyéjük. Ispánjaik csak a vár földjén élő népek fölött parancsoltak, nem ítélkeztek azonban a szabad birtokosok és az egyházak népei fölött, nem vezették harcba a hadra kelt szabad birtokosokat sem. Ezeket a várhoz tartozó földeket és a rajtuk élő népeket nevezzük történeti műszóval várispánságoknak. A vármegyék majd mindegyike várispánság is volt egyben, de korántsem minden várispánság volt vármegye. Ilyen megye nélküli várispánság volt pl. a később Nyitra megyébe beolvadt Galgóc, más néven Szolgagyőr és a Vas megye részévé lett Karakó. Nem tudjuk, és nem is fogjuk sohasem megtudni, hogy hány vármegye alakult ki Szent István korában, a XI. század második felére azonban mintegy 45 várispánsága lehetett az országnak. A követ-

kező évszázadban aztán megszilárdult a várispánságok rendszere: az országot leíró források valamivel több mint hetven ispánságról (*comitatus*) beszélnek, ezek egy része vármegye, más része megye nélküli várispánság volt.

Valószínűleg a XII. század végén új ispánságok jöttek létre. Ezek központja nem egy vár, hanem egy-egy királyi birtok volt. Mivel többnyire nagyobb erdőségek közelében feküdtek, ezért megint csak egy történelmi műszóval erdőispánságnak nevezzük őket, valójában összefüggő területet alkotó királyi uradalmak voltak. Erdőispánságokat szerveztek a gyepük mentén pl. a zólyomi, pataki, tornai, sárosi ispánságot, de az ország belsejében is, így a bakonyit, a pilisit és a segesdit.

Közigazgatásról a középkorban nem beszélhetünk, különösen nem az Árpád-korban. Az egyes birtoktípusok, az egyes rendek – erős leegyszerűsítéssel talán társadalmi csoportnak is nevezhetjük őket – fölött más és más hatalma volt az ispánoknak és segítőiknek. A vármegye fennhatósága a legerősebb a várföldeken élő népek fölött volt, ott mindenben az ispánok szava volt a döntő. A megyékben azonban volt egy másik királyi birtok is, a királyok magánbirtokai, az udvarnokföldek, melyek már jóval lazábban kötődtek az ispánhoz, az udvarnokoknak ugyanis voltak saját helyi ispánjaik. A nagyobb egyházi birtokok idővel bírói kiváltságot szereztek, és a földjeiken élő népek fölött maguk ítélkeztek. A szabad birtokosok – a XIII. sz. végétől

majd köznemeseknek nevezzük utódaikat – birtokügyeiben csak a király vagy a királyi bírák ítélkezhetek, a megyésispánoknak azonban sem ekkor, sem később nem volt ehhez joguk.

Az uralkodó elvileg azt állított egy megye élére, akit akart, a politikai józanság azonban azt követelte, hogy az előkelőbb rétegekből válasszák ki az ispánokat. Az ispán szó amúgy is több jelentésű volt: a XIV. század közepéig nemcsak különböző tisztségeket jelentett, hanem a nemzetségek kisebb ágainak vezetőjét is. Többnyire ezekből az ispánokból lettek a megyésispánok. E tisztség magas tekintélyt biztosított viselőjének: többek közt az ispánt illette a megyebéli várnagyok és az általa kirótt bírságok egyharmada, a várnépek ún. szállásadó címén gondoskodtak eltartásukról. Országos méltóságok, mint pl. a nádor vagy a királyi udvarispán – a későbbi országbíró – megyésispáni tisztségeket kaptak. Egyes országos méltósághoz már-már automatikusan ugyanazok az ispáni tisztségek tartoztak. Az ilyen ispánok természetesen csak alig tartózkodtak megyéjükben, de a napi ügyekkel más ispánok sem foglalkoztak, általában a várjobbágyok közül kiválasztott udvarispánok, hadnagyok, várnagyok segítették őket. Majdnem mindent szóban intéztek, az adó elszámolásával kapcsolatos teendőikön kívül nem sok írnivaló akadt.

A vármegye ugyan nem egyformán fogta össze az ott élőket, mégis közösségformáló tényező lett. A hadako-

A szabolcsi földvár

zó szabadok a várjobbágyokkal együtt megyei csapatokban vonultak fel, a más birtokán élő szabadok adóját vármegyénként gyűjtötték össze, a megye szolgarendű lakóinak súlyosabb büntetőügyeiben az ispán bírái hirdettek ítéletet. A legelőkelőbbekben, a királyi udvar környezetben élő keveseken kívül mindenki megyebélinek érezhette magát.

*

A XIII. század egész Európában a nagy változások kora. Az ősi társadalom több száz éves maradványai néhány generáció alatt eltűntek, és kialakultak azok a rendek, amelyek a középkor későbbi évszázadait és a koraújkort jellemezték. Eltűnt az ősi szolgáltság és szabadság, az új társadalom nagy részében szabadok éltek. A szabadság azonban nem jelentett általános szabadságot. A magyar jobbágyok és a bárók szabadok voltak, de nem egyformán, szabadságon elsősorban különböző kiváltságaikat, külön jogait értették. A változást Magyarországon hagyományosan a tatárjáráshoz szokás kapcsolni, azt azonban, hogy ennek ténylegesen mekkora volt a hatása, csak akkor tudnánk megítélni, ha sok, egymástól független forrásunk lenne, amelyek bepillantást nyújtanak a társadalom mindennapi életébe, ilyenekkel azonban nem rendelkezünk. A nagy háborúk mindig kedveznek a társadalmi változásoknak, a XIII. századi változások azonban Batu kán nagy nyugati hadjárata nélkül is végbe mentek volna, csak lassabban. A tatárjárás alaposan megtizedelte a királyi várak népeit, több várispánság elpusztul, megye azonban alig, a várszervezetet rövid idő alatt helyreállították, ami azonban belülről indult változásnak.

A vármegye napi irányítása eddig a várjobbágyok vállán nyugodott, most azonban az egységesülő köznemesség kapott részt ebből a feladatból. A várföldet sorra adományozták el az uralkodók, azok a várjobbágyok, akik nem rendelkeztek saját birtokkal vagy nem nemesítették meg őket, könnyen földesúri hatalom alá kerülhettek, de egyre kevésbé is volt rájuk szükség, a hadsereg magját már nem ők alkották. A nagy adományok kedvezményezettjei, a bárók viselték a megyéispáni tisztségeket is. Tisztségviselőiket már a személyes szolgálatukba szegődött birtokosok, a familiárisaik köréből szemelték ki. Familiáris éppenséggel lehetett várjobbágy is, csak hogy ő már nem a várszervezete tagjaként, hanem kapcsolatai révén vált az ispán beosztottjává.

A régi udvarispánok helyébe az alispánok léptek, ám nemcsak a nevük változott meg, hanem a jogkörük is. Az udvarispánok elvileg csak a várszervezet népei fölött ítéelkeztek, az alispánok azonban minden ügyben általánosan helyettesítették ispánjukat. A

másik új tisztség a szolgabíráké volt. A szolgabíró onnan kapta nevét, hogy az ispánok bíróságán segédkezett, régi magyar szóval szolgált a bíróság vezetőjének, aki a legtrikább esetben volt az ispán, hisz erre a feladatra ott volt az alispán. A szolgabírák száma egységes volt, általában négy szolgabírája lett a megyéknek, kivéve Erdélyt és néhány Királyhágón inneni megyét, mint pl. Bácsot, Valkót, Mosont és Pilist, ahol csak ketten voltak. A kivételek egy része könnyen megmagyarázható: kis területű megyékről volt szó, Bács és Valkó megyék esetében azonban valamilyen más oknak kellett e mögött meghúzódnia.

Míg a megye első két és fél-három évszázadáról csak nagyon töredékes ismereteink vannak, addig az Árpád-kor végén kezdődő új korszakról sokkal többet tudunk. A megyék ettől kezdve adtak ki saját okleveleket. Ezek az iratok sokszor nagyon jelentéktelen ügyekről tájékoztatnak, de e részletekből a mozaikkép jelentősebb vonásait össze tudjuk illeszteni.

Néhány közkeletű tévedést nem árt eloszlatni. A XIII. századi változásokat nem kísérték nagy társadalmi konfliktusok. A magyar aranybullát nem a szerviensek tömegnyomására adta ki II. András, mint ahogy a zalai szerviensek 1232-ben Kehidán kiadott oklevele sem a megyefejlődés új korszakának dokumentuma, ami az öntudatra ébredő és önszerveződő köznemesek elődeinek mozgalmáról tudósít. A vármegye nem omlott össze az Árpád-kor végén és az Anjou-kor elején. Megszűnt azonban a királyi várszervezet, lassacskán eltűntek népei is: a várjobbágyok és várnépek napjai meg voltak számlálva, az új társadalomban a nemességben vagy a jobbágyságban, esetleg a kiváltságolt vendég (*hospes*) közösségekben találtak helyet maguknak. A szolgabírák sem a megyei nemesség követelésére jelentek meg az ispáni törvényszékeken, hanem inkább királyi döntés eredményeként Kun László (1272–1290) uralkodásának első éveiben. Az egységes, központi akaratot mutatja a szolgabírák országszerte azonos száma és a megyei törvényszékek alapjaiban azonos működése.

A régi vármegyék zökkenőmentesen álltak át az új rendszerre. Kezdetben a király kinevezett négy-négy szolgabírást az ispánok mellé, ez azonban nem sokáig tartott, idővel a megyei nemesség maga választotta őket. Az alispánok megjelenése még észrevétlenebbül, szinte a dolgok természetes velejárójaként történt meg. Az ún. erdőispánságok sorsa nem volt ilyen egyértelmű. Némelyek lassan megyévé alakultak, mások királyi uradalommá váltak, jó néhány évtizeddel később aztán eladományozták őket. A lassú átmenet oka részben társadalmi volt: mivel az erdőispánságok királyi birtok-

tömbök voltak, területükön alig élt nemes, azok között is sok volt az uradalom földjén élő, nem önálló, hanem csak szolgálati birtokot magáénak mondható nemesember. A megyévé alakult ispánságra jó példa Pilis megye, ami az Anjouk udvarának is helyet adó várost, Visegrádot is magában foglalta. Ahhoz, hogy a kicsiny megyét működőképessé tegyék, az Anjou-kor második felében több olyan falut csatoltak hozzá, amelyek ugyan a Duna jobb partján feküdtek, de korábban Pest megyéhez tartoztak. A pataki ispánság – ennek központja a mai Sárospatak volt – ezzel ellentétben beolvadt Zemplén megyébe. Megmaradt ugyan egységes királyi uradalomnak, míg végül a Zsigmond-kori nagy adományok során a Perényi család kapta meg. A több faluból és városból álló birtoktest határai azonban még hosszú időn át megmutatták az ispánság egykori kiterjedését.

Az Árpád-kor végén, az Anjou-kor elején létrejött új rendszert szokás nemesi megyének, az azt megelőzőt pedig királyi megyének nevezni. A kettő közti fordulópontot a történészek hagyományosan a szolgabírák első megjelenéséhez kapcsolják, ami megyéenként más és más időpontra esik. Ez azonban igencsak kétséges eljárás. Szolgabírákkal megyei oklevelekben találkozhatunk, az pedig igen esetleges, hogy melyik megyében milyen esztendőből maradt fenn az első megyei oklevél. Akár évtizedekkel korábban is létrejöhetett az új

felállású megyei törvényszék, mint ahogy az első, erről tudósító és ránk maradt iratot keltezték. A megyei változások – a régi vármegyékben legalábbis – bizonyára közel egy időben történtek, csak forrásaink nem teszik lehetővé, hogy a változás valódi dátumát megállapítsuk.

A régi vármegyék határai nem változtak, az átmenet folyamatosságát azonban a legjobban a megyék neve bizonyítja. A megyék továbbra is volt váraik nevét viselték – és viselik mindmáig –, pedig e várak többsége már a XIII. században minden funkcióját elveszítette. A sáncok által körülölelt terek egy része már a tatárjárás előtti évtizedekben sem láthatott el komoly feladatot, néhány évtized múlva pedig, amikor elénk lépnek az átalakult megyék székhelyei, azok az esetek többségében nem a régi várakban, még csak nem is a mellettük kialakult településen működtek, hanem egészen máshol. Abaúj, Borsod, Bihar, Szabolcs megye – a sor még folytatható lenne – székhelye a középkor későbbi évszázadaiban nem az ilyen nevű helységekben működött, a megye neve azonban nem változott, továbbra is Abaújvár, Borsod, Bihar, Szabolcs vármegyéről beszéltek. E várak sáncai jók voltak arra, hogy nagyobb tömeg számára akár napokon keresztül is menedéket szolgáljanak egy támadás esetén. A királyi várak nagy része azonban egészen a tatárjáráig egyetlen ilyen rohamot sem élt át, ostromokat csak a nyugati

A szabolcsi megyeháza, Nagykálló, 1769–1795

és a déli határon álló váraknak kellett kiállniuk. A régi várak többségét elhagyták, és most váltak igazi földvárakká. A régi magyar nyelv földvár szava ugyanis nem földből épült működő várat, hanem elhagyott, leromlott földsáncokat jelentett. Az ispánok a tatárjárás után kővárakat építettek maguknak menedékül, azonban minden bizonnyal csak ritkán lakták szűkös és mindentől távol eső lakótornyaikat, az év nagy részén valamilyen jobb fekvésű birtokukon éltek, vagy éppen a királyi udvar mellett tartózkodtak.

Az új típusú megye székhelyei általában nem a régi királyi várak, főleg nem a kőből épült várak lettek. Az előbbi példában szereplő borsodi nemesek jó két és fél évszázad alatt két helyen tartották székhelyüket: eleinte Szentpéteren (a mai Sajószentpéteren), utóbb Miskolcon, mindkét település forgalmas mezőváros volt. A szomszédos Abaújban ugyanennyi idő alatt ötször is váltottak székhelyt, de mindig jóval kisebb helyeket választottak: Bozita, Középnémeti, Forró, Garadna, Felsőméra voltak a megye központjai. Pest megye is többször változta székhelyét: Pest sőt Buda városában is tartottak törvényszéket, majd egy rövid ideig tartó sági és újabb pesti kiterő után Mátyás király uralkodásának utolsó évtizedétől kezdve egészen addig, amíg az oszmán hódítók ki nem szorították őket a megyéből, Üllőn tartották székhelyüket. Mai szemmel nézve meghökkentő és igencsak különböző nagyságú, jogállású helyek kiválasztását egyetlen cél vezérelte: az, hogy a megye minden részéről könnyen el lehessen érni.

A megye székhelye a megyei törvényszék helyét jelentette. A XIII. századi változások utáni vármegyéék szinte kizárólag a törvényszéken működtek. A törvényszék, latin mozaikszóval a *sedria*, korántsem csak bírósági tárgyalást jelentett, hanem mindenféle ügyek eldöntését. Folyamatos működésre nem volt szükség. A *sedriák* kéthetente, egy megyénként megszabott napon ültek össze. A tárgyalási napok is változtak az idők folyamán, de állandóbbak voltak, mint a székhelyek. Abaújban az Anjou-kor első évtizedeiben kedden majd csütörtökön tartották a törvényszéki napokat, ezután azonban a középkor végéig kitarítottak a szerdai nap mellett. Pilis megye némi ingadozás után hétfői napnál állapodott meg. Pest megye – sok más mellett – igazi különlegesség volt: amíg Üllőre nem helyezték székhelyüket, addig különböző, gyakran változó tárgyalási napjaik voltak, akkor azonban ők is kitarítottak egy nap mellett: azaz kéthetente csütörtökön, majd szerdán jöttek össze egyes-bajos dolgaik eldöntésére.

A *sedrián* feltétlenül részt kellett venniük az alispánoknak és a szolgabíráknak. Rajtuk kívül több-

kevesebb más nemes is megjelent, ők azonban nem voltak tisztségviselők. Hivatalnoka továbbra sem volt a megyének, egyáltalán hivatala sem. A legelső megyei jegyzők a XIV. században jelentek meg a *sedriák*on, ők azonban nem voltak az alispánnal és a szolgabírákkal egyenrangúak. Alispán, szolgabíró, jegyző – ennyi volt a XIV–XV. századi „megyei tisztikar” – ahogy azt az évszázadokkal későbbi szóhasználat mondta. Nem voltak állandó alkalmazottak, de nem is volt rájuk szükség. Hóhért csak akkor fogadtak, ha súlyos ítéletet hoztak, megyei börtön nem lévén, porkolábra sem volt szükség. A tárgyalásra váró bűnözőket bezárhatták valamilyen kővár pincéjébe, de sokszor bízták a falusi bírakra vagy éppen a sértett fél rokonaira. Megyei karhatalom nem volt, egy rablóbanda felszámolására ott voltak az ispán nemes és nem nemes familiárisai.

Megyei oklevelet csak kéthetenként, a *sedria* napján lehetett kiállítani és megpecsételni. A pecsételésnek amúgy is szigorú szabályai voltak, volt ahol azt is előírták, hogy csak világosban és nem gyertyafényben szabad ezt elvégezni. Több évszázados tapasztalatok rejtőztek az ilyen szabályok mögött. Nemcsak azt akarták elkerülni, hogy a tisztségviselők az általuk nem jól látott, esetleg csalfa módon kiállított iratra tegyék pecsétjüket – a XV. század végéig jórésztük úgysem tudott írni-olvasni –, hanem azt is, hogy a naplemente beköszöntével szinte törvényszerűen együtt járó borgözös állapotban ne pecsételjenek.

A középkor alig ismerte a székház fogalmát. Egyházi intézményeknek ugyan voltak állandó épületeik, világiaknak azonban alig. A jelentősebb szabad királyi városokban is csak a kései középkorban emeltek városházát, a mezővárosok még a korai korban is a mindenkori bíró házában tartották tanácsüléseiket. Az ország fő bíróságai a bárói, főpapi tisztséget viselő ún. nagybírák visegrádi, majd budai palotáiban tartották tárgyalásaikat. Nem volt ez másként a megyéknél sem. A székhelyeken nem építettek megyeházát, egyáltalán, alig tudunk valamit arról, hogy miféle épületben jöttek össze a megye urai.

A megyéknek nemhogy székházuk, de még pecsétjük, ennek megfelelően címerük sem volt. Az oklevelekre az alispán és a szolgabírák a saját pecsétjeiket nyomták rá. Mi több, a megyei okleveleknek csak egészen kis részét állították ki „a megye nemeseinek közössége” nevében, a *sedriai* ügyek kiállítói az alispán és a szolgabírák voltak. Csak különösen jelentős, valóban az egész megyét érintő levelek keltek a megye nevében: az adó és katonai, a nemességi ügyek. Természetesen nem lehetett minden feladattal két hetet

várni, és nem lehetett mindent a székhelyen elintézni. A királyi udvar bíróságainak parancsára elvégzett vizsgálatokat néha a *sedrián*, de néha a helyszínen ejtették meg. A sürgős katonai parancsokat azonnal kihirdették és végre is hajtották.

Az alispánt az ispánok választották ki, többnyire ki sem kérve a megyebeliek véleményét. Az ispánok akkor váltották le alispánjukat, amikor akarták, kezük abban sem volt megkötve, hogy hány alispánt nevezzenek ki. A szolgabírák választásáról nem sokat tudunk. Megbízatusuk általában egy esztendőre szólt, ezért évente egyszer nagyobb számban jöttek össze a törvényszékre a nemesek, hogy megválasszák kettő vagy négy bírójukat. A többszöri újraválasztás rendszeresen előfordult. A kiválasztás legfőbb szempontja minden bizonnyal az volt, hogy a megye befolyásos családjai képviseltesék magukat.

A vármegye nem rendelkezett önálló jövedelemmel. A tisztségviselők nem kaptak fizetést. A *sedrián* kirótt bírságokból részesedett ugyan az alispán és a szolgabíró, a megyebeliektől fizetést azonban nem kaptak. A jegyzőnek a kiállított oklevelek után meghatározott összeg járt a felektől.

A középkor embere nem ismerte az állami és a megyei hivatali jogkörök szétválasztását. A megye nemcsak ítélkezett, bírói és katonai parancsokat teljesített, hanem más, a királyi udvartól érkező utasításoknak is eleget tett. Gondoskodott a törvények és megyebelieket érintő kiváltságok, pl. vásáradományok kihirdetéséről is. A királyi adók beszédében mindig is részt vettek a megye emberei, hiszen ők ismerték a vidék településeit. A királyi jövedelem bérlői, majd később a kamara kiküldöttjei mellé a megye szolgabíráit adta, akik kiszálltak az adószedésre. Az e munkájukért járó fizetést levonhatták a beszédett adóból.

Zsigmond király uralkodása alatt, 1427-ben találkozunk először a járásokkal. Számuk megegyezett a szolgabírákéval: négy vagy kettő járása volt egy megyének. Járási igazgatásról nem beszélhetünk, a járások – úgy tűnik – csupán adószedési területek voltak. Túlnyomó részüknek még neve sem volt, az adójegyzékek élére egyszerűen annak a szolgabírónak a nevét írták, aki abban a járásban segédkezett az adó behajtásában. A középkorban kialakított járások határai alig változtak, jócskán túléltek a mohácsi csata utáni időszakot.

*

A XV. században mind több változást figyelhetünk meg a megyék életében, e változások új korszakot is jelentettek. Miként két évszázaddal korábban, a folyamatosság most sem szakadt meg, a középkor végi, korai újkorai változások jobban elhúzódtak, mint a XIII. szá-

zadiak. Azok néhány évtized alatt lejátszódtak, ezek majd egy évszázadig eltartottak. Az új irányába ható erők okait ezúttal egyértelműen a rendszer belsejében kell keresnünk. A mohácsi csata után csak az ország egy kis része, a Szerémség került oszmán fennhatóság alá, a hódoltság igazi kezdete, 1541 után már sok tekintetben előttünk állnak az új rendszer elemei. Az oszmán előrenyomulás következtében számos megye megszűnt, több pedig ún. menekült megyeként nem az egykori megye területén, hanem a királyi Magyarországon próbálta fenntartani működésének folyamatosságát. A török háborúk során, miként az egész ország kormányzatát, a megyékét is alárendelték a katonai szempontoknak. Ezek a változások azonban már egy belső változáson keresztül ment megyerendszert érintettek.

A XIII. században új intézmény, az átalakult megyei törvényszék és új tisztségek megjelenése jelezte az átalakulást. Hasonlókkal most is találkozunk. A Jagellókor végén mind több megyében felbukkannak a megyegyűlések (*congregatio generalis*). Nevük ugyanaz volt, mint az egykori közgyűléseké – róluk később még lesz szó – azonban egészen más feladatuk volt. Ezek a gyűlések a megyei törvényszékekből nőttek ki, azokat az alkalmakat jelölték e szóval, amikor fontos, az egész megyét érintő kérdéseket tárgyaltak. A közgyűléseken választották meg a szolgabírákat is. Míg a középkorban a különböző hatáskörök egymás mellett éltek, az újkorban fokozatosan alá-fölrendeltségbe kerültek egymással, hierarchikussá váltak. A közgyűlés nem egyszerűen a megye másik fóruma lett, hanem magasabb rendű lett a *sedriáknál*. Az új tisztség az állandó megyei esküdtek, megint csak latin mozaikszóval a *iurassorok* intézménye volt. Esküdt ülnökök eddig is bíráskodtak a közgyűléseken, most azonban a kéthetenkénti törvényszékeken is megjelentek. A szolgabírákhoz hasonlóan a megye nemesei választották őket. A megyék nagyságától függően számuk 8–10–12 lehetett, de ettől el is térhettek. Ezúttal is királyi akarat, az újkor szellemének megfelelően törvény, mégpedig Hunyadi Mátyás 1485 végén kiadott ún. nagy törvénykönyve hozta őket létre. Az új tisztség mellé új feladatot is rendelt a törvény: a felsőbb bíróságok parancsára végeztek iktatást, vizsgálatot és idézést. Vizsgálatot eddig is végeztek a megyékben, most azonban új jogköröket kapott a megye, olyanokat, amelyeket addig az ún. hiteleshelyek mellé rendelt királyi emberek láttak el. Az újítás nem tetszett a nemeseknek. 1492-ben ugyanúgy törvénnyel szüntették meg a tisztséget, miként azzal is alkották meg. A Jagellókor végén aztán újra, immár végérvényesen megjelentek az állandó esküdtek a *sedriákon*. Az alispánok kiválasztásában némileg megkötötték az ispánok

kezét. Először megint csak Mátyás törvénykönyve, majd egy 1502-es törvény írta elő, hogy az alispán jobb módú és megyebéli nemes legyen.

Megnőtt a járások szerepe. Az addigi adószedési egységekből alsóbb rendű igazgatási egységek váltak, a szolgabírák egyszerű igazgatási ügyekben ezután önállóan is eljártak járásaikban. Míg régen alig néhány irat kelt a megye nemeseinek közössége nevében, most egyre több, ráadásul olyan ügyekben is, ahol régen az alispán és a szolgabírák feltüntetése is elég volt. Mindehhez járult, hogy megjelentek az első megyei pecsétek. II. Ulászló 1498-ban adományozott címert Somogy megyének, de ekkortájt kezdődött Hunyad és Sáros megye önálló címerhasználata is. A megyei pecsétet eleinte csak kevés, a megye egészét illető oklevélre nyomták rá, később azonban mind több kiadványon ez szerepelt. 1550-ben már minden megye számára törvény írta elő, hogy véssenek pecsétet, miként az Somogyban is szokásban van. Szervezett, lassan bürokratikusá váló írásbeli ügyintézés nyomaival is most találkozunk először: a Jagelló-korban kezdték el vezetni az első megyei jegyzőkönyveket.

Új megyei hatáskörök jelentek meg. Az állam magának igényelte az erőszak alkalmazásának kizárólagos jogát, ehhez pedig megfelelő végrehajtó közegre volt szüksége, ezt a megyében találta meg. A hagyományos közgyűlések megszűnésével a bűnözők üldözésének és elítélésének feladata nagyrészt a megyékre hárult. Az 1490-es években átalakították a magyar hadszervezetet, ebben a megyékre jelentős feladat hárult. Megyei kapitányokat választottak a megyei bandérium élére, a zsoldra szánt pénzt a megye maga szedte be, ennek pedig az lett az eredménye, hogy e pénzzel önállóan gazdálkodtak.

A XIII. századi változások az akkori nagy társadalmi átalakulásra vezethetők vissza, a középkor végiek azonban az újkor állam kialakulására. Az egyre elvontabb hatalomként fellépő állam formálta át a középkori megyét. Jellemző módon, törvények sora rendelkezett e korban a megyékről. A XVI. században jött létre az a megye, amely aztán a XIX. században a politikai viták kereszttüzebe került.

*

A középkorban is léteztek olyan intézmények, melyek a megyei hatóságtól függetlenül működtek, de földrajzi kereteiket a megye jelentette. Az Árpád-kori szabad birtokosok súlyos büntetőügyeiben az ispánok ugyanúgy nem ítélték, ahogy birtokügyekben sem. A korabeli jogfelfogás szerint erre csak a királynak volt joga, és azoknak, akiket ő ezzel megbízott. Így jöttek létre a királyi kúria bíróságai, ezeket azonban az ország távoli vidékeiről nehéz volt felkeresni. A preskedők

helyett a XIII. század közepéig királybírák, ún. billogosok járták az országot. Működési területük a vármegyék határait követte, ketten voltak mindegyik megyében, amit egymás közt kettéosztottak. A XIII. században már nem az ispánok mellett bíraskodtak, hanem azok alárendeltségébe kerültek. Az 1222-es aranybulla igen szemléletesen fejezte ki helyzetüket: ekkor már az „ispánok lábainál” mondtak ítéletet.

A XIII. században találkozunk először a közgyűlésekkel. Szokás őket megyegyűlésnek is nevezni, így azonban felcserélhetjük őket az újkor megyegyűlésekkel, amelyekhez semmi közük nem volt. A közgyűlések királyi felhatalmazással tartott bírói gyűlések voltak, amelyeknek két feladatuk volt: a bűnözők elítélése és más perek eldöntése, ez utóbbiak közé értették a birtokügyeket is. A közgyűlések vezetője lehetett megyésispán is, aki saját törvényszékén birtokok kérdésében nem dönthetett, de leggyakrabban egy bárót bíztak meg e feladattal. Az Anjou-korban rendszeresen tartottak közgyűléseket; kettő-öt évenként mindegyik megyére sor került. A közgyűléseket táborszerűen tartották általában nem egy, hanem két megye számára. A közgyűlést alkotó párok többnyire állandóak voltak, pl. Pest megye részére mindig Pilis megyével együtt tartottak közgyűlést. A közgyűlés helye, akárcsak a *sedriáé* is, állandósult. A pestpilis közgyűléseket mindig Pest középkori falai alatt tartották: az Anjou-kor elején Újbécsen (a mai pesti belváros északi részén), később Szentfalván, másként Erzsébetfalván (a mai pesti belváros déli részén). A közgyűléseken részt vettek az alispánok, a szolgabírák is, sőt a gyűlés időtartamára minden megyéből 12–12 esküdtet választottak, akik bírótársként ítélték a közgyűlés vezetője mellett. E rendezvények a XV. században elvesztették jelentőségüket, Mátyás király már említett nagy törvénykönyve végképp eltörölte őket.

A XIII. századi változások nemcsak a társadalmat, hanem a politikát is átalakították. Az utolsó Árpádok uralma alatt tartották az első országgyűléseket. Az országgyűlési követek választása megyénként történt. Kormányzati szerepük a XV. században nőtt meg, ezzel együtt a megyék politikai súlya is megerősödött, mert a követeknek tartaniuk kellett magukat a megyétől kapott utasításokhoz.

*

Bizonyára feltűnt az olvasónak, hogy a megyékről szóló megállapításokban mennyi megszorítás szerepelt, milyen ritkán lehet egyértelmű kijelentést olvasni. Nem véletlen. A megyék igen változatosan működtek. A leg egyszerűbb alapelveken túl szinte minden középkori megye más szokások szerint intézte ügyeit, így aztán szinte mindenre találunk kivételt.

Erdélyben és Szlavóniában nem a király, hanem a vajda, illetve a szlavón bán nevezte ki az ispánokat, Erdélyben csak a vajdák tartottak közgyűléseket. Nemcsak a királyi székhelytől távol eső részeken, hanem az ország közepén is sok különleges jelenséggel találkozunk. E kivételek terén Pest megye járt az élen: e vármegyének a középkorban nem volt ispánja, ennek megfelelően alispánja sem. Ugyanitt kezdetben igen gyakran váltogatták a *sedria* helyét és idejét. A XV. században Pilis megye is követte példáját: ezután e megyét is csak a szolgabírák irányították, nem neveztek ki élére ispánt. Miközben a megyévé nem alakult erdőispánságok sorra elenyésztek, a középkorban Nagy-szigetnek hívott Csepel-sziget megmaradt önálló ispánságnak, ami nem tartozott egyetlen megye fennhatósága alá sem. E sajátosságok egyetlen okra vezethetők vissza: Pest és Pilis megye és a Nagy-sziget a királyi udvar és a főváros közelében feküdt. Az uralkodók itt nem követték távoli vidékek kormányzati módszereit, közvetlenül is beavatkozhattak az udvarukat körülvevő intézmények életébe.

A középkor végi változásoknak volt egy eddig nem említett jellemzője: az egységesítésre való törekvés. Ez azt jelentette, hogy az állam a feleslegesnek ítélt, funkciótlan intézményeket megszüntette. Hunyadi Mátyás uralkodása alatt (1458–1490) felszámolták a Nagy-sziget különállását, és beolvasztották Pest megyébe. A sziget lakóinak életében ez nagy változást nem jelenthetett, hiszen továbbra is a királyi kézben levő uradalom és az élén álló ispán fennhatósága alatt éltek mindennapjaikat. A nagy törvénykönyv kibocsátása körüli években Mátyás király Pest megye élére is alispánt állított. Bizonyára azért nem ispánt – a középkorban a főispán kifejezést nem használták –, mert legalább formálisan meg akarta őrizni a megye régi kiváltságait. Az alispán így is energikusan nyúlt bele a megye életébe: megszilárdította a törvényszék helyét és idejét, rendszeres írásbeliséget vezetett be. A Pest megyei nemesek jogaik csorbításának érezték a nyakukra ültetett alispánt, és

a király halála után megszabadultak tőle, II. Ulászló királynál elérték, hogy törvényben erősítse meg régi kiváltságukat, hogy csak a szolgabírák ítélkezhetnek felettük. A törvénybe bekerültek a pilisiek hasonló jogai is. Cserében azonban a e két megyében fenntartották a Mátyás által felállított, ám 1492-ben a káros újítások közt megszüntetett állandó esküdtek tisztségét.

*

Az ország egész területe sohasem volt megyékre osztva. A székelyek jelentős része mindig is külön igazgatás alatt élte életét. A XII. században beköltöző erdélyi és szepesi szászok a megyétől független, önálló életet éltek saját jogaik szerint, a XIII. században a kunok kaptak hasonló kiváltságokat. A székely, erdélyi szász és kun területeket idővel kisebb egységekre, ún. székekre osztották. A székek működése csak nagyon távolról hasonlított a megyékre, sok mindenben eltért tőlük.

A középkori megye rendkívül ésszerűen és céltudatosan működő intézmény volt, ami mindig alkalmazkodott

a körülményekhez. Korrekcióra, változtatásokra nemcsak a fennebb már emlegetett nagy korszakváltások során találunk példát.

Ha nem tetszett a megye lakóinak az addigi székhely vagy a *sedria* napja, királyi engedéllyel áttetethették más helyre és napra. Kisebb-megyehatár kiigazításokra is sor került. Ha egy nemes úgy érezte, hogy birtoka távol fekszik a megye székhelyétől, királyi engedélyt kérhetett, hogy helyezze át a közelebbi megyébe. A Hunyadi-korban különösen sok áthelyezésre került sor. A változások azonban nem érintették lényegesen a megyehatárokat: sok áthelyezés nem volt tartós, a Jagelló-korban pedig törvény tiltotta meg a helységek másik megyébe történő áttételét.

Akár a változásokat, akár az állandó intézményeket vizsgáljuk, egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a középkori Magyar Királyság kormányzata sohasem alulról építkezett. A megyéket a királyi hatalom hozta létre, és működésüket is az szabályozta.

Somogy megye címere

HORVÁTH ATTILA

Áttekintés megyerendszerünkről

„Minden nemzet alkotmánya amnyit ér,
amennyit közigazgatása abból megvalósítani bír.”

Concha Győző: Közigazgatástan
(Bp., 1905. Előszó)

Középszintű közigazgatás: vármegye

Néhány várost – vagy törpeállamot leszámítva – egyetlen állam sem tud területi közigazgatás nélkül megfelelően működni. Ezért a területi igazgatásnak két formája alakult ki a történelem során: az általános hatáskörű területi igazgatás, a másik a szakigazgatás. A szakigazgatási szervek egy-egy cél érdekében tevékenykednek országos vagy területi szinten (egészségügy, oktatás, rendészet, adó, pénzügy stb.). A területi szerveződésközponti, közép- és helyi szintekre tagozódik.

A középkor folyamán mindegyik európai országban kialakult a középszintű közigazgatás. Ezek közül a legismertebbek:

1. A Frank Birodalom megyéi: a Nagy Károly által szervezett Frank Birodalom felszámolta a régi törzsi-nemzeti szervezeteit és továbbfejlesztette a comitatus-rendszert, amelyek élére az udvari iskolában tanult comeseket vagy grafiókat nevezett ki. A határterületen örgrófságokat állítottak fel.¹

2. Az angol county (grófság, megye) viszont hosszabb és inkább szerves fejlődés eredményeként alakult ki.²

A magyar vármegye területe nagyjából megfelelt annak a típusnak, amely a nagyobb nyugati államokban hasonló területi egységként kialakult: pl. az angol grófság (1600km²), a szász kerület (3750 km²), a badeni kerület

(3770 km²), az olasz megye (4180 km²). A magyar vármegye Trianon előtti átlagos területi nagysága 4320 km².

A területi tagozódást egyrészlől az igazgatási racionalitás, (emiatt még autoriter államokban is működtettek ilyeneket), másrészlől az alkotmányos garanciák érdekében szervezték: nem lehet minden ügyet központból intézni. Szerencsésebb, hogyha a döntés mindig ott születik, ahol az információk is rendelkezésre állnak. A községeknek joguk van – természetesen az állam egységének megkérdőjelezése nélkül – saját ügyükben dönteni. Az autonómia, az önkormányzat azt jelenti, hogy közvetlenül választják a tisztségviselőket. A községek gazdasági, pénzügyi önállósággal rendelkeznek, Magyarországon pedig az 1869. évi IV. tc. előtti korszakban még igazságszolgáltatási jogkörrel is fel voltak ruházva.³ A társadalom tagjai nemcsak hogy részt vehetnek a közügyek intézésében, hanem ezt a közfunkciót a központi kormányzattal szemben bizonyos önállósággal, végérvényesen is végzik.

A királyi vármegye kialakulása

A rendelkezésre álló adatok teljes egyértelműséggel azt igazolják, hogy Magyarországon a vármegye-rendszer Szent István korában alakult ki. Szent Gellért nagyobb legendájából⁴ értesülhetünk arról, hogy Szent István, miután legyőzte a nagy hatalmú Ajtony vezért, úgy rendelkezett, hogy győztes hadvezére, Csanád legyen a megye ispánja, azt róla nevezzék el Csanád megyének, és a Maros menti város, Marosvár is Csanád nevét viselje ezután. Ugyancsak ekkor intézkedett első szent királyunk arról, hogy a szerzetességből előhívott Gellért legyen az itt létesítendő egyházmegye püspöke.⁵ Ebből az is kiderül, hogy milyen szorosan összekapcsolódott a világi és az egyházi szervezés, hiszen az uralkodó szinte azonos időben állította fel a csanádi püspökséget.⁶

Csanád apját Dobokának hívták. Mivel Észak-Erdélyben egy megye viselte a Doboka nevet, kézenfekvő, hogy Csanád apjáról (Szent István rokonáról) kaphatta a nevét. Az időpont is erre utal, hiszen pont egy emberöltővel korábban, 1003-ban győzték le az erdélyi Gyulát.

Az 1001-re keltezett (de valószínűleg 1002-ből való) pannonhalmi alapítólevelél egyik – vitatott hitelű⁷ – része Szent István nevében elmondja, hogy „... egy bizonyos Somogy nevű megye el akart űzni az atyai székéből... Pázmány, Hont, Orci vezérek és Domokos érsek úr jelenlétében fogadalmat tettem Szent Mártonnak.”⁸ Mivel az oklevél készítői 1001-ből vagy 1002-ből emlékeznek vissza a 997-ben történt eseményekre, ezért a Koppány vezérsége alá tartozott területet már Somogy megyének

1 Egyetemes állam- és jogtörténet. Ókor-feudális kor. Szerkesztette: Rácz Lajos. Bp. é. n. 108.

2 Répási Máttyás: Külföldi közigazgatási és önkormányzati szervezetek. Bp. 1927. 2. 2.

3 Meznerics Iván: A megyei büntető igazságszolgáltatás a XVI–XIX. században. Bp. 1922. Torday Lajos: A megyei polgári peres eljárás a XVI. században Bp. 1933.

4 Árpád-kori legendák és intelmek. Érszegi Géza bevezetőjével és jegyzeteivel. Bp. 1983. 74.

5 Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. Bp. 1886–1897. I–II. k.

6 Terjedelmi korlátok miatt nem térek ki Szent István egyházszervezésére, csak arra hívnám fel a figyelmet, hogy általában egy egyházmegyén belül több vármegyét szerveztek, és az esperességek egy-egy vármegyének feleltek meg.

7 Szentpétery Imre: Szent István király oklevelei. In: Szent István Emlékkönyv, Bp., 1938. I. 337.

8 Magyar középkor. Az államalapítástól Mohácsig (Forrásgyűjtemény). Szerkesztette: Nagy Gábor. Bp. 1995.

nevezik, melyet a lázadás leverése után szervezhettek meg. Ennek megfelelően az egyik legrégebbi megye lehetett. Itt Szent István viszont nem egy győztes hadvezér vagy az első ispán nevét adta a megyének, hanem Somogy várát, amelynek elnevezése a som növényéből eredeztethető.⁹ A Koppány ellen hadba vonult Hont vezér nevét nem győzelmének színtere, hanem egy felvidéki vármegye és vár (Hont) őrizte meg.¹⁰

Szent István nővéreinek a lengyel Vitéz Boleszlóval kötött házasságából származó fiát, aki egy ideig lengyel fejedelem is lett, Veszprémnek nevezték. Veszprém megye 1009-ben pedig már létezett.¹¹

A Szent István által szervezett megyékhez tartozik minden valószínűség szerint még Nyitra és Szolnok is. Utóbbinak névadója az a Szolnok lehetett, aki 1046-ban a megye első ispánja volt, és a pogánylázadaskor keresztény hitéért életét áldozta.¹² Nincsenek konkrét forrásaink, de szinte biztosan állítható, hogy ahol Szent István egyházmegyét szervezett, ott királyi vármegyéknek is kellett alakulniuk. Nyilvánvaló, hogy nem maradhatott vármegyei szervezet nélkül Esztergom vidéke, hiszen királyi székhely volt, és 1001-ben itt alapították az érsekséget.

A Dunántúl már akkoriban is a legsűrűbben lakott és a legtehetősebb vidéke volt Magyarországnak, ezért alakulhatott ki a leginkább tagolt és szervezett vármegyerendszer olyannyira, hogy a XI. században kialakított megyehatárok évszázadokig változatlanul maradtak. Keleten és északon viszont a vármegyék kezdetben jóval nagyobb területtel rendelkeztek, mint a későbbiekben. Pl. Csanád megyéből utóbb öt (Csanád, Arad, Temes, Keve, Krassó), Dobokából négy (Doboka, Szatmár, Szolnok, Kolozs), Fehérből is négy (Fehér, Torda, Küküllő, Hunyad), Újvárból három (Abaúj, Heves, Sáros),

Hontból szintén három (Hont, Zólyom, Liptó) megye alakult. Nyitra megyéből pedig Trencsén szakadt ki.

A történészek sokat vitatkoztak a Szent István kori vármegyék eredetéről. A XIX. században többen is állították, hogy a megyét a Kárpát-medencébe beköltöző őseink hozták magukkal. Ennek azonban ellentmond, hogy a honfoglaláskor nem volt szükség ilyenfajta területi szerveződésre, másrésztől nem található olyan források, amelyek ezt az

állítást hitelt érdemlően bizonyítanák. Az azonban kétségtelen, hogy a folyókat nem használták természetes határként, hiszen az számukra nem elválasztó, hanem éppen ellenkezőleg, összekötő kapocs volt.¹³

A két világháború között felerősödött a frank–germán minta átvételének elmélete. Nagy Károly halála után (814) azonban a frank grófságmodell átalakult. Szent István

tehát egy kétszáz évvel korábbi megoldást nem vehetett át. A korabeli német közigazgatást nem alkalmazhatta közvetlenül, hiszen nem akart magán vagy hűbéres grófságokat szervezni, ezzel is gyengítve a hatalmát.

1945 után történészeink „megszállottan” kezdték kutatni a vármegye szláv vonatkozásait. A megye és az ispán kétségtelenül szláv eredetű szó, de a vár, várjobbágy, várnép, hadnagy, ör, lövő, gypű stb. még a honfoglaláskor előtti szavaink.

A fentieket összegezve leginkább az az álláspont tűnik valószínűnek, amely elismeri egyes külföldi minták átvételét, de egyúttal hangsúlyozza a magyar hagyományok továbbélését is, hiszen Szent István figyelembe vette a megyék kialakításánál a nemzetségek szállásterületét, és egy erős központosított államot hozott létre. Ugyanígy hasznosította a meglévő földvárakat is, ide rendelte az ispánjait, akik ebből a központból kiindulva szervezték meg a király helyi közigazgatását, irányítva a királyi birtokokat és közigazgatási jogi hatóságként az egyházi, illetve magánbirtokokat. A királyi vármegye központjából kiinduló szervezés miatt lettek ilyen tagoltak, szabálytalan formájúak a megyehatárok, melyeket a helyi földrajzi adottságok (hegyek, folyók stb.) is befolyásoltak. A méretükre jellemző, hogy lovon egy nap alatt be lehetett járni egy megyét, és az emberi emlékezet rögzí-

A tolnai megyeháza, 1833 (Tringli István felvétele)

9 Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp. 1988. 255.

10 Bakács István: Hont vármegye Mohács előtt. Bp. 1971.

11 Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon Bp. 1988. 240.

12 Selmeczi László: Szolnok város története a honfoglalástól 1526-ig. In: Szolnok város története, Szolnok, 1975. 25.

13 Történelmi világtatlasz. Szerkesztette: Ajtay Ágnes et. al. Bp. 1991. 109.

teni tudta a legfontosabb topográfiai adatokat. (Hasonló elv alapján alakultak meg később a járások.) Nem véletlen, hogy a „váras” helyen jöttek létre Magyarországon az első városok. A név is innen származik.

Szent István az ispán (comes) alá rendelte a környék szabadjait és szolgáit. Ezzel kialakulhatott a megye hadszervezete és az őket élelmiszerral ellátó földművesek rétege is. Az ispánt az uralkodó teljhatalommal ruházta fel, és a korabeli szokásoknak megfelelően a megye jövedelmének egyharmadát megtarthatta magának. Egy kézben összpontosult a katonai, közigazgatási, pénzügyi, adóbeajtási és bírói hatalom is. Emellett az ispán gondoskodott a királyi birtokok okszerű gazdálkodásáról is. Feltétlen felelősséggel tartozott a királynak, aki őt bármikor leválthatta. Bizalmi állásnak számított, hiszen sok esetben uralkodóváltás után az ispánok jelentős részét lecserélték.¹⁴

A megyerendszer kialakítása együtt járt az intézményesített határvédelem kiépítésével, amelyet az ún. határvármegyék támogattak leginkább.¹⁵

A királyi vármegyrendszer kiépítése tehát nemcsak a központi hatalmat erősítette, de egyúttal stabilizálta az államhatárokat is. Mindenki számára nyilvánvalóvá válhatott, hogy hol húzódtak a Magyar Királyság határai. Ez akkoriban különösen a tőlünk délre és keletre található országok, tartományok esetében nem volt ilyen egyértelmű. (Elég csak egy pillantást vetnünk a szomszédos országok történelmi atlaszaira!) Az ország területe annyira magától értetődőnek számított, hogy a későbbi (Szent László korától kezdődő) hódítások során megszerzett területeken nem törekedtek a magyar vármegyrendszer intézményesítésére.¹⁶

Szent László és Könyves Kálmán idején megnőtt a megyék száma, és egyúttal stabilizálódott is a közigazgatásuk. Míg a mogyoródi csatában (1074) Salamon király és a hercegek: Géza, László oldalán 45 megyei dandár harcolt, addig Könyves Kálmán idején már 70 vármegye hadai sorakoztak fel a király oldalán. Ez a szám már Trianonig nem is változott.

A nemesi vármegye kialakulása

A XIII. századi gazdasági-társadalmi átalakulással kezdődött a nemesi vármegye kialakítása, amely aztán több évszázados fejlődés eredményeként érte el a végső formáját. A nagyarányú birtokadományozások révén a várispánság elvesztette létalapját, a különböző jogállású szabadok pedig igyekeztek kikerülni az ispán joghatósága alól. (A bekövetkezett változások révén kialakult zűrzavaros helyzet következményeit a tatárjárás katonai kudarcra tette mindenki számára nyilvánvalóvá.) Ezért a szerviensek mozgalma és a királyi hatalom érdekei egyaránt szerepet játszottak abban, hogy a kialakuló nemesi rend önálló önkormányzatot hozzon létre, ami egyébként is a korabeli európai rendi jog jellegzetességének számított. Az 1232-es kehidai oklevél már világosan jelezte, hogy a köznemesség elsősorban önvédelmi és igazságszolgáltatási szerepet kívánt a vármegye és önmaga számára. A Zala folyó mellett lakó királyi szerviensek ítéletlevele ennek megfelelően az alábbiakat tartalmazta: „Közönségteknek értésére akarjuk juttatni, hogy mivel a mi vidékünkön a rossz indulatú emberek gonoszságuktól vezérelve sok rosszat, jögtalanságot, kárt és sérelmes dolgokat cselekedének, s többen a jelentékenyebbek közül méltánytalanul elnyomatának, akik a bírák messzesége és sok más akadály miatt a maguk igazságát semmiképp sem kereshették: urunk királyunktól mély alázattal azt kértük, hogy adna nekünk szabadságot, hogy bíraskodhassunk s az elnyomottaknak és végtelen sérelmet szenvedőknek igazságot szolgáltatathassunk mindazok ellen, akiknek részéről méltánytalanságot szenvednek.”¹⁷

A tatárjárás után már egyre több megye választhatott magának bírákat, és ezzel kezdetét vette a később tipikussá váló szolgabírói¹⁸ tisztség kialakulása. A megyei nemesi önkormányzat tehát az igazságszolgáltatás terén alakult ki először, majd fokozatosan teret kapott a törvényhozásban és a közigazgatásban is.

A nemesi vármegye feladata és hatásköre

A nemesi vármegye alig vett át valamit a királyi vármegyéből. Csak a terület és a királyi hatalmat képviselő ispán maradt meg. A várispáni tisztikar helyett saját önkormányzati közigazgatást építettek ki az alispánnal, négy szolgabíróval és a többi tisztviselővel. (Lásd: 1295. évi V. tc.)

A Nagy Lajos uralkodása idején stabilizálódó nemesi vármegye jogköre kibővült,¹⁹ hatalma megsokszorozódott. Addig a királyi vármegye bírósága csak kisebb ügyekben bíraskodhatott, mert az igazán jelentősek, mint pl. a birtokfoglalások, hatalmaskodások, gyújtó-

14 Györffy György: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől a vármegyéig, a törzstől az országig. In: Századok, 1958.

15 Zsoldos Attila: Confinium és marchia. (Az Árpád-kori határvédelem néhány intézményéről. In: Századok, 2000. 105.) Kristó Gyula – Makk Ferenc – Szegfű László: Szempontok és adatok a korai magyar határvédelem kérdéséhez. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1973. 640.

16 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza. Bp. 1987. I–III.

17 Olvasókönyv Zala megye történetéhez. Zalaegerszeg, 1961. 7.

18 A szolgabírói elnevezés annak az időszaknak az emlékét őrzi, amikor a nemeseket még szervienseknek, vagyis a „király szolgálójának” nevezték. A latin elnevezés: a judices nobilium viszont már a nemesek bíráiként adta vissza a szolgabírói terminust.

19 Gábor Gyula: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. Bp. 1908. 95.

gatások és egyéb gonosztevők elítélése a király, de a gyakorlatban leginkább a nádor feladata volt. Mátyás a főurakat is a megye igazságszolgáltatása alá vonta. A vármegye hatósága így jogot nyert arra, hogy a gonosztevőket a nagybirtok területén is üldözhesse, elfoghassák, és ha a főúr ellenállt, akkor akár egész vagyonát is zár alá helyezhesse és elkobozhassák. A megyei hatóság tekintélyét kívánta növelni az a rendelkezés is, amely a hűtlenségért járó büntetéssel fenyegette a megyei tiszttal szembeni engedetleneket, a megyei ítélettel szembenállókat.

A török hódoltság korában (az 1526. évi mohácsi csata és az 1718-ban megkötött pozsaveráci béke közötti időszakban) a magyar állam elvesztette nemzeti királyságát, fővárosát, és két világhatalom versenyzett egymással azért, hogy Magyarország teljes egészében az egyiké vagy a másiké legyen. Az egymással szövetséges nemesi vármegyék azonban a régi egységes magyar államnak szinte minden funkcióját átvették. A honvédelemmel kapcsolatos feladatok egész sorát látták el: várépítés, közmunka, fuvarozás, végvárak ellátása stb. Háborúba bocsátkoztak, közvetítők útján béketárgyalásokon vettek részt. Az igazságszolgáltatás központi szervei a közlekedés bizonytalanságai miatt nehezen voltak elérhetőek. A közbiztonságot is helyi szinten kellett megszervezni. A vármegyei köznemesség a Szent Korona Tanra hivatkozva őrizte a Mátyás kori magyar birodalom emlékét és eszméjét.

Míg más országokban a jogászok külön kasztot képeztek, addig Magyarországon a nemesség vált jogásszá. (A nem nemesek számára is a jogi diploma megszerzése teremtette meg az esélyt a nemesi cím megszerzésére.) A pesti egyetem vagy a pozsonyi, győri, egri, debreceni, eperjesi és sárospataki jogakadémia készítette fel őket a vármegyei hivatalok betöltésére és mindenfajta közéleti szereplésre: a vármegyei közgyűlésekben a helyi politikai ügyek intézésére, a rendi országgyűlésen viszont az országos politikában való részvételre. A költők és az írók tudósításaiból is tudjuk, hogy amíg sok más országban a törvénykönyveknek és a jogrendszernek a legtöbb állampolgár még a nevét sem ismerte, addig a magyar nemes asztalán a *Biblia* mellett a *Corpus Juris Hungarici* és Werbőczy István *Hármaskönyve* egyaránt megtalálható volt. A magyar nemesnek Mohács után nemcsak a csataterén, de a zöld asztal mellett is helyt kellett állnia.²⁰ A

XVIII–XIX. században a magyar nemesek és honorációrok már tanári, orvosi, mérnöki stb. diplomákat is szereztek, így 1846-ra a korabeli statisztikák szerint nagyjából ötvenezere nőtt a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma. Ebbe nem számítottuk bele a különböző felekezetek papjainak, lelkészeinek számát.²¹

A török hódoltság megszűntével, a békés újjáépítés korakában még tovább erősödött a nemesi vármegye igazgatása és a köznemesség öntudata. Véglegesen kialakult a vármegye szervezete, tisztségviselőinek feladata és hatásköre. Az 1723. évi LXXV. tc. kötelezővé tette a megyeházák felépítését, ez stabilizálta a megyeszékhelyet és az adminisztráció szervezetét. Megnőtt az írásbeliség is. Ekkor váltak jelentőssé a járások, sőt a könnyebb közigazgatás érdekében még azokat is kerületekre, (szakaszokra, circulusokra) osztották. A járást a főszolgabíró irányította, míg a kerületeket az alszolgabírák.

A XVIII. század második felére már elhalványult a protestáns–katolikus ellentét, és a magyar nemesség felekezetre tekintet nélkül küzd a jogaiért. Egyre tudatosabban és taktikusabban alkalmazták a vis inertiae intézményét, amelyet az Aranybullából és az 1545. évi XXXIII. tc.-ből eredeztettek és szokásjogi úton kiterjesztettek. Emellett arra hivatkoztak, hogy az 1687. évi IV. tc. csak az aktív, fegyveres ellenállás jogát törölte el, a megyék továbbra is gyakorolhatták a törvénytelen rendeletekkel szembeni félretételi jogukat.²² Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a megyék az alkotmányellenes rendeletet, anélkül, hogy annak végrehajtását kifejezetten megtagadták volna, egyszerűen nem fogantatosították, hanem „ad acta” tették, vagy különböző ürügyekre hivatkozva húzták-halasztották az utasítások teljesítését. Az is előfordult, hogy a vármegye vezetése feliratban emlékeztette a központi kormányzatot a rendelet alkotmányellenes voltára. Ilyen passzív ellenállásra az első alkalommal még kezdetleges formában I. Lipót abszolutisztikus törekvései idején került sor, de II. József uralkodása idején és végül az 1822–23. évi nemesi ellenállás során már teljes tudatossággal gyakorolták.²³ Bars vármegyében pl. amikor a királyi biztos megérkezett, lemondott az egész tiszttal, és nem volt, aki engedelmessé válna. Kiürült a megyeháza. Ilyesmire egyébként leginkább a törvénytelenül kivetett adók esetében került sor.

A bécsi kormányzatnak ilyenkor egyszerre 52 testülettel kellett volna felvennie a harcot. Ez az „52 piciny királyság” (Széchenyi István találó szavai) levelezésben állt egymással, programjaikat egymáshoz igazították, sőt a „vezérvármegye”, Pest vármegye szerepe is meghatározónak bizonyult. Ezért is reagált olyan agresszívan a kamarilla, amikor Kossuth Lajos a megyék politi-

20 Hankiss János: A magyar Gényusz. Pomáz, 2009. 64.

21 Magyarország története, 1790–1848. Bp. 1981. I. 473.

22 Stipta István: Törekvések a vármegyék polgári átalakítására. Tervezetek, javaslatok, törvények. Bp. 1995. 8.

23 Kérészy Zoltán: A vármegyék szereplése a magyar politikai élet terén. 1526–1848. Debrecen, 1896. 33.

kai fellépéseinek egységesítése érdekében szerkeszteni kezdte az ún. Törvényhatósági Tudósításokat.

A nemesi vármegyének erről az alkotmányt védő szerepéről emlékezett meg Deák Ferenc 1835. június 16-i híres országgyűlési beszédében: Szerinte a magyar vármegye olyan kincs, amellyel Európa legszabadabb nemzetei sem dicsekedhetnek. Ezen municipiumok „állnak őrt dönthetetlen morális erővel alkotmányunkért, innen forrasznak... a nemzet jogai.” Hazánkban megyei követek között alakult ki az „egyesülési és sajtószabadság”.²⁴

Még Mocsári Lajos, aki egyébként kritikai észrevételeket tett a megyével szemben, is így írt a nemesi vármegye hivatásáról: a megyei önkormányzat legfontosabb szerepe, „hogy a haza eszméjét ébren tartja a lelkekben”, „a megyei intézmény volt azon eszköz, melyekkel a nemzet magát föntartotta”, „Gyám, s ügyvéde volt a parasztnak, a földesura ellen. Védője volt a szegény nemesnek is a nagy urak ellen”. A nemesség utánpótlása az értelmiségből történt, „...mert a nemességhez tartozott majdnem az egész értelmiség, mihelyt kiemelkedett valaki a tömegből, mindjárt megnevesítették.” A vármegyei feladatok ellátásához „nem kellett sok egyén, mert az összes közigazgatási- és igazságszolgáltatási teendőket igen kis számú személyzet végezte, de a tisztikar többnyire magában foglalta az összes megyei értelmiségnek a quintessenciáját.”²⁵

A korabeli nemesi karrier is (lásd: pl. Deák Ferenc, Kossuth Lajos stb.) a nemesi vármegyékben kezdődött. Itt szerepeltek először a vármegyei közgyűlésen, töltöttek be hivatalt, lettek táblabírák, szolgabírák, alispánok, stb. Majd a legkiválóbbakat megválasztották országgyűlési követnek, így bekapcsolódhattak az országos politikába is. A vármegyei közéletben megszervezett gyakorlat jó muníciónak bizonyult a diétán is, ezért is nevezte az 1848. évi XIV. tc. a nemesi vármegyét az „alkotmányosság védőbástyájának”.

Különösen a szabadságharc leverése után, amikor a bécsi kormányzat erőszakkal felszámolta a vármegyei autonómiát, és „Bach-huszárokat” küldött a magyar közigazgatásba, tekintettek vissza nosztalgiával a nemesi vármegyékre. Ezt a közvélekedést jól mutatja be Jókai Mór *A régi jó táblabírák* című regényének egy részlete:

„Ó, az valóban sajtós világ volt. Még akkor a gondviselésnek nem volt olyan közvetlen érintkezése az emberi ügyekkel, sok volt rábízva a magánosokra, egy jó szív, egy bölcs fő, egy erős kéz sokat ért akkor a világban.

Ha közbíró, ha isten csapásai látogatták az országot, folyók kiáradtak, mostoha évjárás volt, jégeső,

24 Deák Ferenc beszédei. Összegyűjtötte: Kónyi Manó. Bp. 1903. I. 163.

25 Mocsári Lajos: A régi magyar nemes. Bp. 1889. 146, 153, 157, 161, 163, 164.

26 Jókai Mór: A régi jó táblabírák. Bp. 1961. 6.

tűzvész, ragály rémité a népet, kiknek szívét szólítja fel a könyörület áldozatokra? Kikhez fordult a közfélelem vigasztalásért?

A régi jó táblabírákhoz.

Ha ércakarattal, törhetetlen lélekkel kellett küzdeni e rokontalan nép nemzeti lételért, ki pazarlá erejét a tetek legfáradtságosabb meztején? A régi jó táblabírák.

Bölcsességgel – kevés pénzzel –, sok becsülettel ki igazgatta a közügyeket, ki ügyelt az igazság szentségére, ki torolta meg a magánsérelmeket?

A régi jó táblabírók.

Ki őrizte meg a nép szűz erkölceit, mívelődési hajlamát, szent honszeretetét? Ki járt legelőll vallás, tudományok, erények utain?

A jó öreg táblabírák.

És végre kik voltak azok, kiknek köszönheti a magyar, hogy nyolcszáz évi viszontagsága alatt el nem olvadt, mint a völgybe gördült hófuvatag, hanem midőn főurai elhagyták, köznépe elfogyott, vagy mit sem számlált, a nemzet mégis megélt, felvirult, megerősödött?

Mind, mind ezek a kitréfált, kievezett, elpusztult, örök nyugalomra tett ódon táblabírák.

A táblabíró volt az ország közigazgatása, közigazgatás, mérnöke, vízsabályozója, törvényhozója, bírása, ügyvéde, orvosa, költője, tudosa, könyvmegvevője.

Most mindezekre külön ember születik, a jó régi táblabírák az emlékezetből is elmúltak már.

Adaiummá, gúnyos példaszóvá vált a táblabíró elnevezés. Így nevezi a közvélemény azokat, kiket ki akar gúnyolni, s tréfás adomákban örökíti fogalmukat.”²⁶

A nemesi vármegye közgyűlését (amelyben minden nemes részt vehetett, felszólalhatott, aktív és passzív szavazati joggal rendelkezett) megillették a politikai jogok: országos, sőt nemzetközi kérdések tárgyalása, kérelmének, tiltakozásának a királyhoz, központi kormányzathoz országgyűlésen való felterjesztése, a vis inertiae, az országgyűlési követek megválasztása, utasítással való ellátása és visszahívása, ha azt nem tartották be.

Belső közigazgatás szervezésének a joga: az országos adók behajtása, személyekre való lebontása, helyi adók kivetése, katonaaállítás, újoncozás, a katonaság ellátása, elszállásolása. Belső közigazgatási egységek (járások, kerületek, székhely stb.) kialakítása.

Rendészeti hatáskörök: rendvédelem, útépités, karbantartás, tűzvédelem stb. jobbágyigazgatás. Nemesek gyámja, árvák védelmezése.

Tisztviselők választása: fokozatosan elérték, hogy az alispánt válasszák, de a többi tisztviselőt kezdetől fogva választották

Statutumalkotás: a vármegyék kötelező érvényű helyi normákat alkothattak, a törvények által nem szabályozott

helyi ügyekben ezek a statutumok – ahogy Eötvös József írta – királyi jóváhagyás nélkül is hatályba léphettek.²⁷

Bíraskodási jog: a vármegye közgyűlése választotta a bírákat és határozta meg a bíróság szerepét, ügyrendjét. A megye területén előforduló polgári és büntető ügyeket bírálták el első, illetve másodfokon. (pl. az úriszéktől felbbezett ügyeket). Az 1723. évi LXXIII. tc. 2. §-a alapján halálos ítéletet is kiszabhattak.

A polgári korszak vármegyéje

Az 1848. évi áprilisi törvények népképviselési alapon kezdték átszervezni a vármegyét. Megfosztották a megyét a követküldési jogtól (ezután választókerületekben szavaztak) és egyúttal a követutasítási jogtól is. Így az országgyűlési képviselők már nem a vármegyét, hanem a nemzetet képviselték. A vármegyék részletesebb szabályozására azonban idő hiányában nem kerülhetett sor.

A neoabszolutizmus korszakában megszüntették a megyei önkormányzatokat, és hivatalos nyelvvé a németet tették. Ekkor alakult ki a sokat kárhozott bürokrácia is.

Az Októberi Diploma (1860. október 20.) kompromisszumos megoldásként némi engedményeket tett a korábbi önkényuralomhoz képest, így visszaállították a régi megyéket is.

A kiegyezés után már a jogállamiságnak megfelelően, a központi felelős kormánnyal összeegyeztetve kellett

megreformálni a vármegyét. Az 1869. évi IV. tc-vel elválasztották a közigazgatást a bíraskodástól. Megszüntették a megyéktől eltérő önkormányzatokat (5 székelyszék, egy magyar és székely vidék, 5 magyar kerület és királyi föld, mely utóbbi 9 szász székre és 7 vidékre oszlott) és egységes megyei közigazgatást vezettek be. Egyúttal racionalizálták a megyék területeit, megszüntették az enklávékat, a túlzottan tagolt határokat, ahol kellett, áthelyezték a megyeszékhelyt is. Ez utóbbira különösen a vasúti közlekedés kialakítása miatt volt szükség.

A trianoni békeszerződés harmadára csökkentett az ország területét, így csak 12 vármegye maradt épségben. 28-at teljesen elcsatoltak, 23 vármegyét pedig megcsonkítottak. Ezért a csonka megyékből 8-at meghagytak, a többi 15 közül 12-ből 5 közigazgatásilag egyesített vármegyét alkottak, 3 vármegye maradték területét pedig az épségben maradt megyékhez csatolták. (1923. évi XXXV. tc.) Így maradt meg Magyarországnak 25 vármegyéje.²⁸

27 Eötvös József: Reform. Lipcse, 1846. 48. Werbőczy István: Hármaskönyv, III. Rész 3. cikk. Egy példa a sok közül: Moson vármegye 1668. szeptember 18-i statutuma: „A káromkodók, akik az erdőgh adta, erdőgh teremtette, erdőgh lelke kifejezésekkel istent jogos haragra és büntetésre ingerelték, azokat elegendő bizonyítékkal, a hatóság először négy forintra bírságolja, akiket pedig ismételen előállítottak, bebörtönöztessenek és méltó büntetésben részesüljenek.” Lásd: Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Bp. 1902. V/1 172.

28 Magyar alkotmánytörténet. Szerkesztette: Mezey Barna, Bp. 1995. 318.

FÜGGELÉK

Magyarország vármegyéi Szent István korában

Arad, Bars, Baranya, Bács, Békés, Bihar, Bodrog, Bolgyán, Borsod, Borsova, Csanád, Csongrád, Doboka, Erdélyi Fehérvár, Esztergom, Fejér, Gömör, Győr, Hont, Karakó, Keve, Kolon, Kolozs, Komárom, Krassó, Küküllő, Moson, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Somogy, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Szolnok, Temes, Tolna, Torda, Trencsén, Ungvár, Újvár, Valkó, Vasvár, Veszprém, Visegrád, Zaránd, Zemplén.

Magyarország vármegyéi a XV. században

Abaúj, Arad, Árva, Baranya, Bars, Bács, Belső-Szolnok, Bereg, Békés, Bihar, Bodrog, Borsod, Csanád, Csongrád, Doboka, Esztergom, Fehér, Fejér, Gömör, Győr, Heves, Hont, Hunyad, Keve, Kis-Hont, Kolozs, Komárom, Közép-Szolnok, Krassó, Kraszna, Küküllő, Külső-Szolnok, Liptó, Máramaros, Moson, Nógrád, Nyitra, Pest, Pilis (1492-ben Pest megyével egyesítve) Pozsega, Pozsony, Sáros, Somogy, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Szepes, Szerém, Temes, Tolna, Torontál, Trencsén, Turóc, Ugocsa, Ung, Valkó, Vas, Verőce, Veszprém, Zala, Zaránd, Zemplén, Zólyom.

Magyarország és Erdély vármegyéi a XVIII. sz. közepén

Abaúj, Alsó-Fehér, Arad, Árva, Bács, Baranya, Bars, Békés, Belső-Szolnok, Bereg, Bihar, Bodrog, Borsod, Csanád, Csongrád, Doboka, Esztergom, Fehér, Felső-Fehér (1744-től) Gömör, Győr, Heves, Hont, Hunyad, Kolozs, Komárom, Kővár vidéke, Közép-Szolnok, Krassó

(1779-től) Kraszna, Küküllő, Külső-Szolnok, Liptó, Máramaros, Moson, Nógrád, Nyitra, Pest–Pilis–Solt, Pozsony, Sáros, Somogy, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Szepes, Temes (1779-től) Tolna, Torda, Torna, Torontál (1779-től) Trencsén, Turóc, Ugocsa, Ung, Vas, Veszprém, Zala, Zaránd, Zemplén, Zólyom.

Magyarország vármegyéi 1886-ban

Abaúj–Torna, Alsó-Fehér, Arad, Árva, Bács–Bodrog, Baranya, Bars, Bereg, Beszterce–Naszód, Békés, Bihar, Borsod, Brassó, Csanád, Csík, Csongrád, Esztergom, Fehér, Fogaras, Gömör–Kis-Hont, Győr, Hajdú, Háromszék, Heves, Hont, Hunyad, Jász–Nagykun–Szolnok, Kis-Küküllő, Kolozs, Komárom, Krassó–Szörény, Liptó, Máramaros, Maros–Torda, Moson, Nagy-Küküllő, Nógrád, Nyitra, Pest–Pilis–Solt–Kiskun, Pozsony, Sáros, Somogy, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Szeben, Szepes, Szilágy, Szolnok–Doboka, Temes Tolna, Torda–Aranyos, Torontál, Trencsén, Turóc, Udvarhely, Ugocsa, Ung, Vas, Veszprém, Zala, Zemplén, Zólyom.

Magyarország vármegyéi 1923–1938 között

Abaúj–Torna, Bács–Bodrog, Baranya, Békés, Bihar, Borsod–Gömör és Kishont, Csanád–Arad–Torontál, Csongrád, Fejér, Győr–Moson–Pozsony, Hajdú, Heves, Jász–Nagykun–Szolnok, Komárom–Esztergom, Nógrád–Hont, Pest–Pilis–Solt–Kiskun, Somogy, Sopron, Szabolcs–Ung, Szatmár–Ugocsa–Bereg, Tolna, Vas, Veszprém, Zala.

Adonyi Sztancs János (1958, Nyíradony) költő, író, újságíró, közgazdász. Zsurnalistaként végigjárta a szakma minden grádicsát, legutóbb a Szabad Föld hetilap főmunkatársa volt.

Jelenleg a magyar főnemesekről szóló könyvsorozatának harmadik, befejező kötetén dolgozik. Budapesten él. Fontosabb könyvei: *Kőmagos hógolyó* (versek, 1989), *Meseautó* (gyerekversek, 1996), *Arisztokraták ma I-II.* (riportok, 2007, 2008).

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas. Kecskeméten él. Legutóbb megjelent kötetei: *Arany öntudat* (József Attila-tanulmányok, 2005), „Egy szenvedély margójára” (2005), *Templomépítők* (tanulmányok, 2006), *Csanádi Imre költői világa I-II.* (Pályakép, Huszonöt verselemzés, 2009).

Apostagi Zoltán (1956, Gyűrő) teológiát hallgatott Budapesten, Révkomáromban és Sárospatakon. A Tűzoltóságtól ment nyugdíjba, Gyűrőn él. Rendszeresen publikál irodalmi lapokban. Első verseskötete: *Cetlik* (2002).

Ayhan Gökhan (1986, Budapest) költő, író. Apai ágon török származású. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakán tanul. Évek óta publikál rangos irodalmi folyóiratokban. A *Használati utasítás* című antológia egyik szerzője.

Barabás Zoltán (1953, Nagyvárad) költő, újságíró, szerkesztő. 1981-től dolgozik a sajtóban az Előre, a Romániai Magyar Szó, az Erdélyi Napló munkatársaként. Jelenleg a Királyhágómelléki Református Egyházkerület tájékoztatói szolgálatát vezeti és a Partiumi Közlöny főszerkesztője.

Barna T. Attila (1971, Vác) költő. Első, *Senkinémasága* című könyvéért Verskarácsony-díjban részesült 1997-ben. Legutóbbi kötet: *Valami jön* (versek, 2005). Salvatore Quasimodo különdíjas (2008).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író, publicista. Jelenleg a Magyar Nemzet főmunkatársa. Budapesten él. Legutóbbi kötet: *Száz év magány. Kiegészítések József Attilához* (2008).

Egedy Gergely (1953, Budapest) történész, a Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kara Társadalomelméleti Tanszékének tanszékvezető tanára. Kutatási területe: angolszász történelem, eszmétörténet. Legfontosabb könyvei: *Nagy-Britannia története a XX. században* (1998), *Ausztrália története a XX. században* (2000), *Konzervativizmus az ezredfordulón* (2001), *Brit konzervatív gondolkodás és politika* (2005).

Fenyvesi Kristóf (1979, Pápa) a Pécsi Kulturális Központ IDŐMOZaK DOKUMENTUMFILM klub sorozatának vezetője, jelenleg a finnországi Jyväskylä-i Egyetem ösztöndíjas kutatója. A *Narratívák* című irodalomelméleti könyvsorozat hetedik kötetének szerkesztője (2008), több publikációja jelent meg hazai és külföldi kiadványokban.

Gyarmathy Lívia (1932, Budapest) Kossuth-díjas (2002) filmrendező. Vegyeszmernöki diplomát szerzett. 1961-ben felvételt nyert a Színház és Filmművészeti Főiskola filmrendező szakára. Nyolc játékfilmet, számos dokumentum- és rövidfilmet készített. Nemzetközi fesztiválokon több mint negyven díjat nyert, köztük két alkalommal Európa Legjobb Dokumentumfilmjének Díját.

Hárs Ernő (1920, Magyaróvár) költő, műfordító, közgazdász. Legjelentősebb fordításai közé tartozik Tassótól *A megszállt Jeruzsálem*. Portugál Műfordítói (1987) és József Attila-díjas (1993). Legutóbbi kötet: *Palacküzenet* (versek, 2004).

Horváth Attila (1959, Budapest) jogtörténész, egyetemi docens az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti és a PPKE JÁK Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Tanszékén. A magyar magánjog,

kereskedelmi jog és részvénytársasági jog történetével, az 1945 utáni alkotmány- és jogfejlődéssel, koncepciós perekkel, a nemzetiségi jogok történetével foglalkozik. Legutóbbi kötet: *A részvénytársaságok és a részvénytársasági jog kialakulása Magyarországon* (2005), *A magyar magánjog történetének alapjai* (2006).

Luszicza István (1975, Budapest) költő. A Fót-Online hírportál szerkesztője, bírósági tisztviselő, művelődésszervező szakos főiskolai hallgató. Első kötet: *Az artista estere hazamegy* (versek, 2006).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító. A Kilencek alkotócsoporthoz tagjaként indult. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től az Írók Szakszervezetének főtítkára. József Attila-díjas (1993) és Prima-díjas (2007). Legutóbbi kötet: *Válogatott versei* (2008).

Pósa Zoltán (1948, Debrecen) író, költő, a Magyar Nemzet munkatársa. József Attila- (2000), Bertha Bulcsú- (2006), Szellemi Honvédelem- (2007), Obersovszky-díjas (2007). A Magyar Napló tavalyi regénypályázatának egyik különdíjasa. Legutóbbi kötet: *Alászállás* (versek 2006).

Rosonczy Ildikó (1953, Szekszárd) a Magyar Napló szerkesztője. Történészként az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kutatója. Budapesten és Salföldön él. Legutóbb fordításában és gondozásában megjelent

Ivan Ivanovics Orosz: Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben (2002).

Somogyi György (1944, Budapest) az ELTE művészettörténet-angol szakán (1968) és a Római Katolikus Hittudományi Akadémián (1972) végzett. Írásai többek között a Vigilia, a Helikon, a Mozgó Világ, a Művészet, a Pannon Tükör és az Új Balaton hasábjain jelentek meg. Fontosabb kötet: *Balaton gyógy- és tengerfürdő. Fölvételek a századvégen és a századelőn* (1998, azóta többször kiadták). 2000-ben a Tihanyi Bencés Apátság Galériájában rendezett kiállítást *Magyar tenger magyar ecsettel* címmel.

Szöllösi Mátyás (1984, Budapest) költő, író, szerkesztő. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetemen tanul. Az Ártér című irodalmi, képzőművészeti és közéleti folyóirat alapító szerkesztője. 2004-től publikál irodalmi folyóiratokban. *Aktív kórterem* című kötete megjelenés előtt áll.

Tringli István (1960) történész. Jelenleg az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Szakterülete a középkori jog- és településtörténet, a késő-középkori Magyarország politikátörténete. Könyvei: *Pest megye a késő középkorban* (2001), *Az újkor hajnala* (2003), *A Perényi-család levéltára* (2008).

Ujváry Gábor (Budapest, 1960) történész–levéltáros, a Kodolányi János Főiskola tanára. Fő kutatási területe: a XX. század első felének magyar kultúrpolitikája és annak nemzetközi, mindenek-

előtt német és osztrák kapcsolatai. Fontosabb munkái: *Tudományszervezés, történetkutatás, forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történeti Intézet* (1996), *Wiener Impressionen. Auf den Spuren ungarischer Geschichte in Wien* (2002), „*Gyötör az a gondolat, hogy nem dolgoztam eleget.*” *Angyal Dávid, a nevelő, a könyvtáros, a tudós-tanár és az intézetigazgató. In: A konzervatív kortárs. Tanulmányok Angyal Dávidról* (2009).

Urbán Péter (1979, Budapest) újságíró. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Doktori Iskolájának hallgatója, a Magyar Nemzet munkatársa. Kötete: *Ki írta? Irodalmi művek névlexikona* (2004).

Zalán Vince (1941, Budapest) filmkritikus, szerkesztő. 1978 és 1992 között *Filmvilág* című filmszaklap szerkesztője, majd a Budapest Film Rt. filmforgalmazási ágazatának vezetője. 1989 óta az Osiris Könyvkiadó filmsorozatának szerkesztője, több mint harmincöt filmes könyv gondozója.

Zs. Major Ágota (1977, Esztergom) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar és olasz szakán szerzett diplomát. A PPKE doktori iskolájának hallgatója, modern magyar irodalommal foglalkozik.

Szavazzon a hónap versére!

Honlapunk **VERSEK** rovatába minden hónap közepén fölkerül néhány vers név nélkül, melyekre Olvasóink szavazhatnak egy hónapon keresztül. A legtöbb szavazatot kapó verset megjelentetjük a Magyar Naplóban! A szeptemberi lapszámhoz **2009. augusztus 18-ig** lehet szavazni. A legutóbbi versszavazás győztese **Luzsicza István *Két impresszió*** című verse, amely lapszámunkban olvasható. Gratulálunk a Szerzőnek! Szerkessze Ön is a Magyar Naplót, látogasson el honlapunkra!
www.magyarnaplo.hu

FIGYELMÉBE AJÁNLJUK SOMOGYI GYŐZŐ RENDKÍVÜLI ALKOTÁSÁT, AMELY AZ ÍROTT SZÓ ALAPÍTVÁNY TÁMOGATÁSÁVAL JELENT MEG!

SOMOGYI GYŐZŐ A NAGY TÉRKÉP

A Kárpát-medence madártávlathból (térképalbum)

30 oldal műnyomó-papíron, A/2, kézi félbőr-kötésben

A neves képzőművész közel tíz éves (1978–1985) munkájának gyümölcse ez a reprezentatív album. Somogyi Győző a hetvenes években bejárta szinte az egész Kárpát-medencét és útjai során készítette vázlatait a fontosabb épületekről, várakról, templomokról. Így állt össze a nagy mű, amelyen a magyar kultúra és történelem nevezetes színterei láthatók a Drávától Moldva csángók lakta vidékéig. A könyvészetileg is magas szintű, kézzel kötött kiadvány nemcsak grafikai különlegesség és történelmi, művelődéstörténeti segédeszköz, hanem a régi térképészeti technikák és hagyományok művészi megelevenítése is egyben.

Az album ára: 29.990 Ft

Megvásárolható az Írott Szó Alapítvány székhelyén (1092 Bp., Ferenc krt. 14. Tel.: 06-1 413-6672)

Falra felvihető duplaív-kollekció 14.990 Ft

A MAGYAR NAPLÓ a világhálón!

A Magyar Napló világhálós változatának ingyenes rovatai:

- Irodalmi hírek
- Könyvruház
- A Hónap verse költői vetélkedő
- Fényképes beszámoló
- Határon túli szerkesztőségek adatai
- Irodalmi kvízzjáték

Előfizetőink részére elérhető rovatok:

- a legfrissebb Magyar Napló lapszámok
- a teljes archívum 2000-től
- szerzői lexikon fényképekkel, folyamatosan frissített adatokkal

A Magyar Napló előfizetői ingyenesen regisztrálhatnak az világhálós változatra is!

Csak internetes előfizetőink részére az előfizetési díj 1 évre

- belföldre 3000 forint
- külföldre 12 euró

Az előfizetéssel kapcsolatban kérjen bővebb tájékoztatást, valamint befizetési csekket az elofizetes@magyarnaplo.hu e-mail címen!

www.magyarnaplo.hu

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben rendszeres, közvetlen tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: <http://www.magyarnaplo.hu/hirlevel.php>

Kérjük, ajánlja a Magyar Napló hírlevelét barátainak, ismerőseinek is!

EGYEDÜLÁLLÓ ELŐFIZETÉSI AKCIÓ A MAGYAR NAPLÓ IRODALMI FOLYÓIRATRA!

*Fizessen elő a Magyar Napló irodalmi folyóiratra, és mi egy ajándékkönyvet küldünk Önnek!
Régi előfizetőink minden karácsonyra könyvajándékot kapnak!*

Megrendelem a Magyar Napló havi folyóiratot

- 1/4 évre ~~2010 Ft~~ helyett **1930 Ft-ért** . . . pld.-ban
- 1/2 évre ~~4020 Ft~~ helyett **3870 Ft-ért** . . pld.-ban
- 1 évre ~~8040 Ft~~ helyett **7390 Ft-ért** . . . pld.-ban

Név:

Kézbesítési cím:

Telefonszám:

E-mail cím:

Számlázási cím:

Megrendelés kezdete:

Aláírás:

Kérjük, az előfizetési szelvényt juttassa el szerkesztőségünkbe postán, faxon vagy személyesen.

Megrendelését leadhatja telefonon és világhálós oldalunkon is.

Magyar Napló Kiadó Kft.
1450 Bp., Pf. 77. Telefon és fax: 413-6672
E-mail: info@magyarnaplo.hu
Honlap: www.magyarnaplo.hu